

T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

MİMAR KEMALETTİN'İN KONUT YAPILARI

AHSENNUR YALÇIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: DOÇ. DR. SEDA KULA

EYLÜL 2024

T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

MİMAR KEMALETTİN'İN KONUT YAPILARI

AHSENNUR YALÇIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: DOÇ. DR. SEDA KULA

EYLÜL 2024

T.R.
GEBZE TECHNICAL UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL

RESIDENTIAL BUILDINGS OF ARCHITECT
KEMALETTİN

AHSENNUR YALÇIN

A THESIS OF MASTER OF SCIENCE
DEPARTMENT OF ARCHITECTURE

ADVISOR: ASSOC. PROF. DR. SEDA KULA

SEPTEMBER 2024

YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU

GTÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun 01/07/2024 tarih ve 2024/33 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 26/09/2024 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Ahsennur YALÇIN'ın tez çalışması Mimarlık Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE

(TEZ DANIŞMANI) : Doç. Dr. Seda KULA

ÜYE

: Doç. Dr. Vesile Gül CEPHANECİGİL

ÜYE

: Dr. Öğretim Üyesi Ezgi YAVUZ

ONAY

Gebze Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun

...../...../..... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

Aileme

ÖZET

Birinci Milli Mimarlık Akımı öncülerinden Mimar Kemalettin inşa ettiği önemli kamu yapıları ile öne çıkan bir mimardır. Meslek hayatının en parlak yılları büyük bir değişimin yaşandığı Geç Osmanlı - Erken Cumhuriyet Dönemi'ne denk gelen Mimar Kemalettin İstanbul ve Ankara olmak üzere her iki rejimin başkentinde faaliyet göstermiştir. Öte yandan; Birinci Milli Mimarlık Akımı dönemine ait mimari üretime dair bilimsel çalışmalar daha çok kamu yapılarına yönelik olmuştur. Halbuki ülkede önemli sosyoekonomik değişimler getiren bir büyük devrimin arifesinde ve ertesinde, değişimin gerek bireylerin özel yaşantısına gerekse yaygın kullanılan yapı malzeme ve tekniklerine etkisi kaçınılmazdır. Bu etki kamu binaları kadar hatta daha çok dönemin konut mimarisine de yansımış, ifadesini bulmuş olmalıdır. Devlet kurumlarında önemli görevler alan Kemalettin Bey ile ilgili yapılan çalışmalar daha çok onun kamu yapılarına yönelik olmuştur. Ancak Kemalettin Bey'in konut yapıları da onun meslek hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Esasen Birinci Milli Mimarlık Akımı'nın revaçta olduğu dönemde mimarlar belirli kuralları tekrarlayarak nispeten tutarlı tasarımlar gerçekleştirmişlerdir. Ancak bu dönemde ulusalcı mimarlar konut yapıları tasarlarken kamu yapılarına göre daha esnek davranabilmişlerdir. Bu çalışma Mimar Kemalettin'in daha serbest olarak tasarımlar yapabildiği bir alan olan konut mimarisini nasıl ele aldığına odaklanmaktadır. Tezde öncelikle Mimar Kemalettin'in kişiliği, eğitim ve meslek hayatı anlatılacak ardından Mimar Kemalettin'in konut yapıları mimari stil, malzeme ve strüktür, cephe ve plan tipolojisi bakımından karşılaştırılarak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mimar Kemalettin, Konut Yapıları, Birinci Milli Mimarlık Akımı

ABSTRACT

Architect Kemalettin, one of the pioneers of the First National Architecture Movement, is an architect who stands out both with his buildings and his nationalist identity. The most brilliant years of his career coincided with the Late Ottoman - Early Republican period, a time of great change, and he worked in the capitals of both regimes, Istanbul and Ankara. Studies on the architectural structures of the First National Architecture Movement period have mostly focused on public buildings. However, on the eve and in the aftermath of a major revolution that brought significant socio-economic changes to the country, it is inevitable that the change would have an impact on both the private lives of individuals and the building materials and techniques commonly used. This effect must have been reflected and expressed in the residential architecture of the period rather than in public buildings. Studies on Kemalettin Bey, who held important positions in state agencies, have mostly focused on his public buildings. However, Kemalettin Bey's residential buildings also have an important place in his career. When the First National Architecture Movement was in vogue, architects achieved relatively consistent designs by repeating certain rules. But in this period, nationalist architects were more flexible in designing residential buildings compared to public buildings. This study focuses on how Architect Kemalettin approached residential buildings, which he could design more freely. Initially, the thesis will explain Architect Kemalettin's personality, education and career, and then the residential projects he designed will be analyzed. Then Architect Kemalettin's residential buildings will be evaluated in conjunction with his nationalist identity; they will be compared and analyzed in terms of architectural style, material and structure, facade and plan typology.

Keywords: Architect Kemalettin, Residential Buildings, First National Architecture Movement

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans öğrenciliğim ve tez yazma dönemi sürecinde desteği ve değerli katkılarından dolayı tez danışmanım Doç Dr. Seda Kula'ya ve Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) komisyonu tarafından sağlanan proje destekleri için Gebze Teknik Üniversitesi yetkililerine teşekkür ederim. İlk muallimlerim annem Figen Yalçın ve babam Hüseyin Yalçın'a eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi tüm destekleri için teşekkür ederim. Bu zorlu dönemde sabır ve anlayış gösterdikleri için kardeşlerim Yavuzhan ve Bedirhan Yalçın'a minnettarım. Osmanlı Arşivleri Uzmanı Sinan Çuluk'a ve Atatürk Kitaplığı Arşivi'nde görev yapan Zeki Arslan'a arşiv belgelerine ulaşım noktasındaki yardımları için teşekkür ederim. Atatürk Kitaplığı'nda Nadir Eseler Uzmanı olarak görev yapan İrfan Dağdelen'e Mimar Kemalettin'in konut yapılarıyla ilgili okumakta zorluk yaşadığım arşiv belgelerinin transkripsiyonunu gerçekleştirdiği için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER	ix
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
TABLolar DİZİNİ	xvii
1. GİRİŞ	1
1.1. Amaç	1
1.2. Kapsam ve Yöntem	3
1.3. Literatür Değerlendirmesi	3
2. KEMALETİN BEY'İN KİMLİĞİ	6
2.1. Eğitim Hayatı	6
2.2. Kemalettin Bey ve Yaşadığı Dönem	8
2.3. Mimar Kemalettin ve Türkçülük	15
3. 19.YÜZYIL SONU -20.YÜZYIL BAŞI AVRUPA VE OSMANLI KONUT MİMARİSİNDEKİ DEĞİŞİMLER	17
3.1. Erken 20. Yüzyılda Modern Mimarlık Akımları	25
3.2. 19. ve 20. Yüzyıl Osmanlı Konut Mimarisinde Mekan Organizasyonunun Gelişimi	35
3.3. 19. ve 20. Yüzyıl Osmanlı Konut Mimarisinde Yapım Sistemleri Yönündeki Gelişmeler	40
4. MİMAR KEMALETİN BEY, ÇAĞDAŞLARI VE KONUT MİMARİSİ	43
4.1. Dönemin Mimarlarının Konut Özelinde Mimari Stilleri ve Görüşleri	52
4.2. Kemalettin Bey'in Konut Mimarisi Hakkındaki Düşünceleri	69
5. MİMAR KEMALETİN'İN KONUT PROJELERİ	72
5.1. Ahmet Ratıp Paşa Köşkü	73
5.2. Üçüncü Vakıf Han	83
5.3. Harikzedegan Apartmanları	91
5.4. Evkaf Evleri	107
5.5. Birinci Vakıf Apartmanı	119
5.6. İkinci Vakıf Apartmanı	126
5.7. Üçüncü Vakıf Apartmanı	142
5.8. Devlet Demiryolları Apartmanı	147
6. DEĞERLENDİRME	157
7. SONUÇ	163

KAYNAKLAR	166
ÖZGEÇMİŞ	177
TEZ ÇALIŞMASI KAPSAMINDA YAPILAN YAYINLAR	178
EKLER	179

SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DH.UMVM	: Umur-ı Mahalliyye ve Vilayat Müdürlüğü
KTVKK	: Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu
OMMC	: Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti
YEE	: Yıldız Esas Evrakı Defterleri

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 3.1: Familistère'in kuşbakışı görünümü (Le projet du Familistère, Familistère de Guise koleksiyonu).	23
Şekil 3.2: Familistere iç avlu (Le projet du Familistère, Familistère de Guise koleksiyonu).	23
Şekil 3.3: Mietskasernen kat planı (Hollingsworth, 2012).	24
Şekil 3.4: Mietskasernen daire fotoğrafı (Hollingsworth, 2012).	25
Şekil 3.5: Adolf Loos'un tasarımı Looshaus (Web 1).	27
Şekil 3.6: Steiner Evi (Khan, 2001).	27
Şekil 3.7: Plan Voisin (Web 2).	29
Şekil 3.8: Hufeisensiedlung konut yerleşkesinin havadan görünümü (Web 3).	30
Şekil 3.9: Hufeisensiedlung konut yerleşkesinde Bruno Taut'un tasarımı olan bir konut projesinin zemin ve birinci kat planları (Web 3).	31
Şekil 3.10: Siemensstadt Siedlung konut yerleşkesinde Walter Gropius'un tasarımı olan çok katlı konut yapısı (Borsi, 2018).	33
Şekil 3.11: Siemensstadt Siedlung konut yerleşkesinde Walter Gropius'un tasarımı olan bir çok katlı konut yapısı (Web 4).	33
Şekil 3.12: Siemensstadt Siedlung'ta Hans Scharoun'un tasarımı çok katlı konut yapısı (Borsi, 2018).	34
Şekil 3.13: Siemensstadt Siedlung'ta Hans Scharoun'un tasarımı konut planı (Web 5).	34
Şekil 3.14: İngiliz sıraevi kat planı (Muthesius, 1904).	36
Şekil 3.15: Arif Paşa Apartmanı Kat Planı (Öğrenci, 1998).	38
Şekil 3.16: Zühdü Paşa Apartmanı (Gözübüyük Melek, 2004).	38
Şekil 3.17: Geleneksel Türk evi plan tipleri (Eldem, 1954).	39
Şekil 3.18: Ahırkapı Kereste Fabrikası (Servet-i Fünun, 1895).	40
Şekil 4.1: Yanko İoannidis'in Hamidiye Hastanesi ön cephe çizimi (BOA, YEE, 406).	46
Şekil 4.2: Mimar Kemalettin'in Hamidiye Hastanesi ön cephe çizimi (BOA, YEE 406).	46
Şekil 4.3: Soldan sağa Cemal Bey, Mimar Kemalettin, Hüsnü Bey, Nihat Nigizberk (SALT Araştırma, FOTO_TMH0005, 1925).	50
Şekil 4.4: Ragıp Paşa Köşkü (Web 6).	53
Şekil 4.5: Tevhide Hanım Köşkü (Web 7).	53
Şekil 4.6: Tevhide Hanım Köşkü Üst Kat Planı (Öğrenci, 1998).	54
Şekil 4.7: Rumeli Pasajı Normal Kat Planı (Öğrenci, 1998).	55
Şekil 4.8: Anadolu Pasajı Normal Kat Planı (Öğrenci, 1998).	55
Şekil 4.9: Frej Apartmanı.	57
Şekil 4.10: Frej Apartmanı zemin kat planı (Öztürk, 2023).	58
Şekil 4.11: Frej Apartmanı tip kat planı (Öztürk, 2023).	58
Şekil 4.12: Çocuk Sarayı (Himaye-i Etfal) Apartmanı (Hakimiyet-i Milliye, 13 Mayıs 1928).	59
Şekil 4.13: Çocuk Sarayı (Himaye-i Etfal) Apartmanı 1929 (SALT Araştırma FOTO_AHANKA218, 1929).	60
Şekil 4.14: Çocuk Sarayı Apartmanı normal kat planı (Aslanoğlu, 2010).	60

Şekil 4.15: Gazi Çiftliği Marmara Köşkü (Atatürk Kitaplığı Arşivi, KRT_026291).	64
Şekil 4.16: Gazi Çiftliği Marmara Köşkü, Birinci Kat Planı (Dere, 2021).	64
Şekil 4.17: Vedat Tek'in örnek gösterdiği konut projesi tasarımı (Tek, 1931).	66
Şekil 4.18: Hasan Fehmi Ataç Apartmanı (Mimarlar Odası Arşivi).	67
Şekil 4.19: Mermercizade Han (SALT Araştırma, FOTO_TASUH7004).	68
Şekil 4.20: Kartaltepe Cami ve etrafındaki evler (SALT Araştırma, FOTO_AHISTBAKI015).	69
Şekil 4.21: Kartaltepe Cami ve etrafındaki evlerden üç katlı bir ev (SALT Araştırma, FOTO_AHISTBAKI015).	69
Şekil 5.1: Mimar Kemalettin'in İstanbul'daki konut yapıları (Web 9).	72
Şekil 5.2: Mimar Kemalettin'in Ankara içi tasarladığı konut projelerinin konumu (Web 10).	73
Şekil 5.3: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü.	74
Şekil 5.4: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü'nün konumu (Web 5).	74
Şekil 5.5: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü zemin kat planı (Erol, 2013).	75
Şekil 5.6: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü cam ışıklık.	76
Şekil 5.7: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü banyosu.	77
Şekil 5.8: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü banyo tavanı.	77
Şekil 5.9: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü ahşap pencere doğramaları.	78
Şekil 5.10: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü ahşap merdiven.	78
Şekil 5.11: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü demir balkon parmaklıkları.	79
Şekil 5.12: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü banyo çinilerinin süsleme detayı.	80
Şekil 5.13: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü cam ışıklık süslemeleri.	80
Şekil 5.14: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü alçı kabartma süslemeler.	81
Şekil 5.15: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü ahşap sütun süsleme detayı.	81
Şekil 5.16: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü ön cephe çizimi (İstanbul 1 Numaralı KTVKK Arşivi).	82
Şekil 5.17: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü ana giriş merdivenleri süsleme detayı.	82
Şekil 5.18: Üçüncü Vakıf Han.	83
Şekil 5.19: Üçüncü Vakıf Han Pervititvh Haritası (SALT Araştırma, HRT_APLPEAGHA32, 1927).	84
Şekil 5.20: Üçüncü Vakıf Han zemin kat planı (VGM İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi).	85
Şekil 5.21: Üçüncü Vakıf Han 3. ve 4. kat planı (VGM İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi).	86
Şekil 5.22: Üçüncü Vakıf Han beşinci kat planı (VGM İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi).	87
Şekil 5.23: Üçüncü Vakıf Han ana merdiveni.	88
Şekil 5.24: Üçüncü Vakıf Han mermer kaplama döşemeler.	88
Şekil 5.25: Üçüncü Vakıf Han pencere detayı.	89
Şekil 5.26: Üçüncü Vakıf Han Kuloğlu Sokak yönündeki cephe çizimi (VGM İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi).	90
Şekil 5.27: Üçüncü Vakıf Han ön cephedeki çıkma.	90
Şekil 5.28: Harikzedegan Apartmanları.	91
Şekil 5.29: 1918 Fatih Yangın Haritası (Atatürk Kitaplığı Arşivi, HRT_008274, 1918).	92
Şekil 5.30: 1918 Fatih Yangın Haritası, Aksaray'ın işaretlendiği yer (Atatürk Kitaplığı Arşivi, HRT_008274, 1918).	92

Şekil 5.31: 1918 Fatih yangını haritasındaki yanan ev adedi hakkında bilgi veren kurşun kalemle yazılmış 2. Liste (Atatürk Kitaplığı Arşivi, HRT_008274, 1918).	93
Şekil 5.32: 16 Kasım 1919 tarihli Tasvir-i Efkar gazetesinde harikzedelerin fotoğrafı (Tasvir-i Efkar, 16 Kasım 1919).	93
Şekil 5.33: Mimar Kyriakidis'in Harikzedegan Apartmanları projesi (Tasvir-i Efkar, 6 Mart 1920).	95
Şekil 5.34: Dersaadet gazetesinde Harikzedegan Apartmanları projesinin üç boyutlu çizimi (Dersaadet, 8 Ekim 1920).	97
Şekil 5.35: 4 Temmuz 1922 tarihli Tasvir gazetesinde Harikzedegan Apartmanları'nın açılış haberi (Tasvir, 4 Temmuz 1922).	98
Şekil 5.36: Harikzedegan Apartmanları fotoğrafı (Tasvir, 4 Temmuz 1922).	99
Şekil 5.37: Pervititch İstanbul Rehber Planı (SALT Araştırma, HRT_APLPEISTANDX, 1934).	99
Şekil 5.38: Pervititch İstanbul Sigorta Planı (SALT Araştırma, HRT_IMTAS- IFEA, 1936).	100
Şekil 5.39: 1838 tarihli Koska Medresesi'ni gösteren Ayverdi haritası (SALT Araştırma, HRT_APLAYISTC3).	100
Şekil 5.40: Mühendis Mektebi Mecmuası'nda Harikzedegan Katevleri zemin ve birinci kat planları (Mühendis Mektebi Mecmuası, 15 Ekim 1920).	101
Şekil 5.41: Mühendis Mektebi Mecmuası Harikzedegan Katevleri zemin kat planı (15 Ekim 1920 tarihli Mühendis Mektebi Mecmuası'ndan işlenerek).	102
Şekil 5.42: Harikzedegan Apartmanları iç avlu merdiveni.	103
Şekil 5.43: Harikzedegan Katevleri normal kat planı (Yavuz, 2009).	104
Şekil 5.44: Harikzedegan Apartmanları ön cephesi.	106
Şekil 5.45: Harikzedegan Apartmanları "Ya Hafız" yazısı.	107
Şekil 5.46: Ankara Bankalar Caddesi Vakıf Evleri (SALT Araştırma, FOTO_AHANKA145).	108
Şekil 5.47: Evkaf Evleri, Birinci Vakıf Apartmanı ve İkinci Vakıf Apartmanı vaziyet planı (Günel arşivinden işlenerek, 2009).	109
Şekil 5.48: 1924 Ankara haritası (Günel ve Kılıcı, 2015).	110
Şekil 5.49: Ankara Kızılbey Cami, Kızılbey Medresesi ve Duyun-u Umumiye Binası (Kültür Envanteri).	111
Şekil 5.50: Karyağdı Hatun Türbesi restore edilmiş hali (Web 11).	112
Şekil 5.51: Karyağdı Hatun Türbesi (SALT Araştırma, FOTO_TASUH0955).	112
Şekil 5.52: Ankara Osmanlı Bankası ve İkinci Vakıf Apartmanı (SALT Araştırma, FOTO_AHANKA226, 1946).	113
Şekil 5.53: Türkiye Ziraat Bankası (SALT Araştırma, FOTO_AINZB003).	114
Şekil 5.54: Ankara Palas (Ankara Albümü, SALT Araştırma, FOTO_AHANKA218, 1929).	114
Şekil 5.55: Evkaf Evleri dört ailelik evlerden birisinin zemin kat planı (Yıldırım Yavuz arşivinden işlenerek, 2009).	115
Şekil 5.56: Evkaf Evleri dört ailelik evlerden birisinin birinci kat planı (Yıldırım Yavuz arşivinden işlenerek, 2009).	116
Şekil 5.57: Evkaf Evleri iki ailelik evlerden birisinin zemin kat planı (Yıldırım Yavuz arşivinden işlenerek, 2009).	117

Şekil 5.58: Ankara Evkaf Evleri (Web 12).	118
Şekil 5.59: 1926 tarihli Servet-i Fünun gazetesinde Ankara Vakıf Evleri (Servet-i Fünun, 1926).	119
Şekil 5.60: Birinci Vakıf Apartmanı /Belvü Palas (Ankara Hatırası Koleksiyonu).	120
Şekil 5.61: Jansen'in Belvü Palas'ı büyültme projesi (Atılım Üniversitesi Genel Arşiv Koleksiyonu, 1938).	121
Şekil 5.62: Birinci Vakıf Apartmanı normal kat planı (Günel arşivinden işlenerek, 2009).	122
Şekil 5.63: Birinci Vakıf Apartmanı bodrum kat planı (Günel arşivinden işlenerek, 2009).	123
Şekil 5.64: Birinci Vakıf Apartmanı betonarme detay paftası (Uzun, 2008).	123
Şekil 5.65: Birinci Vakıf Apartmanı ön cephesi (Ankara Hatırası Koleksiyonu).	125
Şekil 5.66: Birinci Vakıf Apartmanı cephe çizimi (Günel, 2009).	125
Şekil 5.67: İkinci Vakıf Apartmanı.	126
Şekil 5.68: İkinci Vakıf Apartmanı sulu boya ön cephe çizimi (Hakimiyet-i Milliye, 23 Haziran 1927).	127
Şekil 5.69: 28 Ekim 1929 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde İkinci Vakıf Apartmanı (Hakimiyet-i Milliye, 28 Ekim 1929).	127
Şekil 5.70: İkinci Vakıf Apartmanı'nın konumu (Web 9).	128
Şekil 5.71: İkinci Vakıf Apartmanı fuaye.	129
Şekil 5.72: İkinci Vakıf Apartmanı fuayedeki kolon detayı.	129
Şekil 5.73: İkinci Vakıf Apartmanı zemin kat planı (Ankara VGM Arşivi'nden işlenerek).	130
Şekil 5.74: İkinci Vakıf Apartmanı kubbe detayı (Ankara VGM Arşivi).	130
Şekil 5.75: İkinci Vakıf Apartmanı tiyatro salonu.	131
Şekil 5.76: İkinci Vakıf Apartmanı tiyatro salonu kubbesi.	131
Şekil 5.77: İkinci Vakıf Apartmanı tiyatro salonu tavan süslemelerinde penç ve hatayi motifleri.	132
Şekil 5.78: İkinci Vakıf Apartmanı tiyatro salonunun kubbesinin süslemelerinde çarkıfelek ve hatayi motifleri.	132
Şekil 5.79: İkinci Vakıf Apartmanı tiyatro salonu üst katı.	133
Şekil 5.80: İkinci Vakıf Apartmanı tiyatro salonunun üst katındaki Bursa tipi kemerlerin mukarnas başlıklı sütunları.	133
Şekil 5.81: İkinci Vakıf Apartmanı birinci kat planı (Ankara VGM Arşivi'nden işlenerek).	134
Şekil 5.82: İkinci Vakıf Apartmanı kesiti (Ankara VGM Arşivi).	135
Şekil 5.83: İkinci Vakıf Apartmanı hava boşluğu (Ankara VGM Arşivi).	136
Şekil 5.84: İkinci Vakıf Apartmanı hava boşluğuna bakan pencereler (Ankara VGM Arşivi).	136
Şekil 5.85: İkinci Vakıf Apartmanı normal kat planı (Ankara VGM Arşivi).	137
Şekil 5.86: İkinci Vakıf Apartmanı iç mekan fotoğrafı (Ankara VGM Arşivi).	137
Şekil 5.87: İkinci Vakıf Apartmanı daire girişi (Ankara VGM Arşivi).	138
Şekil 5.88: İkinci Vakıf Apartmanı çatı katı planı (Ankara VGM Arşivi).	138
Şekil 5.89: İkinci Vakıf Apartmanı bodrum kat planı (Ankara VGM Arşivi).	139

Şekil 5.90: İkinci Vakıf Apartmanı ön cephe çizimi (Ankara VGM Arşivi).	140
Şekil 5.91: İkinci Vakıf Apartmanı yan cephe çizimi (Ankara VGM Arşivi).	140
Şekil 5.92: İkinci Vakıf Apartmanı balkonları.	141
Şekil 5.93: İkinci Vakıf Apartmanı.	141
Şekil 5.94: Üçüncü Vakıf Apartmanı projesi (Yavuz, 2009).	142
Şekil 5.95: Çocuk Sarayı Apartmanı 1929 (SALT Araştırma, FOTO_AHANKA218, 1929).	143
Şekil 5.96: Üçüncü Vakıf Apartmanı'nın inşa edileceği alan (Web 9).	143
Şekil 5.97: Ankara Samanpazarı meydanı (Atatürk Kitaplığı, KRT_026228).	144
Şekil 5.98: Üçüncü Vakıf Apartmanı görünüş çiziminde apartmanın yanında görünen geleneksel ev (Yavuz, 2009).	144
Şekil 5.99: Üçüncü Vakıf Apartmanı yakınında görünen geleneksel evler (Yavuz, 2009).	145
Şekil 5.100: Üçüncü Vakıf Apartmanı normal kat planı (Cengizkan, 2009).	146
Şekil 5.101: Üçüncü Vakıf Apartmanı cephe çizimi (Cengizkan, 2009).	147
Şekil 5.102: Devlet Demiryolları Apartmanı.	147
Şekil 5.103: Demiryolları Apartmanı temel atma töreninden bir fotoğraf (Devlet Demiryolları Mecmuası, 1 Eylül 1927).	148
Şekil 5.104: Nafia Vekili Behiç Bey ve Devlet Demiryolları erkani (Servet-i Fünun, 1 Eylül 1927).	148
Şekil 5.105: İnşası devam eden Demiryolları Apartmanı (Hakimiyet-i Milliye, 10 Eylül 1928).	149
Şekil 5.106: İnşası yeni tamamlanan Demiryolları Apartmanı (Hakimiyet-i Milliye, 5 Mayıs 1929).	149
Şekil 5.107: Demiryolları Apartmanı'nın konumu (Web 9).	150
Şekil 5.108: Demiryolları Apartmanı temelinin karşısında Birinci Vakıf Apartmanı ve inşası devam eden İkinci Vakıf Apartmanı (Servet-i Fünun, 1 Eylül 1927).	150
Şekil 5.109: Demiryolları Müzesi.	151
Şekil 5.110: Demiryolları Müzesi ve arkasında Demiryolları Apartmanı.	151
Şekil 5.111: Büyük Demiryolları Apartmanı projesi ön cephe çizimi (Yavuz, 2009).	152
Şekil 5.112: Devlet Demiryolları Apartmanı zemin kat planı (Cengizkan, 2009).	153
Şekil 5.113: Devlet Demiryolları Apartmanı birinci, ikinci ve üçüncü kat planı (Devlet Demiryolları Mecmuası, 1 Eylül 1927).	153
Şekil 5.114: Demiryolları Apartmanı kapalı cumba biçiminde çıkma.	154
Şekil 5.115: Demiryolları Apartmanı 1929 (SALT Araştırma, FOTO_AHANKA218, 1929).	155
Şekil 5.116: Demiryolları Apartmanı çatı penceresinin üstündeki alçı kabartma süslemeler.	155
Şekil 5.117: Demiryolları Apartmanı ay yıldız motifli süsleme detayı.	156

TABLÖLAR DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 4.1: 20. Yüzyıl Başında Mesken Mimarisiyle İlgili Yazılmış Makaleler	62

1. GİRİŞ

19. yüzyıl ve 20. yüzyılda yaşanan sosyal, ekonomik ve kültürel değişimler toplumların mesken mimarisini de etkilemiştir. Savaşlar dolayısıyla kentlerdeki nüfus patlamaları beraberinde ciddi barınma sıkıntılarını getirmiş ve Avrupa'nın çeşitli kentlerinde malzeme ve yapım sistemlerinin de gelişimiyle çok katlı konut inşaları artmıştır. Benzer şekilde 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da da nüfus artmış ve sürekli çıkan yangınlar ve Avrupa mimarisinin etkisiyle beraber kentin mesken mimarisinde köklü değişimler meydana gelmiştir. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında dışarıya kapalı olan müstakil geleneksel evlerin odaları farklı ailelere kiraya verilmeye başlanmış, sıraev mimarisi gelişmiş ve çok katlı apartman inşası yaygınlaşmıştır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ise tarihselci hiçbir referansı kabul etmeyen uluslararası üslup ortaya çıkmış ve sırasında bu üslubun küresel düzeyde bir etkisi olmuştur. Dolayısıyla uluslararası üslup Ankara'daki konut mimarisini de etkilemiştir.

Mimari anlamda kısa sürede böylesi çarpıcı gelişmelerin yaşandığı bir dönemde Mimar Kemalettin hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentinde önemli yapılar inşa etmiştir. Bu noktada mimari stil çeşitliliğinin oldukça zengin olduğu bu dönemde Mimar Kemalettin'in milli üslubun öncülerinden olması oldukça önemlidir. Çünkü milli üslup kendi içinde bir takım tasarım öğelerini barındırmaktadır ve Kemalettin Bey yapı tasarımlarında bu öğelerden yararlanmıştır. Ancak Kemalettin Bey'in konut tasarımları incelendiğinde onun bazı yapılarında milli üsluptan taviz verdiği bazı yapılarında ise bu üslubun tasarımsal öğelerini diğer yapı türlerine göre oldukça seyrek düzeyde kullandığı görülmektedir. Bahse konu tasarım öğeleri arasında bulunan cephelerde çini kaplama, sivri kemerler, kule veya kubbe ve Selçuklu – Osmanlı dönemine ait süsleme öğeleri Kemalettin Bey'in bazı konut yapılarında hiç kullanmadığı görülmektedir. Dolayısıyla 1. Milli Mimarlık Akımı'nın öncülerinden Mimar Kemalettin'in milli üslup çizgisinden zaman zaman ayrıldığı konut yapılarını incelemek önemlidir.

1.1. Amaç

Bu çalışmanın amacı Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet Döneminde hem müstakil hem de çok katlı konut yapılarının değişmeye başladığı bir zamanda Mimar Kemalettin'in tasarladığı konut yapılarını araştırmaktır. Rejim değişikliğinin yaşandığı bu dönemde Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin mesken mimarisi arasındaki değişim ve bu değişimin sıradan insanların hayatına ve onun cereyan ettiği eve nasıl yansıdığı devrin öncü mimarlarından Mimar Kemalettin'in konut tasarımları üzerinden incelenmesi hedeflenmiştir.

Almanya'da öğrenim gören ve Mühendis Mektebi'nde ders veren Kemalettin Bey hem kendi döneminden meslektaşlarını hem de kendisinden sonra yetişen mimarları etkilemiştir. Dolayısıyla onun tanınan bir mimar olarak sivil mimariye yaklaşımı dönemin konut mimarisine etkisi bakımından önemlidir. Çalışmada Mimar Kemalettin'in tasarladığı konut yapılarından özellikle çok katlı konutlar için modern çözümlerle geliştirdiği tipoloji kültürel, sosyo-ekonomik koşullar ve konutların bulunduğu bölgelerin iklim şartları göz önünde bulundurularak incelenip yorumlanacaktır.

Milli üslubu benimseyen bir mimar olan Kemalettin Bey'in konut yapıları incelendiğinde milli mimari öğeleri kullanmadan farklı mimari stillerde tasarımlar gerçekleştirdiği görülmektedir. Buna Beyoğlu'ndaki neoklasik tarzda Üçüncü Vakıf Han ve art nouveau stilineki Ahmet Ratıp Paşa Köşkü örnek gösterilebilir. Mensup olduğu Türkçü cemiyetlerin yayın organlarında geleneksel konut mimarisine yönelik bir ilgi varken kendisinin bu konu özelinde bilinen yayınlanmış bir makalesi bulunmamaktadır. 19. yüzyılın sonunda özellikle İstanbul'da eklektik tarzda apartman yapıları inşa edilmiştir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ise öncü mimarlık akımı milli üslup iken 1920'lerin sonlarına doğru modern mimarlık akımı yükselişe geçmiştir. Hem eklektik stilde çok katlı konutların inşa edildiği yıllarda hem de modern mimarinin Türkiye'de gelişmeye başladığı dönemde Mimar Kemalettin'in konut tasarımlarında farklı bir tutum sergilediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla eklektisizm, art nouveau, milli üslup ve bir yandan geleneksel konutlarla ilgili nostaljinin bulunduğu bir ortamda Mimar Kemalettin'in konut mimarisinde nasıl bir yol izlediği tartışılacaktır.

Mimar Kemalettin'in konut tasarımlarının büyük bir bölümü devlete bağlı kurumların desteğiyle inşa edilmiştir. Bu kurumlar arasında Evkaf Nezareti, Şehremaneti ve

Devlet Demiryolları vardır. Kemalettin Bey'in konut yapıları her iki devletin onayından geçerek uygun görülmüş konut projelerdir ve bu projeler Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti toplumu için uygun konutun nasıl olması gerektiğiyle ilgili bilgi vermektedir. Mimar Kemalettin'in konut yapıları bu konular ele alınarak incelenecektir.

1.2. Kapsam ve Yöntem

Çalışma Mimar Kemalettin'in gerçekleştirdiği ve tasarladığı plan ve projeleri mevcut olan tüm konut yapılarını kapsamaktadır. Mimar Kemalettin'in günümüzde halen ayakta olan üçü İstanbul'da ikisi Ankara'da olmak üzere beş konut yapısı bulunmaktadır. Bu yapılar; Ahmet Ratıp Paşa Köşkü, Üçüncü Vakıf Han, Harikzedegan Apartmanları, İkinci Vakıf Apartmanı ve Devlet Demiryolları Apartmanı'dır. Ankara'da Belvü Palas olarak da bilinen Birinci Vakıf Apartmanı 1960'lı yıllarda yıkılmıştır. Mimar Kemalettin'in tasarladığı tüm konut yapıları uygulanmamıştır. Bu uygulanmayan yapılardan birisi Ankara'daki Üçüncü Vakıf Apartmanı'dır. Bu projenin plan ve görünüşleri mevcut bulunduğu için bu konut yapısı da çalışmaya dahil edilecektir. Kemalettin Bey Kudüs'te kaldığı yıllarda tasarımları beğenilip takdir gördüğünden bir apartman projesi yapmak üzere tekrar Kudüs'e çağırılmıştır. Ancak bilinmeyen nedenlerden dolayı Kemalettin Bey bu projeyi plan aşamasında bırakmış ve proje Nihat Nigizberk'e devredilmiştir. Nigizberk az bir müdahale ile bu planı otel projesine çevirmiştir. Planda değişikliğe gidildiğinden bu apartman çalışma kapsamı dahilinde tutulmamıştır.

Çalışmada Mimar Kemalettin'in konut yapıları yapım hikayesi, vaziyet planı ve çevre ilişkileri, mekan organizasyonu, yapım sistemleri ve malzeme, bezeme programı ve mimari tarz olmak üzere beş alt başlıkta incelenmiştir. Bu yapılar araştırılırken arşiv belgeleri ve birincil kaynaklardan yararlanılmış ve alan çalışmaları yapılmıştır.

1.3. Literatür Değerlendirmesi

Mimar Kemalettin ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde Kemalettin Bey'in konut tasarımları özelinde herhangi bir çalışma bulunmadığı görülmektedir. Kemalettin Bey'le ilgili yapılan en kapsamlı çalışma Yıldırım Yavuz'un "İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin" adlı kitabıdır. Bu kitapta mimarın

bilinen tüm yapıları ayrı sınıflara ayrılıp derlenmiştir fakat mimarın konut yapıları nesnel bir yaklaşımla birbirinden bağımsız olarak anlatılmıştır. Tez çalışmasında ise Kemalettin Bey'in konut yapıları bütüncül bir şekilde değerlendirilip karşılaştırmalı olarak ve o dönemdeki mimari akımlar, dönemin basınında konut mimarisi, Mimar Kemalettin'nin ve meslektaşlarının konut mimarisi hakkında düşünceleri, Ankara ve İstanbul'daki konut kültürü göz önünde bulundurularak incelenmiştir.

Mimar Kemalettin'in Türk mimarlığına ilişkin yorumlarını yayınlama sorumluluğu duyması onu milli üslubu benimseyen diğer mimarlardan ayırır. Kemalettin Bey Türk mimarisiyle ilgili çeşitli dergilere makaleler yazmıştır. İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in "Mimar Kemalettin'in Yazdıkları" adlı kitabı da mimarın düşünce yapısını anlamada önemli bir kaynaktır. Bu kitapta Kemalettin Bey'in çeşitli dergi ve gazetelere yazdığı 25 metni bulunmaktadır. Kemalettin Bey'in Türk Yurdu, Türk Düşüncesi ve Türk Yılı dergilerinde Türk mimarisi üzerine çeşitli yazıları bulunmaktadır. Kemalettin Bey'in metinleri arasında konut mimarisine dair özel olarak yazılmış bir makale bulunmamaktadır. Fakat tez çalışması kapsamında Kemalettin Bey'in çeşitli dergi ve gazetelere yazdığı metinler incelenmiş ve bu metinler içerisinde konut mimarisiyle ilgili yazdıkları derlenmiştir. Kemalettin Bey'in yazdığı makaleler araştırılırken Milli Kütüphane Arşivi önemli bir kaynak olmuştur.

Birinci Milli Mimarlık Akımı mimarlarının mesken mimarisini nasıl ele aldıklarına yönelik çalışmalar oldukça sınırlıdır. Dönemi inceleyen tez çalışmalarına bakıldığında bu çalışmaların daha çok dönemin kamu yapılarına odaklandığı görülmektedir. Dönemin konut yapıları ise Erken Cumhuriyet Dönemi ekseninde incelendiğinden bu alana yönelik yapılan çalışmalar Ankara'daki konut yapılarına odaklanmaktadır. Milli üslupta tasarlanmış konut yapıları ile ilgili yapılan çalışmalara Gülsüm Nalbantoğlu'nun "An Architectural and Historical Survey on the Development of the Apartment Buildings in Ankara 1923-1950" adlı yüksek lisans tezi, İnci Aslanoğlu'nun "Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938" kitabı, Deniz Avcı Horasanlı'nın "Housing The Modern Nation: The Transformation of Residential Architecture in Ankara During The 1920s" başlıklı doktora tezi ve "The Residential Architecture of Ankara during the 1920s: The Housing Types in the Settlement Zones of the New Capital City" adlı makalesi örnek gösterilebilir. Bu çalışmalar dönemin konut mimarisini Ankara özelinde incelemektedir. Şeniz Çıkış ise "Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi İzmir Konutu: Yerellik ve Melezlik" başlıklı makalesinde dönemin

konut yapılarını İzmir özelinde incelemiştir.¹ Yapılan çalışmaların ortak noktası çalışmaların 1923 sonrası konut yapılarına odaklanmış olmasıdır. Bununla birlikte bu çalışmalar herhangi bir mimarın konut yapılarını değil şehrin genelinde bulunan milli üsluptaki konut yapılarının bir derlemesi şeklinde hazırlanmıştır. Oysa belirli bir mimarın Birinci Milli Mimarlık Akımı dönemindeki konut yapılarını tarihsel bir çizgide araştırmak dönemin değişen konut kültürü ve yaşam biçimine yönelik nasıl bir konut yapısı tasarımı şekillendiğini anlamayı sağlayacaktır. Tez çalışmasında ise Birinci Milli Mimarlık Akımı'nın en önemli isimlerinden Mimar Kemalettin'in hem Geç Osmanlı Dönemi hem de Erken Cumhuriyet Dönemi konut yapıları incelenmiştir. Kemalettin Bey'in plan ve projelerine ulaşılabilen konut yapıları 1908-1927 yılları arasında tarihlenmektedir. Bu yıllar Osmanlı döneminde müstakil konut yapılarından çok katlı konut yapılarına geçişi, İstanbul ve Ankara olmak üzere iki başkent arasındaki konut mimarisi değişimini ve Erken Cumhuriyet Dönemi'nde ulusal mimariden modern mimariye geçiş yıllarını kapsadığından Mimar Kemalettin'in konut yapılarının incelenmesine karar verilmiştir.

¹ Aslanoğlu İ., (2010), "Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı: 1923-1938 ", Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

Avcı Horasanlı D., (2018), "Housing The Modern Nation: The Transformation of Residential Architecture In Ankara During the 1920's", Doctoral dissertation, Middle East Technical University.

Avcı Horasanlı, D., Altan E.,(2018), "The Residential Architecture of Ankara during the 1920s: The Housing Types in the Settlement Zones of the New Capital City", Journal of Ankara Studies, 6(2), 183-210.

Çıkış Ş., (2011), "Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi İzmir Konutu: Yerellik ve Melezlik", METU JFA, 28(2), 45-61.

Nalbantoğlu G., (1981), "An Architectural and Historical Survey on the Development of the Apartment Buildings in Ankara 1923-1950" , Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ.

2. KEMALETTİN BEY'İN KİMLİĞİ

Mimar Kemalettin 1870'de orta sınıf bir Osmanlı ailesinin tek çocuğu olarak Acıbadem'de iki katlı ahşap müstakil bir evde dünyaya gelmiştir. Kemalettin Bey'in babası Ali Bey deniz kaymakamı (yarbayı), annesi Sadberk Hanım ise ev hanımıdır **(Yavuz, 2009)**. Mimar Kemalettin, ulusal mimari üslubu benimseyen bir mimar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak onun yapıtlarını anlamak için Kemalettin Bey'i sadece milliyetçi yönüyle değerlendirmemek gerekir. Mimar Kemalettin Berlin'de mimarlık eğitimi almıştır, Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti'nin kurulmasında öncü rol oynamış, Evkaf Nezareti'nde İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü'nün başında görev almıştır ve mimarlık konusunda kuramsal yazılar yazmıştır **(Tekeli ve İlkin, 2009)**. Bu bağlamda Kemalettin Bey'in yaşadığı dönemin aldığı eğitim, meslek ve yazın hayatı ile bir bütün halinde değerlendirilmesi onun mimari çalışmalarını anlamak adına önemlidir.

2.1.Eğitim Hayatı

Mimar Kemalettin ilk eğitimine 1876 yılında İstanbul İbrahim Ağa İbtidai Mektebi'nde başlamıştır. Ortaöğrenimine ise babası Ali Bey Paşa'nın kumanda ettiği Osmanlı donanmasının Girit'te görev alması nedeniyle Girit'te başlamıştır. Burada Kemalettin Bey subay çocukları için açılan bir okula devam etmiş ve yabancı dil eğitimi Mehmet Ali Bey'den almıştır. Numune-i Terakki İdadisi kurucularından Mehmet Ali Bey Jön Türklerle ilişkilerinden dolayı Girit'e sürgüne gönderilmiştir. Mehmet Ali Bey'in Kemalettin Bey'e de Fransızca, riyaziye, coğrafya ve hıfzıssıhha dersleri verdiği bilinmektedir. Kemalettin Bey İstanbul'a döndükten sonra ortaokul öğrenimine Şehzadebaşı'ndaki Şems-ül Maarif'te devam etmiştir. Numune-i Terakki Mektebi'nde idadi eğitimini tamamlayan Kemalettin Bey'in kişiliği ve meslek seçiminde iyi bir matematikçi olan öğretmeni Mehmet Nadir Bey'in olumlu etkisi olmuştur **(Yavuz, 2009)**.

Kemalettin Bey esasen mühendislik eğitimi almış, Hendese-i Mülkiye Mektebi'nde eğitimini tamamlamıştır. Mühendislik eğitimi aldığı sırada resim ve mimari tasarım derslerine özel bir ilgi göstermiştir. Okulda mimari tasarım dersini veren Alman Prof.

Jasmund² öğrencisinin bu ilgi ve başarısını fark etmiş ve Kemalettin Bey okulu bitirdikten sonra onu yanına asistan olarak almıştır. Kemalettin Bey'in Almanya'da eğitim almasına vesile olan da yine Jasmund'dur (**Çetintaş, 1944**).

Mimar Kemalettin Jasmund için mimarideki ilk ustası olduğunu ve mimarlığı kendine meslek olarak seçmesine sebep olduğunu söylemiştir (**Tekeli ve İlkin, 1997**). Yavuz, onun hocası Jasmund'dan etkilendiğini ancak bu etkinin taklide dönüşmediğini belirtir. Bu anlamda Sirkeci Garı ile Edirne Garı arasındaki farklılık örnek gösterilebilir. Jasmund Hendese-i Mülkiyede ders verdiği sırada Sirkeci Garı'nın tasarımıyla görevlendirilmiştir. Bu yıllarda Mimar Kemalettin okuldan mezun olup Jasmund'a asistan olarak atanmıştır ve onun Sirkeci Garı'nın yapımında Jasmund'a yardımcı olduğu bilinmektedir. Mimar Kemalettin'in daha sonra tasarladığı Edirne Garı projesi incelendiğinde Sirkeci Garı'ndaki oryantalist öğelere karşın Edirne Garı'nın milli üslupta tasarlanmış bir yapı olduğu görülür. (**Yavuz, 2009**).

Kemalettin Bey'in yurtdışında eğitim alması için gönderileceği sırada aslında Berlin ile birlikte İtalya'da da eğitim almasının planladığı devlet arşivlerinde görülmektedir. Hicri 1312 tarihli belgeye göre bilgi edinmek üzere iki sene müddetle Berlin'e ve bir sene müddetle Roma'ya gönderilmesine karar verilmiştir (**BOA, BEO., 564-42258**). Ancak sonrasında bilinmeyen bir nedenden ötürü Roma'dan vazgeçilmiş ve sadece Berlin'e gitmesine karar verilmiştir. "Berlin Charlottenburg Technische Hochschule" (Berlin Teknik Üniversitesi) okuluna 4 yıl eğitim için gönderilen Kemalettin Bey

²Jasmund'la ilgili en kapsamlı çalışmayı Mehmet Yavuz Berlin'deki arşivlerden elde ettiği bilgileri derleyerek gerçekleştirmiştir. Mehmet Yavuz Jasmund hakkında bilgi edinebilmek için Berlin'deki arşivlerde araştırmalar yapmış ve bu araştırmalar sonucunda Prusya Kültürü Gizli Arşivi'nde Mimar Jasmund'un kendi el yazısıyla özgeçmişi, okul karneleri, yaptığı çalışmaları içeren bir dosyaya ulaşmıştır. Bu dosyadaki bilgilere göre Friedrich Jasmund 1877 yılında mimarlık eğitimi almak üzere Berlin'deki Krallık Mimarlık Akademisi'ne kaydolmuştur. Jasmund bu okulda Ortaçağ yapı sanatları ve Rönesans sanatıyla ilgili dersler almıştır. Jasmund'un okul karnesinde çizim/teknik resim dersi için bu derste verimliliği mükemmel olarak değerlendirilmiştir. Yapıların ayrıntılı iç tasarımları, süsleme ve dekorasyonundan ise çok iyi notu almıştır. Mimari yapıları araştırma ve inceleme amacıyla 28 yaşında İstanbul'a gelen Jasmund İstanbul'dan ayrıca Edirne ve Bursa'daki Osmanlı mimari örneklerini incelemiştir. İstanbul'da kaldığı süre içerisinde tasarladığı önemli yapılara Sirkeci Garı, Germania Han, Tevhide Hanım Köşkü, Ragıp Paşa Köşkü örnek gösterilebilir. Aynı zamanda Mühendis Mektebi ve Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Profesör olarak mimarlık, yapı kurgusu ve yapı malzemeleriyle ilgili dersler vermiştir (**Yavuz, 2004**).

burada iki yıl mimarlık eğitimi görmüş, iki buçuk yıl da mimarlık bürolarında çalışmıştır **(Tekeli ve İlkin, 1997)**.

Kemalettin Bey'in Berlin'deki eğitimini araştıran Fındıkgil onun öğrenci kayıtlarında adına rastlamadığını bu nedenle misafir öğrenci kayıtlarını da incelediğini fakat bu belgelerde de Kemalettin adının geçmediğini söylemiştir. Fındıkgil, o dönem Berlin Teknik Üniversitesi'ndeki öğrencilerin kayıtlarına baktığında üniversitedeki öğrencilerin kayıtlarının 17 – 18 yaşlarındayken yapılmış olduğunu fakat Kemalettin Bey'in bu öğrencilerden yaklaşık 10 yaş büyük olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla Kemalettin Bey bu okulda öğrenci olarak değil; farklı bir statüde eğitim almış olmalıdır. Fındıkgil ayrıca Berlin Teknik Üniversitesi'nde o dönem betonarme dersi verilmediğini ifade etmektedir. Dolayısıyla Kemalettin Bey'in betonarme yapı sistemini meslek hayatında öğrendiği söylenebilir **(Fındıkgil Doğuoğlu, 2009)**.

2.2. Kemalettin Bey ve Yaşadığı Dönem

Mimar Kemalettin'in çocukluk yılları ulusçuluk düşüncesinin geliştiği bir ortamda geçmiştir. Kemalettin Bey Alman İmparatorluğu'nun kurulduğu ve ulusçuluk hareketleri nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki baskıların arttığı bir dönemde yaşamıştır **(Yavuz, 2009)**. Mimar Kemalettin'in yaşam öyküsünü inceleyen Tekeli, Kemalettin Bey'in 1870-1927 yılları arasında yaşamış olmasını kritik bir nokta olarak görmektedir. Mimar Kemalettin'in doğumundan önceki dönem Tanzimat dönemidir. Kemalettin Bey 6 yaşındayken II. Abdülhamid tahta çıkmış ve 38 yaşındayken ise II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Kemalettin Bey'in gençlik yıllarında ise Türkçülük akımı filizlenmiş ve II. Meşrutiyetten sonra Kemalettin Bey'in meslek hayatının altın çağında ise birçok Türkçü cemiyetler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Türkçülük ideolojisi mimariye de sirayet etmiş ve Mimar Kemalettin'in de öncülerinden kabul edildiği 1. Milli Mimarlık Akımı ortaya çıkmıştır. Kemalettin Bey Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde, Balkan ve Çanakkale Harbi gibi büyük savaşların yaşandığı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarda olduğu yıllarda, hem mimari, hem yazınsal eserler vermeye devam etmiştir **(Tekeli, 2009)**. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte büyük bir rejim değişikliği yaşandığı dönemde ise, başkent Ankara'nın imarı için oldukça hummalı bir çalışma ile kısa zamanda birçok önemli mimari eser gerçekleştirdiği görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde Kemalettin Bey'in düşünce yapısının nasıl şekillendiğini izleyebilmek ve mimari eserlerinin arkasındaki

düşünceyi anlamak için onun yaşadığı dönem incelenecektir. 19. yüzyılın son döneminde çeşitli ideolojiler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla çalışmada öncelikle Mimar Kemalettin'in de benimsediği milliyetçiliğin nasıl öne çıktığı incelenecektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda milliyetçilik öncelikle Balkan topluluklarında görülmüştür. Batı dünyası ile ilişki içinde olan zenginleşip güç kazanan gayrimüslimler Batı ile ilişkilerini geliştirmiş ve çocuklarını eğitim amaçlı Avrupa ülkelerine göndermişlerdir. Dolayısıyla bu gayrimüslimler Avrupa'da gelişen hürriyet ve millet kavramlarıyla Osmanlı toplumunda en erken tanışan grup olmuşlardır. Bununla beraber Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Slav toplumları Rusya ile din üzerinden bir bağlantı kurmasının da etkisiyle 1804'te Sırp isyanı baş göstermiş ve Osmanlı toplumunda ulusçuluk eksenli çözümler Bulgarlar ve Sırların bağımsızlığı elde etmesiyle devam etmiştir. Bu noktada Cephaneçigil'in ön-milliyetçi düşünce olarak adlandırdığı Osmanlılık, toplumdaki bu çözümleri engellemek için hak eşitliliğini savunan bir görüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlılıktan sonra ortaya çıkan Yeni Osmanlılar hareketine bakıldığında ise Osmanlılığın toplumdaki ayrışmaları önlemek amacıyla karşı Yeni Osmanlıların milliyetçilikle temellenen bu amacı bir üst noktaya taşıyıp aydın kesimin tartıştığı bir ideolojiye dönüştürdükleri görülmektedir **(Cephaneçigil, 2009)**.

İlhan Tekeli Yeni Osmanlılar düşüncesinin Mimar Kemalettin ve kuşağının yetişmesinde oldukça etkisi olduğunu ifade etmektedir. Osmanlılıktan devam eden bir milliyetçilikle Yeni Osmanlılar Osmanlı İmparatorluğu'nun bir takım reformlarla devam edebileceğine inanmaktadırlar. Ancak Osmanlı İmparatorluğu anayasalı ve merkezîyetçi bir devlete dönüştürülerek devam etmelidir. Onların asıl karşı olduğu durum mutlakîyetçi bir rejimdir **(Tekeli ve İlkin, 2009)**.

Osmanlılığın neden başarısız olduğunu Yusuf Akçura 1904'te yazdığı Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülüğü ele alan "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesinde maddeler halinde detaylı bir şekilde anlatmıştır.³ Üç siyasetten hangisinin yararlı ve uygulanması mümkün olduğunu ve üç siyaset tarzını da olumlu ve olumsuz yönleriyle

³Mimar Kemalettin'le aynı dönemde yaşayan 1876 doğumlu Yusuf Akçura Rusya'da dünyaya gelmiştir. Harbiye Mektebi'nde ikinci sınıftayken Türkçülük hareketlerine katılmaktan dolayı 45 gün ceza almıştır. Paris'te üç yıl Siyasal Bilgiler Okulu'na devam etmiş ve Türkçülük fikirleri hayatının bu döneminde olgunlaşmıştır. 1904 yılında Mısır'da yayımlanan "Türk" adlı gazetede çıkan "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesi Türkçülük akımın manifestosu olarak kabul edilmektedir **(Yeni, 2020)**.

tartışan Akçura, Osmanlıcılığın dezavantajlarını ve neden Osmanlı toplumundaki hiçbir kesimin bu görüşü benimsemediğini şu şekilde açıklamıştır:

1. Bu birleşme ve kaynaşmayı Müslüman ve özellikle Osmanlı Türkleri istemiyordu. Çünkü altı yüz yıllık hakimiyetleri hukuken bitecek ve yıllar boyunca kendilerinden aşağıda görmeye alıştıkları gayrimüslimler ile eşit dereceye ineceklerdi.
2. İslam istemiyordu, çünkü İslam dinine mensup kişilerin menfaatlerini gözetken bu kuvvetli din Müslüman ve gayrimüslimler tamamen eşittir hukukunu kabul etmiyordu.
3. Gayrimüslim tebaa da istemiyordu. Çünkü Müslüman olmayan toplulukların son zamanlardaki terakkileriyle yüceltilen geçmişleri ve bağımsızlıkları vardır. Müslümanlar ve bilhassa Türkler o bağımsızlığı bitirmişti. 19. yüzyıl bir taraftan gayrimüslimlerin mazilerini ve milliyetlerini onlara öğretti, diğer taraftan ise hakimiyeti altında bulundukları Osmanlı Devleti'ni zayıflattı. Belki bazılarının yararı Osmanlı Devleti'nin teşekkülündeydi ancak onlar da akıllarından ziyade heyecana gelen hislerine tabi oluyorlardı. Fakat hiçbirisi geçmiş bağımsızlıklarını bitiren Osmanlı ile beraber, onunla karışarak, eriyerek yeni bir millet oluşturmaya razı değildi.
4. Avrupa halklarının bir kısmı da istemiyordu. Çünkü Avrupa kamuoyunu oluşturan bazı kesimler hala din kavgasından kurtulamamış olduklarından Hristiyanları İslam hakimiyetinden kurtarmak için Hristiyan toplumun yaşadığı toprakların ufak bir köşesini bile hilal altında bulundurmamak gayreti içerisindeydiler.

Osmanlı toplumunda Osmanlıcılığın benimsenmeme nedenlerini analiz eden ve bu işin mümkün olamayacak kadar müşkül olduğunu ifade eden Akçura sonuç olarak şu sözleri söylemiştir: “Binaen aleyh zannımca, artık Osmanlı milleti vücûde getirmekle uğraşmak, beyhude bir yorgunluktur.” (Akçura, 1904).

Savaşlarda kaybedilen topraklar, Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uluslu olma özelliğinin kaybolmasına neden olmuş ve sonuçta Osmanlıcılığın etkisi azalmıştır. Kaybedilen topraklardaki Türk ve Müslüman nüfusun Osmanlı Devleti'ne göç etmesiyle birlikte Osmanlı toplumunun nüfusu Müslüman ve Türk eksenli olmak üzere homojenleşmeye başlamıştır. Bu noktada İslamcılık ve Türkçülük düşünceleri her ne kadar temelde milliyetçi bir tutum sergileseler de millet kavramı özelinde farklı tanımlara ve sınırlara sahip olduklarından ayrılmışlardır (Gündoğdu, 2022). Türkçülük tarihte daha önce uygulanmamış ve örneği bulunmayan bir ideoloji olduğundan ve II. Abdülhamit döneminde Tanzimat karşıtı bir tutumla terakkinin

İslam'da olduğu düşüncesinin gelişmesi nedeniyle II. Meşrutiyetin ilanına kadar İslamcılık düşüncesi Osmanlı Devleti'ni ayakta tutan ana ideoloji konumunda kalmıştır.

Osmanlı Devleti'nin devamlılığını ve birliğini sağlama noktasında çözüm olarak gelişen İslamcılık düşüncesi İslamı inanç, eğitim, hukuk alanlarında yeniden canlandırmak ister. İslamcıların asıl amacı asr-ı saadet yıllarındaki yaşayış biçimini örnek kabul edip dönemin Müslümanlarının yaşayış biçimlerini taklitten, batıl inançtan arındırarak düzeltmektir. Çünkü onlara göre Osmanlı Devleti'nin ilim, askeri ve eğitim gibi çeşitli alanlarda gerilemesinin nedeni İslam'dan uzaklaşılmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte Osmanlıların Tanzimat ile beraber kültür benliklerinin de kaybolmaya başladığını düşünürler. Bu kültür benliğini kaybetmemek için ise izlenecek yol şeriatin değerlerini tekrar topluma kazandırmak olduğu görüşündedirler **(Taş ve Göksuçukur, 2019)**.

İslamcılığın Osmanlı Devleti'nde hakim görüş olarak yükselmesi Kemalettin Bey'in çocukluk ve gençlik yıllarına denk gelir. İslamcılık İttihad-ı İslam adı altında Kemalettin Bey'in de doğduğu 1870 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin hakim siyasi görüşü olmuştur. Kemalettin Bey'in yetişkinlik çağında ise Türkçülük düşüncesi Balkan Savaşları'nın da etkisiyle olgunlaşmaya başlar. II. Meşrutiyetin ilanından sonra İslamcılar ve Türkçülerin iş birliği içerisinde olduğu görülmektedir. İslamcılığın en önemli yayın organı Sırat-ı Müstakim dergisi Türk Derneği'nin kuruluşunu tebrik etmiştir. Türk Derneği'nden birkaç yıl sonra Türk Ocağı kurulmuş ve Sırat-ı Müstakim Türk Ocağı'nın kuruluşunu da yine tebrik etmiştir. Gündoğdu, ayrışma öncesinde İslamcılık ve Türkçülüğün ortak ana motivasyonunun Osmanlı'nın kurtarılması düşüncesi olduğunu ifade etmektedir. Bununla beraber Türkçüler açısından bu birlikteliğin bir zorunluluk olduğu söylenebilir. Çünkü o dönem Türkçüler kendi dergilerini kuracak güce ve ilişkilere sahip değildiler. İslamcılığın ve Türkçülüğün ayrışma sebebi ise, dine verilen öncelik noktasında fikir çatışmasıdır. İslamcılar İslamiyette kavmiyeçiliğin reddedilmesini referans alarak etnik milliyetçiliğin zararlı olduğunu savunmuştur **(Gündoğdu, 2022)**. İslamcılığın önde gelenlerinden ve kendisi Arnavut kökenli bir şair olan Mehmet Akif Ersoy 1913 yılında kaleme aldığı bir şiirinde şu sözleri söylemiştir: “Arnavutluk ne demek? Var mı Şeriatte yeri? Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri” **(Düzdağ, 2019)**.

Akçura İslamcılıkla beraber Osmanlı Devleti'nin terk etmek istediği “devlet-i diniyye” şeklini tekrar aldığını söyler. Tanzimat'ta sağlanmaya çalışılan din ve ırk noktasındaki eşitlik terk edilmeye başlanmış ve dolayısıyla kıyam ve isyanlar çoğalmıştır. O dönem Avrupa'da Türklüğe düşmanlığın şiddetlenmesine katlanılmak gerekmiştir. Bununla birlikte İslamcılığın başarısız olmasının önemli sebeplerinden birisi Hristiyan devletlerin Müslüman ülkelerine olan üstünlüğüdür. Müslümanların birliği Hristiyan devletlerinin menfaatlerine terstir ve zamanın en kuvvetli Müslüman ülkesi olan Osmanlı Devleti'nde “Tevhid-i İslam” siyasetinin tatbiki kalkışmasına engel olmak isterler. Osmanlıcılık ve İslamcılığın neden etkisini kaybettiğini açıklayan Akçura, “Üç Tarzı Siyaset” adlı makalesinde Türkçülük düşüncesinin o zamana dek gerek Osmanlı Devleti'nde gerek tarihteki diğer Türk devletlerinin hiçbirisinde bu fikrin mevcut olmadığını ve ne olursa olsun ırka dayalı bir siyasi milliyet icadı fikrinin henüz pek yeni ve pek az yaygınlaşmış olduğunu ifade eder. Bununla beraber Akçura'nın savunduğu ideoloji Türkçülüktür. Türkçülük Osmanlı toplumunu bir arada tutabilme potansiyeline sahip olmakla birlikte, Türkçülüğün asıl büyük faydası dil, ırk, adet ve çoğunluğunun dinleri bir olan Asya kıtasının büyük bir kısmıyla Avrupa'nın doğusuna yayılmış Türklerin birleşmesi düşüncesidir (Akçura, 1904).

Osmanlı Devleti'nin çöküşünü engellemek amacıyla gelişen Türkçülük akımı, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra yükselişe geçmiştir. Abdülhamid yönetimine karşı 1889 yılında Askeri Tıp Mektebi'nin bahçesinde kurulan ilk özgürlükçü gizli örgüt, “İttihâd-ı Osmanî” olan adını 1895 yılında “İttihâd ve Terakki” olarak değiştirmiştir. 1908 Devrimi'ni hazırlayan İttihat ve Terakki'nin kuruluşunda, Abdülhamid yönetimine gösterilen tepkilerle birlikte Müslüman Türk ulusçuluğu düşüncesinin etkili olduğu görülmektedir. Devrimi hazırlayan Jön Türkler arasında önceleri iki düşünce çarpışmıştır. Bu düşüncelerden biri yönetimde dinsel ve ulusal azınlıklara bağımsız yetkiler vermek, diğeri ise imparatorluğun asıl yapısını oluşturan Türklere üstünlük tanımaktı. Bosna Hersek ve Girit'in kaybedilmesi ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ikinci düşüncenin ön plana çıkmasına neden olmuştur. 1912 Balkan Savaşı sonrası Müslüman Arnavutların Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmaları ve Müslüman Arapların ulusçuluk düşüncesini benimsemesiyle birlikte Türk ulusçuluğu düşüncesi daha çok etnik yapıya dayalı bir şekilde ilerlemiştir denilebilir (Yavuz, 2009).

Türkçülük akımının etkin olduğu yıllarda bu akımın toplumdaki her alanda etkili olduğu görülmektedir. Tekeli, Ziya Gökalp'in ulusçuluğu bir ırk olarak değil kültür ve uygarlık olarak gördüğünü söyler (**Tekeli ve İlkin, 2009**). Türkçülüğün fikir babası olarak kabul edilen Ziya Gökalp yazdığı “Türkçülüğün Esasları” adlı kitabında ulusçuluk düşüncesini sadece devletin birliğini ve devamlılığını sağlama noktasında yarar sağlayacak bir ideoloji olarak görmemiş, aynı zamanda toplumun kültür ve yaşantısının da Türkçülük bakış açısıyla yeniden düzenlenmesi ve iyileştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Gökalp kitabında Türk kültürünü tümüyle ele almış ahlak, edebiyat, müzik alanlarında millileşme yolunda vazifeler önermiştir. Kitabın “Sair Sanatlarımız” bölümünde ise Gökalp; mimari, nakkaşlık, hüsn-i hat, çulhacılık, halıcılık ve kilimcilik gibi el vasıtasıyla yapılan sanatların Osmanlı seçkini tarafından sıradan iş olarak görüldüğünden avama (halka) bırakıldığını söylemiştir. Türkçülük ise bu sanatların hepsini benimsemiştir (**Gökalp, 1923**). Cephaneçigil, Türkçülük akımının mimariye ihtiyaç duyduğunu ve Geç Osmanlı Dönemi'nde öne çıkan üç ana ideolojiden İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük arasından toplumla kültür ve mimari anlamda en çok ilişki içinde olanın Türkçülük olduğunu ifade etmektedir. İslamcılık Osmanlı toplumuna yeni bir kimlik anlayışı getirmediği için kültürel alanda herhangi bir unsura ihtiyaç duymamaktadır. Osmanlıcılık Tanzimat döneminde aydın ve yöneticilerin tartıştığı bir ideoloji olduğundan kitlelerin desteğine ihtiyaç duymamaktadır. Türkçülüğün hakim görüş olduğu dönemde yöneticileri İttihat ve Terakki mensupları paşazade olmadıklarından ve devam eden savaşlar sebebiyle kitlelerin desteğine ihtiyaçları vardır. Dolayısıyla Türkçülük halkla yakın ilişki içerisinde ve mimari herkes tarafından görülebilir ve tecrübe edilebilir bir sanat olması nedeniyle Türkçüler mimarlığı ideolojilerinin halk nezdinde somut bir göstergesi olarak kullanmışlardır (**Cephaneçigil, 2009**). Keza Türkçülüğün öncülerinden Ziya Gökalp'in halk sanatları arasına mimariyi de dahil ettiği görülmektedir. “Türk” ve “mimari” arasındaki ilişkiyi anlamak adına o dönem 1. Milli Mimarlık Akımı öncülerinden Vedat Tek'in kardeşi Yusuf Razi Bey'in Arkitekt dergisindeki yazısı önemlidir. Yusuf Razi Bey 19.yüzyıl başlangıcındaki Sarkis Balyan, Melling, Vallauri, D' Aronco gibi ünlü yabancı mimarların Türk mimarlarının yerine geçtiğini söyledikten sonra sözlerine şöyle devam eder:

İşte bundan dolayı ilk defa olarak gazetelerde görülen (Mimar Mehmet Vedat) ın ilânı bazılarının merakını, bazılarının teaccübünü mucib oldu. Türkten mimar olur mu diyenler bile bulundu. Fakat, halkın içinde kaynayan milliyet hissi o kadar derin, o kadar kuvvetli idi ki bu ilk ve kısa tereddüt devri geçtikten sonra, Mimar Vedat'ın idarehanesine müracaatlar başladı

ve arkası kesilmedi. Böylece, Türklerin sanat hususundaki kabiliyet ve iktidarlarını, — uzunca bir sönüklük devrinden sonra, — ilk defa ve pek parlak bir surette meydana çıkarmak şerefi mimar Vedat'a nasip oldu ... (Demirbel, 1941).⁴

Demirbel nitelikli bir mimarın Türk olabilmesi düşüncesine milliyetçilikle ulaşılabildiğini ifade etmektedir. Bu anlamda Türkçülük akımının kitlesel anlamda mimariye ihtiyaç duyduğu kadar milli mimari de Türkçülük ideolojisine ihtiyaç duymuştur denilebilir. Mimarının milliyetçiliğe destek olabilmesi için ise Gökalp'in diğer sanat dalları için önerdiği, Batı etkisinden önceki geçmişle bağ kurma çözümü gereklidir. Çünkü bu sanatlar Tanzimat devrinden itibaren milli hedefe önem verilmeyerek yok olmaya mahkum edilmişlerdir. Bu hususta Gökalp'in reçetesi şu şekildedir: “Türkçülüğün vazifesi, şimdi bunları yeniden ihyaya çalışmaktır. Bir taraftan Avrupa tekniklerini de almalıyız. Fakat diğer cihetten millî bedîyatımızın hazineleri olan bu güzel sanatlarımızı da elimizden büsbütün kaçırmamağa çalışmalıyız.” (Gökalp, 1923).

Ziya Gökalp'in bu çözümünün başka bir ifadesi Mimar Kemalettin'in 1917'de kaleme aldığı *La Pensee Turque* 'de yayımlanan “Türk Mimarlığı” adlı yazısında görülmektedir. Mimar Kemalettin de tümüyle farklı bir yüzyılda yaşanıldığını vurgulayarak mimaride Türk ruhundan vazgeçmemek kaydıyla modern teknik ve yöntemlerin kullanılması gerektiğini savunmuştur. Mimar Kemalettin Batıdan yapı malzemesi ithal edebilme kolaylığının Türk üslubunda ilerlemenin gerektirdiği değişimleri gerçekleştirmeye yaradığını ifade ettikten sonra sözlerine şu şekilde devam etmiştir: “Demektir ki, yapılarımızı eski anıtların tarzında değil de, modern malzemelerle ve modern yaşantının gereklerine uygun bir şekilde, ama ulusumuzun karakteri doğrultusunda ve Türk mimârî üslubunun yapıda ve bezemede getirmiş olduğu ilke ve kurallara bağlı kalarak inşâ etmemiz gerekmektedir.” (Tekeli ve İlkin, 1997).

Anlaşıldığı üzere Mimar Kemalettin'in yaşadığı dönemdeki siyasi gelişmeler Türk toplumunun yaşayış biçiminin şekillendirdiği Türk kültür ve sanatının korunması ve bununla beraber ileride bu sanatların nasıl ilerlemesi gerektiği hususunda önemli fikirlerin öne sürülmesine sebep olmuştur. Bir taraftan hızla değişen ve geliştirilen mimari yapım teknikleriyle inşa edilen binaların bulunduğu diğer taraftan ise aydın kesim tarafından milli sanatların korunması ve yaşatılması gerektiğine dair

⁴Vedat Tek'in kardeşi olan Yusuf Razi Bel (1870-1947) soyadı kanunu çıkınca Bel soyadını almıştır fakat *Arkitekt* dergisinde Demirbel soyadını kullanmıştır.

düşüncelerin dile getirildiği bu dönemde Kemalettin Bey'in hem modern yapım tekniklerinin kullanıldığı hem de Türk mimari üslubunun ilkelerine bağlı bir mimari tasarım anlayışı geliştirdiği görülmektedir.

2.3. Mimar Kemalettin ve Türkçülük

II. Meşrutiyetin ilanından sonra çeşitli cemiyetler kurulmuştur. Mimar Kemalettin Türkçü cemiyetlere üye olmakla birlikte bu cemiyetlerin yayın organları olan Milli Mecmua, Türk Yurdu, Yeni Mecmua gibi dergilere makaleler yazmıştır. Kemalettin Bey'in yazdıklarından onun Türkçülük ideolojisini saf bir etnik kimlik olarak benimsemekten ziyade mimari üzerinden ele aldığı anlaşılmaktadır. II. Abdülhamit döneminde 1906 yılında yazdığı “Mimari-i İslam” adlı makalesinde Araplar, Bizanslılar ve Türklerin mimari tarzlarını ele alan Kemalettin Bey bu üç mimari tarzın birbirlerinden etkilenmekle birlikte çeşitli farklılıkları olduğunu ve her birisinin kendine has özelliklerini olduğunu anlatmıştır. Arapların mimarisi plan yönüyle pek büyük değilse de tezyinat yönüyle muhakkak kıymetlidir. Bizanslılar iyi inşacıdırlar ve Araplar ve Türklerin mimarisini etkilemişlerdir. Türkler ise Arapların mimarisinde olduğu gibi birincil plana tezyinatı koymamışlar, inşaa usulünü, metaneti ve heybeti esas tutmuşlardır **(Osmanlı Mühendis ve Mimar Mecmuası, 1910)**. Böylece Kemalettin Bey diğer kavimlerin mimarilerin karşısında karşılaştırma metodundan faydalananak ciddi ve detaylı bir biçimde bir Türk mimarisi anlatmıştır.

Kemalettin Bey Mimari-i İslam yazısını dönemin padişahı II. Abdülhamid'e övgüyle sonlandırmış ve herhangi bir muhalif görüş belirtmemiştir. Ancak Meşrutiyetin ilanından hemen sonra 1908 yılında kaleme aldığı “ Bulgarların Ahval-i Medeniye-i Hazırası” adlı metninde II. Abdülhamid yönetimini istibdat devri olarak adlandırmış ve bu dönemde yaşadığı çeşitli zorlukları anlatmıştır. Bu dönemde seyahatlerin yasak olduğunu ve ancak bir hastalık neticesinde hava değişikliği izniyle Anadolu'ya, Konya'ya ve Osmanlı mimarisinin ilk devrini incelemek için Bursa'ya gidebildiğini yazmıştır. Filibe garı projesini aldığı zaman garın yalnızca proje ve resimlerini çizemediğini ifade etmiş, fakat garın inşaatını bizzat görmek için gidemediğinden yakınmış, o dönem Filibe sözünü bile ağzına almanın felaketi olacağını zamanın büyüklerinden işittiğini söylemiştir. Onun Abdülhamid dönemine dair asıl şikayeti seyahat edip öğrenme noktasında sınırlandırılmış olmasıdır. Meşrutiyetin ilanından sonra ise Kemalettin Bey bu dönemle ilgili şu sözleri söylemiştir: “İnkılab-ı mukaddes

herkese hürriyet-i bahşetti. Kuvve-i hayatiyenin vatana hizmet hususundaki galeyanına mani olan yolları açtı. Herkes çalışabilir öğrenebilir, hakkını istihsalde müşkülât çekmez.” (Tekeli ve İlkin, 1997).

Kemalettin Bey üye olduğu diğer Türkçü cemiyetlerde etkindir. Bunlardan, kuruluş amacı Türklerin zeka ve irfan seviyelerini yükseltmek ve teşebbüs sahibi olmalarına hizmet etmek üzere bir gazete çıkarmak olan Türk Yurdu Cemiyeti’nin diğer kuruluş amacı ise İstanbul’un orta ve yüksek mekteplerinde okuyan talebelerin iyi şartlarda kalması amacıyla Türk çocuklarına mahsus bir pansiyon yaptırmaktır. Türk Yurdu cemiyetinin bu kuruluş amacını gerçekleştirmesi için ise yapılacak olan proje Mimar Kemalettin Bey’e verilmiştir. Mimar Kemalettin’in Türk usul-i mimarisinde tasarlanan ve aynı zamanda yeni usul teknik donanıma da sahip bu projesi Türk Yurdu dergisinde çıkan haberlerde yer almıştır. Cephaneçigil bu projenin mimarlığın Türklükle ilişkilendirildiği en erken örnek olması nedeniyle ilginç olduğunu ifade etmektedir. Mimar Kemalettin Türkiyat şubesine üye olduğu Türk Bilgi Derneği içinde de aktif bir konuma sahiptir. Derneğin müzakereler yapılması öngörülen mimari ve bedayi, konularında Mimar Kemalettin ile birlikte Hamdullah Suphi Bey bir rapor hazırlamakla görevlendirilmiştir. Yine bu dernekte yapılan toplantılardan birinde Mimar Kemalettin “Türk mimarisinin dışarı olduğu harabi”yi açıklayan bir konuşma yapmıştır (Cephaneçigil, 2009).

Ünalın Türk Bilgi Derneği’nin İttihat ve Terakki döneminin fikri yapısını oluşturan en önde gelen isimleri içinde barındırdığını ifade etmektedir. Afife Batur’a göre ise Kemalettin Bey’in İttihat ve Terakki ideologyasına olan yakınlığı inkar edilemeyecek kadar açıktır. Çünkü İttihat ve Terakki iktidarı düştüğünde Mimar Kemalettin’in Evkaf Nezareti’ndeki görevine hemen son verilmiştir (Ünalın, 2009). Yıldırım Yavuz’un “İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin” adlı kitabında Kemalettin Bey’in yapı kataloğunda Şam İttihat ve Terakki Kulübü projesi bulunmaktadır. Kulübün tek özgün çizim paftasından anlaşıldığı üzere Kemalettin Bey’in 1916 yılında Suriye’de bazı projeler yapmak üzere görev aldığı sırada bu kulübü de tasarladığı düşünülmektedir. Tekeli ve İlkin’in “Mimar Kemalettin’in Yazdıkları” adlı kitabında bulunan mimarın tarihi saptanamayan yapıları ve tasarımları bölümünde ise Şam’daki kulüpten ayrıca Edirne İttihat ve Terakki Kulübü (Halkevi Binası) ve İzmit İttihat ve Terakki Bölge Binası projeleri bulunmaktadır (Tekeli ve İlkin, 1997).

3. 19. YÜZYIL SONU – 20. YÜZYIL BAŞI AVRUPA VE OSMANLI KONUT MİMARİSİNDEKİ DEĞİŞİMLER

19. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu’nda sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda birçok önemli değişimlerin yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkar. Batının Osmanlı mimarisine etkisi kuşkusuz geleneksel konut mimarisine de sirayet etmiştir. Ancak bu etkiyi sırf Batı etkisi olarak adlandırmak yetersiz bir genelleme olacaktır. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde geleneksel konut mimarisindeki değişimlerin incelenmesi bakımından Sanayi Devrimi’ni çok hızlı yaşayan Fransa, Almanya ve İngiltere’nin kendi konut mimarilerinin nasıl bir değişim yaşadığı ve sonuçta geleneksel Osmanlı konutunu nasıl etkilediği incelenecektir. Batı etkisi bağlamında bu üç ülkenin seçilmesinin bir nedeni de, Osmanlı Devleti’nin o dönem özellikle bu ülkelerle ilişkilerini geliştirmesidir. Bu ilişkiler Osmanlı Devleti’nin mimari yapısını etkilemiştir. Geç Osmanlı Dönemi’nde Pera bir Fransız şehri olarak görülmektedir. Almanya ile dostluk antlaşması yapılmıştır. Kaiser Wilhelm II bu güç birliğinin bütünüyle devletlerarası ilişkiler çerçevesinde kalmaması ve halka da benimsetilmesini istemiştir. Bu amaçla Türk - Alman Dostluk Evi yarışması yapılmış ve mimari anlamda ilişkiler pekiştirilmiştir (**Özkan, 1975**). İngiltere ile yapılan 1838 tarihli Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi’nin yanı sıra özellikle 1920’li yıllarda İngiliz konut mimarisine duyulan ilgi çeşitli dergi ve gazetelerde görülmektedir. Dolayısıyla bu üç Batı ülkesinin 19. ve 20. yüzyıllarda nasıl bir konut mimarisi anlayışına sahip olduğu incelenecektir.

19. yüzyılda şehrin büyük bir kısmı ahşap konutlardan oluşan İstanbul’da neredeyse her on yılda bir yangın çıkması sonucu yaşanan konut sıkıntısını çözmek adına önlemler alınmaya başlanmıştır. Mustafa Reşid Paşa İngiltere’de elçi olduğu sırada Sultan Abdülmecid’e yolladığı bir mektupta İstanbul’da ve diğer Osmanlı şehirlerindeki yangınların sebep olduğu konut sıkıntısını karşı kagir yapılaşmayı önermektedir. Ancak bu çözüm önerisi malzeme ve teknik ile sınırlı kalmamıştır. Mustafa Reşid Paşa’nın aynı zamanda yeni yapılacak evlerin İngiliz sıraevleri gibi olması konusundaki ısrarı biçimsel bir yenilik getirmektedir. Hem Londra hem de

Paris elçiliği yapmış olan Mustafa Reşid Paşa her iki şehirdeki konut biçimlerini görmüş ve Osmanlı şehirleri için Paris'teki apartmanlar yerine İngiltere'deki tekil evlerin daha uygun olacağını şu sözlerle ifade etmiştir:

Şu kadar ki Fransa'da bir hânede on onbeş ve belki yirmi familya sâkin olmakta olduğundan pek cesîm ve tenâsübsüz olarak ehl-i islâma dahi bu kadar familyanın bir hânede ictimâi mümkün ve İngiltere'de bayağı memalik-i islâmiyye gibi her familyanın haline göre bir hanesi olup resimleri dahi gayet matbu ve tekellüfsüz ve küşayışlı idüğüne binâen işbu iktizâ mühendis ve mi'marın İngiltere'den gönderilmesi ve bu sûrete göre icâb eden yerlere sokaklar tevsi' olunmak ve... (Baysun, 1960).

Mustafa Reşid Paşa'nın da etkisi ile Osmanlı şehirlerinde 19. yüzyılın ikinci yarısında İngiliz konut mimarisine benzer örnekler görülmeye başlanmıştır. Beşiktaş Akaretler, Ortaköy Onsekiz Akaretler ve Surp Agop sıraev grubu bu örneklerden bazılarıdır. 20. yüzyılın başında ise İngiliz müstakil evleri örnek gösterilmeye başlanmıştır. 19. yüzyıl İstanbul'da Türk geleneği terk edilerek yabancı mimarlar tarafından Batı seçmeci uslubunda köşkler tasarlanmaya başlanması milliyetçi kesim tarafından hoş görülmemiştir. O dönemin milliyetçileri yazdıkları makalelerde bu yabancılaşmaya karşı bir Türk Evi'ni savunmuşlardır. Ama bu Türk Evi'ni savunurken de İngiliz "cottage" usulü müstakil evleri örnek göstermişlerdir. Arseven "Constantinople de Byzance a Stamboul" adlı kitabında konuyla ilgili şu sözleri söylemiştir: "Bu hükmün hijyenik yönünün bugün Avrupa'daki tüm modern evlerde uygulanmasını sağladığını görüyoruz. Modern İngiliz evlerinin cepheleri, pencerelerinin bolluğu ile Türk evlerine belli bir benzerlik göstermektedir." (Arseven, 1909). Rıfat Osman ise karakteristik bir İngiliz evi olduğu gibi kendine has özellikleri olan bir Türk evinin de olabileceğini şu sözlerle ifade etmiştir:

Bununla beraber yeni bir Türk evine müstakız. Haneyi mimarimiz bu güzel hayale vücut verecek. Yedi sekiz sene evvel Hamdullah Suphi ile böyle bir fikri kanatlandırmak istiyorduk; arzu ediyorduk ki Türk mimarları toplansın, Türkün yeni hayatına göre "İngiliz evi" gibi bir "Türk Evi" tasvir edilsin. Bulunacak netice matbuatta her Türkün hayaline nakş edilsin. Yapıtacağı evin planı ve uslubunu ya kendi keyfine göre uyduran yahut da mimarın keyfine bırakanlara yol gösterilsin. Hasılı yeni hayatta yeni bir ev tahlil etsin. (Osman, 1926).

İngiliz konut mimarisinin hem işçi konutları hem de müstakil evleri Geç Osmanlı Dönemi mimarisinde model alındığı için çalışmanın bu bölümünde 18. ve 19. yüzyıl İngiltere konut mimarisinin gelişimi ve Osmanlı konut mimarisini hangi yönlerden etkilediği incelenecektir.

Werkbund'un öncülerinden Hermann Muthesius İngiliz mimarisini incelemek üzere İngiltere'ye gittiğinde seyahati esnasında "Das Englische Haus" adlı bir kitap yazar. Muthesius bu kitapta o dönem İngiliz konut mimarisini oldukça detaylı bir şekilde

anlatmaktadır. Daha çok orta ve üst sınıfın oturduğu konutları inceleyen konut biçimlerini analiz ederken Muthesius İngilizlerin yaşayış biçimleri ve karakter özelliklerini de ele almıştır. Muthesius'a göre İngilizler ev hayatına düşkün kendi kendine yetebilen ve bağımsız bir karakterde oldukları için müstakil ev hayatı onların bu karakterlerine daha uygundur. Bu durum ülkenin Anglo - Saksonların yaşadığı kısmıyla sınırlı kalmıştır, çünkü İskoçya ve İrlanda'da çoğu kişinin çok katlı apartmanlarda yaşadığı görülmektedir. Muthesius şehirdeki apartmanlarda yaşamının toplumda istikrarsızlık, ayrışma ve sıklık yaratacağını oysa İngilizlerin "kendi dört duvarına" sahip olma isteğinin dinginlik ve huzur sağlayacağını ifade etmektedir. Ancak İngiltere'deki müstakil ev yaşamının tercih edilmesi sadece İngilizlerin karakter özellikleriyle açıklanamaz. Kuşkusuz İngiltere'deki iklimin de konut tercihlerinde etkisi büyüktür. Yağışlı günlerin çokluğu İngilizleri evlerinde oturmaya sevk etmekte ve dışarı ile ilişkisini azaltmaktadır. Bu nedenle metropolün sunduğu dışarıdaki sosyal hayat İngilizleri diğer Avrupa ülkeleri kadar cezbetmemektedir **(Muthesius, 1904).**

1800'lerde İngiltere'de sanayinin gelişmesi sonucu kırsal alanlardan kentlere göçler başlamıştır. Göçlerin sonucunda kent merkezlerinde yaşayan bir işçi sınıfı oluşmuştur. Kentlerde nüfusun artmasıyla birlikte işçi sınıfı için bir konut sıkıntısı baş göstermiştir. Kentlerde dar gelirli işçi sınıfının barınma sorununu çözmek için az maliyetli yaşama mekanlarından oluşan sıraev konut biçimi geliştirilmiştir **(Sağdıç, 1999).**

Sıraevler İngiltere'de kent merkezlerindeki işçiler için bir çözüm olsa da bu tip evler hizmetçi odası, kütüphane gibi kırsal evlerde bulunan odalara sahip olacak şekilde üst ve orta sınıflar için de yapılmıştır. Özellikle Londra'da 20. yüzyılın başlarında sıraevlerle birlikte apartmanların da yaygınlaştığı görülmektedir. Muthesius İngiltere'de apartmanların kullanılmaya başlanmasının birçok nedeni olduğunu ifade etmektedir. 20. yüzyılın başına değin yaklaşık 25 yıl boyunca her türlü yabancı etki İngiltere'ye girmiştir. İngiliz kadınlarının Amerika'ya özenmesi sonucu eski zamanların ataerkil aile yaşamı yerine o dönem İngiliz aileleri dışa dönük daha özgür bir yaşam tercih etmektedirler. Kırsal kesimde büyük müstakil evlerde oturan aileler ilkbaharda Londra'ya geldiklerinde büyük bir ev tutmaktansa bir apartman dairesi tutmaya başlamışlardır. Bu durumun evden sorumlu hizmetçi sayısının azalması ve büyük bir evin bakımının getireceği maliyetten kurtulma gibi avantajları vardır. Yine genç evli çiftler imkanları sınırlı olduğu veya tasarruf etmeleri gereken durumlarda

geçici olarak apartman dairelerinde yaşamaktadır. Muthesius o dönem İngiltere’de çocuklu bir ailenin apartman dairesinde yaşamasının söz konusu olmadığına dair herkeste kesin bir kanı olduğunu söyler. Apartman dairesi bir İngiliz için geçici konaklama yerleri olan oteller gibidir. O dönem Londra’daki apartmanlarda yaşamının moda haline gelmesi de apartman hayatını cazip kılan bir başka nedendir **(Muthesius, 1904)**.

İngiltere etkisi ile yeni bir konut tipi olarak sıraevlerin ortaya çıkmasının sonucu bahçe ve avlu düzenlemelerinin değişimi İstanbul’un çeşitli semtlerinde görülmektedir. Ancak konut mimarisinde mekan organizasyonunda köklü değişikliklerin yaşanması bakımından apartmanların Osmanlı Devleti’nde nasıl geliştiğini incelemek gerekir. Bunun için öncelikle o dönemde küçük bir Avrupa şehri olarak görülen Pera’ya bakmak gerekir. Zira apartman mimarisi ilk olarak Pera’da gelişecek ve daha sonra İstanbul’un muhtelif semtlerine yayılacaktır. Pera sadece mimarisi ile değil sosyal yaşam bakımından da Fransız etkisinin yoğun olduğu bir bölgedir. Buradaki apartman mimarisinde Batı etkisini anlamak adına Fransa’da o dönem apartmanların nasıl geliştiği incelemekte fayda vardır. Lous Enaul Pera’yı şu şekilde anlatmıştır:

*Pera sadece bir Avrupa mahallesi değil, aşağı yukarı bir Fransız kenti. Burada sayımız fazla değil, fakat etkimiz fazla. Moda’nın buraya ithal ettiği, kopya ettiği, taklit ettiği, ‘biz’ iz, ve şu sihirli cümledir: ‘Tıpkı Paris’teki gibi!’ Bütün mağazalar, bu kurala uyar. Mevsim yeniliklerini görebilmek için, bizim gemilerimiz beklenir. Sanatçılarımız, lükse dayalı bütün endüstri kollarının başında yer alır **(Gözübüyük Melek, 2004)**.*

Apartmanlar esasen Fransız mimarisinde oldukça uzun geçmişi olan bir konut tipidir. Ancak apartmanın gelişimi ve farklı sınıflar veya işlevler için çeşitlenmesi 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında gerçekleşmiştir. Bu dönemde Fransa’da lüks apartman daireleri, ucuz konutlar, bekarlar için daireler gibi yeni konut biçimleri ortaya çıkmıştır. Konut yapılarındaki gelişen bu çeşitlilikle beraber yaşam şartları konusunda da iyileştirmeler planlanmıştır. Bu bakımdan 1850’de ilk defa ilan edilen toplum sağlığı kanunu önemli bir gelişmedir. Daha sonra hem mimarların hem de apartman sakinlerinin talepleri üzerine önceki dönemlere nazaran daha çok ucuz- sosyal konutlarda oturanlar için geçerli olmak üzere yaşam şartlarını iyileştirmek adına modern çözümler üretilmeye başlanmıştır **(Öncel, 2010)**.

Konut yapılarındaki bu değişim ve gelişmeler diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Fransa’da da ilk olarak başkentte kendini göstermiştir. 18. yüzyılın sonuna doğru Fransa’da çoğu Parisli müstakil evlerden ziyade çok katlı apartmanlarda yaşamayı tercih etmeye başlamıştır. Melek, apartman tipi konutların Fransa’da geniş ölçekte

kabul görmesinin üç önemli nedeni olduğunu ifade etmektedir. İlk olarak Paris’te arsa maliyetlerinin artması sonucu, seçkin ailelerin yaşadığı çok katlı evler olan “hotel particulier”⁵ denilen konak benzeri büyük evlerde yaşayanlar lüks apartmanlarda yaşamayı tercih etmeye başlamışlardır. Özel araçların yaygınlaşmasından önce banliyö evlerinin şehirden çok uzakta konumlanması sonucu şehre ulaşımın zorlaşması şehirdeki apartmanlarda yaşamayı teşvik eden diğer bir nedendir. Üçüncü ve belki de en önemlisi Paris’te yeşil caddeler, bulvarlar, mesire alanları ve *beaux quartiers* denilen güzel mahallelerdir (**Gözübüyük Melek, 2004**).

Paris’te apartmanların mekan organizasyonu bakımından gelişiminde o dönemde geleneksel olarak kabul edilen hotel particulierin rolü önemlidir. Çünkü Fransız apartman mimarisinde hotel particulierin⁶ plan düzeninden esinlenilen bir takım uygulamalar görülmektedir. Fransız konut mimarisinin en karakteristik özelliklerinden bir tanesi hotel particulier konut biçiminde de görüldüğü üzere en suite uygulamasıdır. En suite mekandaki sirkülasyonun odalar ile sağlandığı bir düzenlemedir. 17. yüzyıl Fransa’da sosyal hiyerarşi nedeniyle sahip olunan lüksün teşhir edilmek istenmesi mesken mimarisinde mahremiyetin önüne geçmiştir. Eve gelen misafirlerin ve hizmetkarların dolaşımını koridordan daha çok odalar aracılığı ile sağlayan en suite uygulaması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bu uygulama daha sonra Fransız apartman mimarisinde de kendini göstermiştir. Tek bir ailenin yaşadığı konutlarda bulunan porte cochere⁷, vestibule⁸ ve escalier d’honneur⁹ ise Fransız apartman mimarisinin temel unsurlarını teşkil etmektedir. Bu apartmanların kat dağılımlarına bakıldığında zemin katların ticari amaçla kullanıldığı üst katların ise konut olarak kullanıldığı görülmektedir. Çatı katı alanı, kiracıların hizmetkarları için, genellikle her daire için iki tane olmak üzere çok sayıda yatak odasına bölünmüştür. Yine hizmetkarlar için çatı katı ve mutfakla bağlantılı olacak şekilde servis merdivenleri bulunmaktadır. Fransız konut mimarisinde mutfak, kokan ve nezih olmayan yerler olarak görüldüğü için mimarlar mutfağı tasarlanmaya layık bir alan olarak görmemişlerdir. Dolayısıyla planlarda mutfağın geri planda kaldığı ve ana yaşama alanlarına uzak olarak tasarlandığı görülmektedir (**Gözübüyük Melek, 2004**).

⁵ 17. ve 18. yüzyıllarda hotel particulier Paris’te aristokrasi sınıfın geleneksel evidir. Çok katlı olan bu konutlarda tek bir aile hizmetçileriyle birlikte yaşardı.

⁶ Hotel Particulier geniş bir şehir evi anlamına gelmektedir.

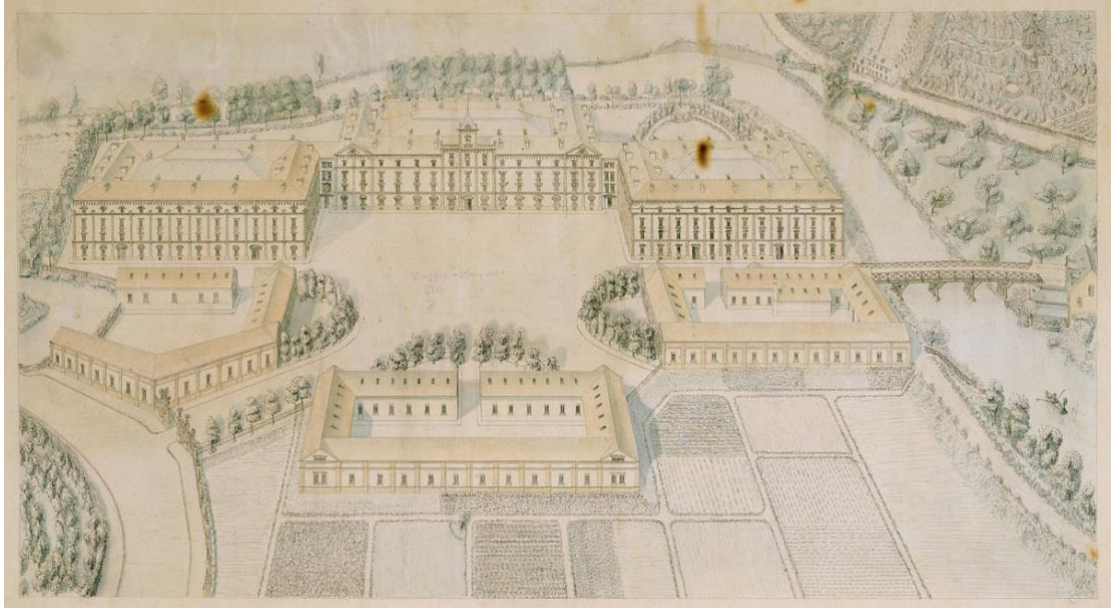
⁷ Binanın ana girişi.

⁸ Antre.

⁹ Ana merdiven.

Fransa’da 19. yüzyılda zengin ve seçkin ailelerin konutlarındaki değişimle beraber işçi sınıfın oturduğu konutlarda da çeşitli değişimler ve iyileştirmelerin planlandığı ve bu planlardan bazılarının uygulandığı görülmektedir. İşçi sınıfın kullandığı ucuz sosyal konut tasarımlarına en önemli örneklerden bir tanesi Le Familistère Guise’dir. Familistère’nin kelime anlamı sosyal saraydır. Adından da anlaşılacağı üzere işçilerin yaşayabileceği bir saray olarak tasarlanmıştır. Bu sosyal konut projesinin amacı işçilere hijyen ve sağlık çerçevesinde iyi koşullarda yaşayabilecekleri bir hayat sunmaktır. Ancak Familistère bu amaçlardan ayrıca meskenin nasıl olması gerektiğine dair alt anlamlar taşımaktadır. Bu bağlamda Familistère’nin kurucusu Godin’in düşüncelerini analiz etmek gerekir **(Lallement, 2012)**.

Jean-Baptiste Godin işçi sınıfı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş ve kendi kendini yetiştirmiştir. Godin 1835 ve 1837 yılları arasında Fransa’yı gezmiş ve kötü çalışma koşulları, yoksulluk, sağlıksız meskenler gibi birçok sosyal problemi yakından gözlemlemiştir. Fransa turundan geri dönen Godin demir döküm tava üreten bir atölye açmış daha sonra bir soba fabrikası açarak işlerini büyötmüştür. 1857’de temas kurduğu mimarlardan birine iş yerinin yakınına bir bina inşa ettirmek istediğini ve çalışanlarının her şeyin düşünöldüğü konforlu bir ortamda barınmalarını sağlamak için yılda 100.000 Frank bağışlayacağını söylemiştir. Godin’e göre insanın yaşam alanı özgürlük, sakinlik, barış, sükunet alanı olmalıdır. Ancak tüm bunların ötesinde insanın barındığı alan insanları birbirine yaklaştırmalı ve onları ortak yarar fikrinde birleştirmelidir. Godin 1871 yılında yazdığı Sosyal Çözümler kitabını yazdığı esnada İngiliz tek ailelik evi revaçtadır. Varlıklı kişiler şehirde müstakil evler satın almakta ve işçiler içinse yine müstakil evler olan *cottage* inşa etmektedirler. Godin bu tekil evleri eleştirmiştir. Ona göre bu evler gelişmişlikten ziyade ilkeldir ve çalışanların yaşam alanı herkesten ve her şeyden izole küçük evlerden ibaret olmamalıdır **(Lallement, 2012)**. Bu bağlamda kütüphane, tiyatro, sosyal tesis, mağazalar, yüzme havuzu ve kreşi ile Godin’in tasavvur ettiğı 2000 kişilik Familistère çalışanlara her yönüyle sosyal bir yaşam sunmaktadır **(Şekil 3.1)**.

Şekil 3.1: Familistère'in kuşbakışı görünümü (**Le projet du Familistère, Familistère de Guise koleksiyonu**).

Godin'in insanların bir arada yaşaması gerektiğine dair inancı Familistère'deki konut tasarımını da etkilemiştir. Avlulu bir şekilde tasarlanmış olan konutların girişleri birbirine bakmaktadır. Bu avlularda çeşitli organizasyonlar düzenlenebilmektedir (Şekil 3.2).

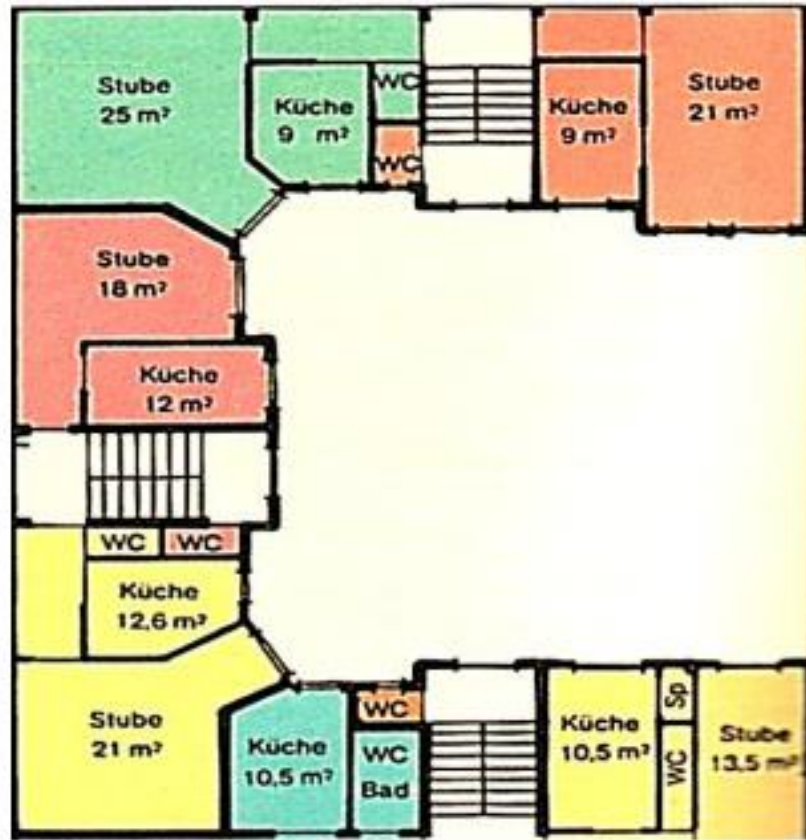

Şekil 3.2: Familistère iç avlu (**Le projet du Familistère, Familistère de Guise koleksiyonu**).

19. yüzyıl Almanya'da işçi konutlarına bakıldığında ise Fransa'da olduğu gibi işçilere iyi barınma koşulları sağlamak amacıyla tasarlanıp gerçekleşen bir proje görülmemektedir. Almanya'da 19. yüzyılda sanayi devriminden sonra kırsal alandan

kentlere göçün yoğun olması ve nüfus patlamasından dolayı özellikle Berlin’de konut sıkıntısı baş göstermiştir. Avrupa’nın birçok yerinden işçiler iş aramak için Berlin’e gitmiş ve Berlin’in nüfusu ikiye katlanmıştır. 1858’de Prusyalı şehir plancısı James Hobrecht konut sıkıntısını çözmek amacıyla bir imar planı hazırlamıştır. Bu plan her ne kadar barınma problemini büyük ölçüde çözse de “kiracı kışkılları” denilen Mietskasernen’nin önünü açmıştır (Hollingsworth, 2012).

Mietskasernen Almanya’da kısa zamanda kötü bir ün kazanmıştır. Bu kiracı kışkıllarının en ünlülerinden Meyer’s Hof’ta o dönem yaklaşık 2000 kişi sağlıklı barınma koşullarında barınmak zorunda kalmışlardır. Mietskasernen olabildiğince çok insanı barındırmak ve kira kârını en üst düzeye çıkarmak için tasarlandığı için daireler iki veya tek odalı olacak şekilde dar alanda çözümlenmiştir (Şekil 3.3) (Şekil 3.4). İki odalı dairelerde oturan aileler kira masrafını karşılamak için bir odalarını gece Schlafgänger denilen gece kiracılarına kiralamaktadırlar. Mietskaserne’nin her katında küçük ortak banyolar bulunmaktadır ve ısıtma genellikle yalnızca mutfakta mevcuttur (Hollingsworth, 2012).

Şekil 3.3: Mietskasernen kat planı (Hollingsworth, 2012).

Şekil 3.4: Mietskasernen daire fotoğrafı (Hollingsworth, 2012).

Avrupa’da ve özellikle Almanya’da konut inşasında sıradan insanların yaşam standartlarının yükseltme çabası Modern Mimarlık Akımı’nın yükseldiği dönemde denk gelmektedir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde endüstriyel üretim dolayısıyla gelişen yeni yapı malzemelerinin kullanımıyla ve yapı tasarımında tarihselci tutumdan vazgeçilmesiyle birlikte hem malzeme hem de tasarım bakımından yeni konut tipleri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla çalışmanın bir sonraki bölümünde modern mimari akımların Avrupa’daki konut tasarımlarına etkisi incelenecektir.

3.1. Erken 20. Yüzyılda Modern Mimarlık Akımları

Aslanoğlu, Modern Mimarlığın tek bir üsluptan oluşmadığını ifade eder. Ona göre Modern Mimarlık farklı düşünce sistemlerinin bir bütünüdür. Bu farklı düşünce sistemleri içinde en belirgin olanı ise 1922-1923 yılları arasında en güçlü dönemini yaşayan Uluslararası Üsluptur. Yeni Objektiflik olarak da bilinen Uluslararası Üslup dünya mimarlığını değiştirmesi ve birbirine benzetmesiyle evrensel olarak çok güçlü bir etki oluşturmuş ve çoğu zaman modern mimarlıkla özdeşleştirilmiştir. Uluslararası Üslup, geçmişi tümüyle reddeden ve her şeyi çağın gerekliliklerini göz önüne alıp yeniden düzenleme amacı güden ve bu doğrultuda mimarlık ve kent sorunlarına evrensel çözümler bulmayı hedefleyen bir düşünce sistemine sahiptir (Aslanoğlu, 1988).

Uluslararası Üslubun öncüleri arasında Le Corbusier ve Bauhaus'un kurucusu olarak bilinen Walter Gropius bulunmaktadır. Bu üslubun kökeni Avusturyalı modernist mimar Adolf Loos'un çalışmalarına kadar uzanmaktadır **(Algan, 2022)**. Adolf Loos'un 1908 yılında yayınlanan ünlü makalesi "Süsleme ve Suç" ta dile getirdiği düşünceler erken 20. yüzyılda süsleme ve mimari arasındaki ilişkiyi anlama noktasında önemlidir.

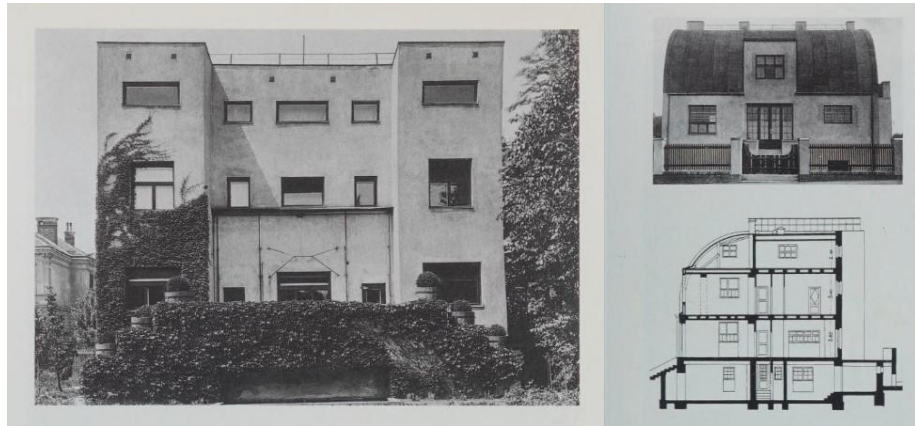
Adolf Loos, süsü kurtulunması gereken bir boyunduruk olarak görmektedir. Çünkü süs insan emeğinin, paranın ve malzemenin israfına yol açtığı için ekonomik bir suçtur. Loos, makalesinde spesifik olarak mimarideki süslemeyi değil hayatın her alanında süsleme için gösterilen çabayı eleştirmektedir. Loos makalesinde ahşap oymacılığı ve nakış işleri gibi emek ve zaman isteyen uğraşları da eleştirmektedir. Onun süsleme ile ilgili eleştirisi basit bir kasenin süslemesinden cephe mimarisine kadar geniş bir alanı kapsar. Dolayısıyla bir mimar olarak Adolf Loos yalnızca yapının tasarımı değil iç mekanın tasarımı, cephenin renkleri, yapının içinde kullanılacak eşyalarla birlikte bütünsel bir sadelik amaçlamaktadır. Loos'un makalesindeki bir başka önemli nokta onun süsten zevk almayan insanları "modern" kabul etmesi, ve süslemeden hoşalanan toplumları ise gerici olarak görmesidir. Loos bu konuda Avusturya toplumunun hala dördüncü yüzyılda yaşadığını ve kültürel olarak geri kaldığını ifade etmiştir **(Loos, 1908)**.

Adolf Loos'un Süsleme ve Suç makalesinin yayınlanmasının ardından bir yıl sonra Goldman & Salatsch Loos'dan bir konut projesi tasarlamasını istemiştir. 1911 yılında tamamlanan Looshaus adlı bu proje Loos'un ilk büyük mimari projesidir **(Şekil 3.5)**. Viyana'da Michaelerplatz'da inşa edilen Looshaus geleneksel pencere süslemesi yoksunluğundan dolayı halk tarafından "Kaşsız Viyana Evi" olarak adlandırılmıştır. Looshaus'un Viyana'daki belirgin konumu halkın bu yapıya karşı tepkisinin artmasına sebep olmuştur. Hofburg İmparatorluk Sarayı'nın arka girişinin karşısında bulunun Looshaus'dan İmparator Franz Joseph'in dahi hoşlanmadığı ve bu yapıya bakmak zorunda kalmamak için sarayın perdelerini çektiğine dair söylentiler vardır **(Lorenz, 2014)**.

Şekil 3.5: Adolf Loos'un tasarımı Looshaus (Web 1).

Adolf Loos'un Looshaus'un tasarımındaki sadelik vurgusu onun Viyana'da inşa edilmiş diğer bir konut tasarımı olan Steiner Evi'nde de görülmektedir (**Şekil 3.6**). 1910 yılında inşa edilen Stenier Evi Adolf Loos'un Raumplan konseptini uyguladığı ilk konut projesidir.¹⁰ Khan bu uygulamanın Loos'u Modern mimarinin önemli bir öncüsü haline getirdiğini iddia etmektedir. Stenier Evi sade, pürüzsüz ve düz bir cepheye sahiptir. Betonarme sistemde inşa edilen yapının kütle formu basit geometrik hatları yansıtmaktadır. Dikdörtgen biçimli pencerelerde herhangi bir süsleme ögesi kullanılmamıştır (**Khan, 2001**).

Şekil 3.6: Steiner Evi (**Khan, 2001**).

¹⁰Adolf Loos'un geliştirdiği Raumplan kot farkından yararlanarak mekan içinde bağımsız hacimlerin oluşturulduğu bir uygulamadır (**Acırlı, 2022**).

Adolf Loos'un düşüncelerine benzer bir tutum Le Corbusier'in tasarımlarında izlenebilmektedir. Le Corbusier konut projelerinde Adolf Loos gibi basit geometrik biçimler kullanmıştır. Konutları yaşayan makineler olarak gören Le Corbusier konut yapılarının modern çağın gerekliliklerine uygun olarak inşa edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Le Corbusier, modern çağın getirdiği yeni yaşam tarzı ile geleneksel konut mimarisi arasında bir uyumsuzluk olduğunu ifade etmekte ve bu uyumsuzluğa çözüm olarak rasyonellikle inşa edilmemiş eski kentlerin yok edilmesini ve yerine akılcı bir şekilde yeni yapıların yapılmasını önermektedir. Le Corbusier'e göre bu yapılar 20. yüzyılın ekonomisi, ihtiyaçları ve sosyal koşulları göz önünde bulundurularak sade ve işlevsel olmalı ve minimum maliyetle inşa edilmelidir **(Ece Kaya ve Ömercioğlu, 2023)**.

Sanayi Devrimi ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan kaos ortamında kent nüfuslarındaki artış ve buna bağlı olarak yaşanan konut sıkıntılarını gören Le Corbusier az maliyetle çok insan barındırmanın ancak konut üretiminde standartlaşma ile çözülebileceğini düşünmektedir. Le Corbusier'nin 1925 yılında Paris için tasarladığı Plan Voisin onun idael kent önerilerinden birisidir **(Şekil 3.7)**. Şehrin merkezinde birbirini tekrar eden haç şeklinde çok katlı binalardan oluşan Plan Voisin Paris'in mimari anlamda tarihinden bağımsız bir toplu konut projesidir. Gökdelen tarzındaki 18 bina Plan Voisin'in arazi alanının sadece yüzde beşini kaplamaktadır. Le Corbusier Paris'deki yerleşimi yatay bir sıkışıklık olarak gördüğü için Plan Voisin'de yapıların dikey düzlemde yükselmesini ve bu sayede zeminin ferahlamasını istemiştir. Le Corbusier Plan Voisin'i tasarlarken çağın ulaşım sıkıntısını da göz önünde bulundurmıştır. 1920'lerde Paris'in dar, kıvrımlı ve karanlık sokaklarını otomobil kullanımı için uygun değildir. Dolayısıyla Le Corbusier, hem otomobil kullanıcıları hem de yayaların güvende olacağı bir trafiği sağlayacak geniş sokaklardan oluşan gridal bir düzenlemeyi uygun bulmuş ve bu doğrultuda konut binalarını 400 metre aralıklı olacak şekilde tasarlamıştır **(Shaw, 1991)**.

Şekil 3.7: Plan Voisin (Web 2).

Aslanoğlu, Bauhaus'un binalarını Uluslararası Üslubun en belirgin temsilci yapıları arasında görmektedir **(Aslanoğlu, 1988)**. Sezer, modern mimarlığın gelişiminde dönemin değişen koşullarına ve dolayısıyla değişen mekan ihtiyaçlarına cevap verme motivasyonunun önemli bir etken olduğunu fakat üslubun öğretilabilir ve yayılabilir olmasında Bahaus ekolünün rolünün büyük olduğunu ifade etmektedir **(Sezer, 2019)**. Sağdıç ise Bauhaus Okulu'nun modern mimarlık anlayışının nüvesi olarak kabul görüldüğünü söylemiştir **(Güneş ve Sağdıç, 2024)**. Bauhaus'un modern mimarlığın etkisini artırmadaki rolü ve Mimar Kemalettin'in Bauhaus'un yükseldiği yıllarda Almanya ziyaretlerinin devam etmesi sebebiyle çalışmanın bu bölümünde Bahaus ekolünün Almanya'daki konut tipolojisine etkileri incelenecektir.

Bauhaus Okulu 1919'da Walter Gropius tarafından Almanya'nın Weimar kentinde kurulmuş ve Nasyonal Sosyalizmin etkisi sebebiyle 1933 yılında kapanmıştır. Okulun amacı güzel sanatlarla zanaatı birleştirip toplumun her kesiminin bu sanat ve zanaatlardan faydalanmasını sağlamaktır. Bauhaus stili işlevin ön planda tutulduğu bir tasarım anlayışına sahip olup yoğun süsleme ve bezemeli barok ve neoklasik üsluptan ayrılmaktadır. Bauhaus mimari tasarımlarında yalın, süslemeden arındırılmış ve nötr renklerin kullanıldığı cepheler ve sade ve geometrik formlardan oluşan bir kütle tasarımı anlayışı mevcuttur **(Güneş ve Sağdıç, 2024)**.

Mietskasernen'e yönelik eleştiriler ve tepkilerin ardından 1920'li yıllarda Berlin'de konut sıkıntısını gidermek adına köklü reformlar yapılmaya başlanmıştır. Kira artışına sınır konulması, bodrum ve çatı aralıklarının konut olarak kullanımının yasaklanması

gibi önlemler alınmaya başlanmıştır. 1920'li yılların ikinci yarısında kamu denetiminde faaliyet gösteren özel konut şirketleri kurulmuştur ve bu şirketler modern mimariye ve Bauhaus'un 1920'lerdeki tasarım anlayışına uygun konut tasarımları gerçekleştirmişlerdir. Bu dönemde Berlin'de özellikle işçi sınıfının yaşam standartlarını iyileştirmek amacıyla Gartenstadt Falkenberg, Siedlung Schillerpark, Großsiedlung Britz, Wohnstadt Carl Leigen, Weiße Stadt ve Großsiedlung Siemensstadt olmak üzere altı sosyal konut projesi inşa edilmiştir ve projelerden dördünde Bruno Taut görev almıştır. Bunlardan biri olan ve 1925-1933 yılları arasında Berlin'in Britz semtinde inşa edilen Hufeisensiedlung adlı konut yerleşkesi modernist mimarlar Bruno Taut ve Martin Wagner tarafından tasarlanmıştır. Projenin tasarımında genel yönetimi Bruno Taut üstlenmiştir. Projenin kentsel tasarımında ise Bruno Taut'la beraber Martin Wagner görev almıştır. Yerleşkenin içine 1027 adet konut inşa edilmiştir (Pala,2022).

At nalı yerleşimi anlamına gelen Hufeisensiedlung yerleşkesi konutların at nalı şeklini oluşturacak şekilde konumlandırıldığı bir plan düzenine sahiptir (Şekil 3.8). Konutlar bitişik nizamda tasarlanmış olup yerleşkenin ortasında yer alan ortak bir bahçeye bakmaktadır. Simetrik bir düzene sahip Hufeisensiedlung'un girişi yerleşkenin orta aksından verilmiştir. Ortak bahçenin merkezinde ise bir gölet bulunmaktadır.

Şekil 3.8: Hufeisensiedlung konut yerleşkesinin havadan görünümü (Web 3).

Mietskaserne'nin çok katlı konutların aksine Hufeisensiedlung'taki binaların geneli üç veya dört kattan oluşmaktadır. Berlin'deki nüfus yoğunluğu ve buna bağlı konut sıkıntısı düşünüldüğünde Hufeisensiedlung binalarının çok katlı olmayacak bir şekilde geniş bir araziye yayılması ve apartman dairelerinin yeşil alanlara veya geniş caddelere bakacak şekilde tasarlanması Mietskaserne'den sonra toplumun yaşam standartlarının iyileştirilmesi bakımından önemli bir gelişmedir.

Hufeisensiedlung'un konut yapıları sade bir formda tasarlanmıştır. Binaların cepheleri tek renk olup sadeliği yansıtmakta ve cephelerde herhangi bir bezeme ögesi bulunmamaktadır. Konut yapılarının pencere düzeninin simetrik olması bu sadeliği güçlendirmektedir. Hufeisensiedlung yerleşkesindeki tasarımı Bruno Taut'a ait bir konut yapısının incelendiğinde plan çözümlemesinin basit ve yalın bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Zemin katta binaya bir antreden girildikten sonra kısa bir koridorun etrafında mutfak ve oturma odası vardır. Antreden koridora bir kapı ile geçilebilmektedir. Mutfağın iki kapısı olup bunlardan birisi antreye açılmaktadır. Üst kata çıkan merdivenlere de yine bir kapıdan geçildikten sonra ulaşılmaktadır. Bu noktada zemin kattaki her alanın sınırlarının net bir şekilde belirlendiği ve dolayısıyla düzeni vurgulayan bir planlama yapıldığı söylenebilir. Üst katta ise banyo, yatak odası ve bir oda daha bulunmaktadır. Yapıda dolaşım alanı küçük tutulmuş ve böylece diğer mekanlara alan kazandırılmıştır (Şekil 3.9).

Şekil 3.9: Hufeisensiedlung konut yerleşkesinde Bruno Taut'un tasarımı olan bir konut projesinin zemin ve birinci kat planları (Web 3).

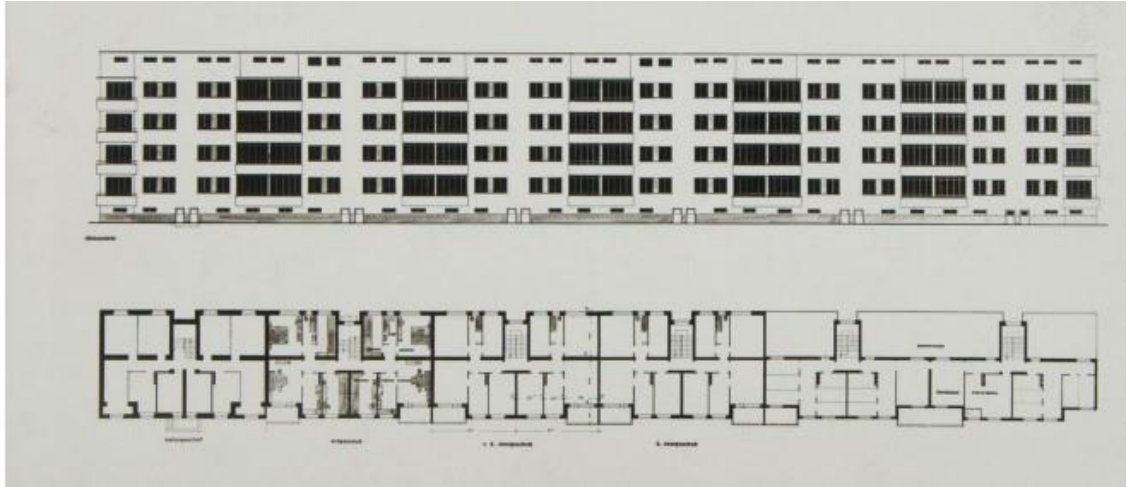
Berlin’de inşa edilen ve Bauhaus ekolünü yansıtan diğer bir toplu konut projesi Siemensstadt Siedlung Siemens fabrikasının işçileri için tasarlanmıştır. Projenin amacı Siemens fabrikasının işçilerine konforlu ve sağlıklı bir yaşam alanı sunmak ve Berlin’in merkezindeki nüfus yoğunluğunu azaltmaktır. Projenin tasarımında Walter Gropius, Hans Scharoun, Hugo Häring, Paul R. Henning, Otto Bartning, Fred Forbat görev almıştır. 1929-1934 yılları arasında inşa edilen bu toplu konut projesinde 1929 yılında yaşanan ekonomik krizden dolayı müstakil konut tipi yapılamamıştır. Bununla birlikte projede yeni malzemelerin kullanımından kaçınılmamış; konutlarda beton, çelik ve cam gibi modern malzemeler tercih edilmiştir. Sağdıç, projedeki bu malzeme tercihinin Bauhaus stilinin ruhunu güçlü bir şekilde yansıttığını ifade etmektedir **(Güneş ve Sağdıç, 2024)**.

Projede planları günümüze ulaşan Walter Gropius ve Hans Scharoun’un konut tasarımları incelendiğinde her iki mimarın da yatay ve uzunlamasına bir kütle formu tercih ettiği görülmektedir **(Şekil 3.10) (Şekil 3.12)**. Her iki çok katlı apartman yapısının cephesinde beyaz renk tercih edilmiş ve yalın bir cephe tasarımı gerçekleştirilmiştir. Cephelerde kullanılan bant pencereler binaların yatay formunu vurgularken bu pencereler aynı zamanda dairelerin iyi bir şekilde ışık almasını sağlamaktadır. Walter Gropius’un tasarımında cephede yer yer dikey ve kesintisiz cam yüzey kullanımıyla binanın yatay formunda kırılmalar oluşturulmuş ve dolayısıyla cephede tekdüze bir görünüm oluşması engellenmiştir **(Şekil 3.10)**.

Walter Gropius’un konut planı incelendiğinde her katta ana merdivenlerden ikişer daireye açılan bir modül tasarlandığı ve bu modülün yatay düzlemde tekrar edilerek uzunlamasına bir kütle formu oluşturulduğu görülmektedir **(Şekil 3.11)**. Plandaki karşılıklı daireler simetrik bir biçimde tasarlanmıştır. Daireler dörder odalıdır ve odalar L şeklinde bir koridorun etrafında bulunmaktadır. Salon ve mutfak yan yana olup mutfağın giriş kapısından ayrıca salondan mutfığa açılan bir geçiş tasarlanmıştır. Walter Gropius’un bu konut planı tasarımında Bruno Taut’un Hufeisensiedlung konut tasarımında olduğu gibi salon ve yatak odasının aynı büyüklükte ve yatak odasının da en az salon kadar ışık alacak şekilde bir düzenleme yapıldığı görülmektedir.

Şekil 3.10: Siemensstadt Siedlung konut yerleşkesinde Walter Gropius'un tasarımı olan çok katlı konut yapısı **(Borsi, 2018)**.

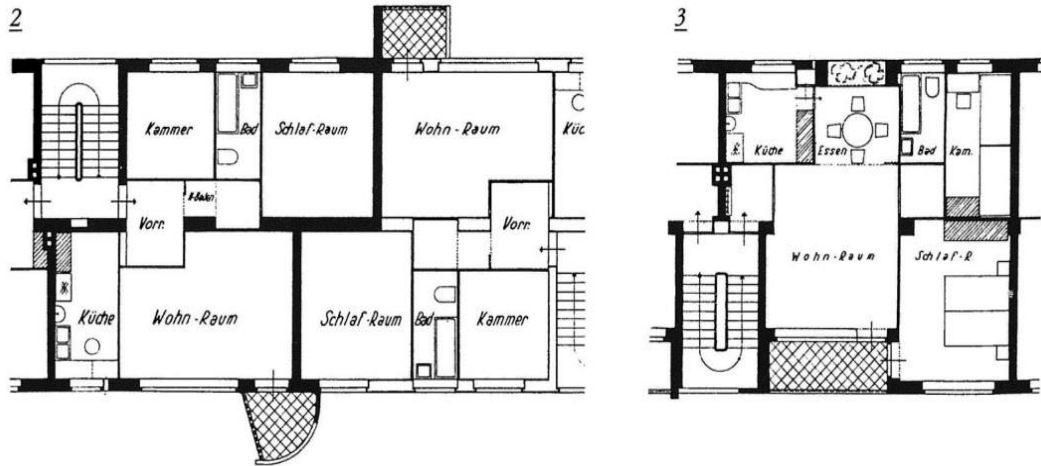

Şekil 3.11: Siemensstadt Siedlung konut yerleşkesinde Walter Gropius'un tasarımı olan bir çok katlı konut yapısı **(Web 4)**.

Hans Scharoun'un konut planı incelendiğinde bazı dairelerde dolaşım alanı olarak kısa koridor tercih edilmişken bazı dairelerde ise dolaşımın odalar aracılığı ile sağlandığı görülmektedir. Örneğin (**Şekil 3.13**)'daki 3 numaralı dairede giriş holü oturma odasına açılmakta ve diğer odalara geçiş oturma odası ile sağlanmaktadır.

Şekil 3.12: Siemensstadt Siedlung'ta Hans Scharoun'un tasarımı çok katlı konut yapısı (Borsi, 2018).

Şekil 3.13: Siemensstadt Siedlung'ta Hans Scharoun'un tasarımı konut planı. (Web 5).

3.2. 19. ve 20. Yüzyıl Osmanlı Konut Mimarisinde Mekan

Organizasyonunun Gelişimi

19. yüzyıl Osmanlı konut mimarisi özellikle İstanbul’da nüfusun artması, sürekli çıkan yangınlar, arsanın değerlenmesi, evlerin altında dükkan yapılarak arsanın daha çok kullanılmak istenmesi ve nihayetinde Avrupa mimarisinin etkisiyle köklü değişimler geçirmiştir.

Geleneksel Osmanlı konut mimarisinde yaşanan bu değişimler ilk olarak bahçe ve avlu düzenlemesinde görülmektedir. Bilindiği üzere geleneksel Osmanlı konutunda her evin küçük de olsa bir bahçesi vardır. Ancak 19. yüzyılda İstanbul’da sokaktan doğrudan iç mekana girilen müstakil evlerin de bulunduğu görülmektedir. Bu evlerle birlikte İngiliz konut mimarisinin etkisi ile inşa edilen sıraevlerde de giriş direkt olarak sokaktan verilmiştir. Batur “bahçe”nin sıraevlerde bulunmayışını önemli bir biçimsel yenilik olarak görmektedir (**Batur vd., 1979**). Bununla birlikte sıraevlerin iç mekan organizasyonunda da önemli değişiklikler vardır.

Geleneksel Osmanlı konutunda sofanın önemi büyüktür. Sedat Hakkı Eldem Türk evinin Batı Avrupa evinden en fazla ayrılan yönünün odaların ayrı ayrı sofalara açılmaları ve sofanın ana dolaşım alanı olduğunu söyler. Eldem’in Türk Evi Plan Tipleri kitabı incelendiğinde geleneksel Türk evlerinde sofanın genelde büyük tutulduğu veya bir oda kadar büyüklükte olduğu görülmektedir (**Eldem, 1954**). Buna karşılık Beşiktaş Akaretler sıraevlerinde sofanın nispeten küçüldüğü anlaşılmaktadır. Bu sıraevlerde geleneksel Türk evlerinde olduğu gibi esas yaşama katı olmadığından sofa tüm odalar arasında ana dolaşım mekanı olma özelliği göstermemektedir. Fakat apartmanlarda göreceğimiz uzun bir koridorla odaların dizilmesi gibi geleneksel Osmanlı evlerine tamamen yabancı bir plan kurgusu akaretlerde görülmemektedir. İngiliz sıraevleri ile karşılaştırıldığında Akaretlerde sofanın nispeten daha büyük tutulduğu anlaşılmaktadır. (**Şekil 3.14**).

Şekil 3.14: İngiliz sıraevi kat planı (Muthesius, 1904).

Beşiktaş Akaretler sıraevlerinin planlarında mutfak ve tuvaletin evin iç mekanına dahil edilmesi önemli değişikliklerden bir tanesidir. Bilindiği üzere Geleneksel Osmanlı konutunda tuvalet ve mutfak iç mekandan ayrı tutulmuştur. Plandaki bu düzenleme daha sonra yaygınlaşan apartman mimarisi ile benzer özellikler gösterir. Bahçenin ve avlunun bulunmayışı ise hane sakinlerinin dışarıyla irtibatını kolaylaştırıp birbirlerine yakınlaştırmıştır. Bu noktada sıraevler apartmanlardan önce kolektif yaşama bir geçiş basamağı olarak görülebilir.

Esasen kolektif yaşam Osmanlı Devleti'ne yabancı bir yaşam tipi değildir. İstanbul'da bulunan bekar odaları ve cami çevrelerine yaptırılan vakıf haneleri bu yaşam biçimine örnek teşkil ederler (Sağdıç, 1999). Ancak bekar odaları ve vakıf haneleri şahıslar için inşa edilen bir yapı tipidir. Dolayısıyla Osmanlı toplumunda bir ailenin barındığı tarzda bir kolektif yaşam biçimi bulunmamaktadır. Bu bağlamda apartman tipi konutlarda yaşamak yüzyıllarca müstakil ev hayatını benimsemiş çoğunluğu Müslüman olan Osmanlı toplumu için büyük bir değişikliktir. Dolayısıyla apartman konut tipini ilk başta benimseyen çoğunlukla azınlık ve yabancı kesim olmuştur. Osmanlı toplumunun apartman tipi konutları kabul etmesinde konfor, birçok odada baca olması, ısıtma sistemi gibi unsurlar etkili olmuştur. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1922'de yayınlanan "Kiralık Konak" adlı romanında Şişli'deki yeni usul elektrikli, banyolu apartmanlara taşınmak isteyen Servet Bey oturduğu ahşap konaktan şu şekilde bahseder:

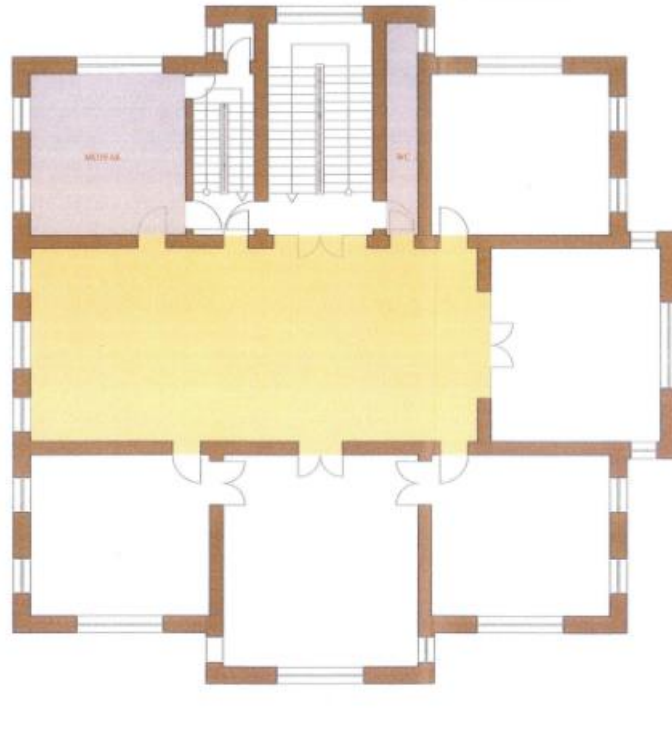
Senelerden beri bu geniş odalarda altı ay kış bir türlü ısınmanın, senelerden beri altı ay yaz bir taraftan nefes almanın imkanını bulamadım. Bu ne çok pencere, bu ne çok kapı... Kânunusaniye (ocak ayında) duvarların arasından bile hava işliyor. Nasıl döşesek, ne yapsak

nafile. Daima her tarafında sığıntı gibisin. Sana öteden beri söylerim. Şişli’de, o mükemmel ve yeni apartmanlar dururken burada bir göçebe halinde yaşamının mânasını anlayamıyorum. Koca evde adamakıllı bir banyo odası bile yok. O hantal hamamı yakmak için üç gün evvel hazırlanmak, üç çeki odun yakmak, ikide bir de kazanını sıvattırmak, ikide birde kurnalarını tamir ettirmek lazım geliyor. Bu şerait dahilinde ayda bir kere bile yıkanmak müyesser olamıyor. (Karaosmanoğlu, 1922).

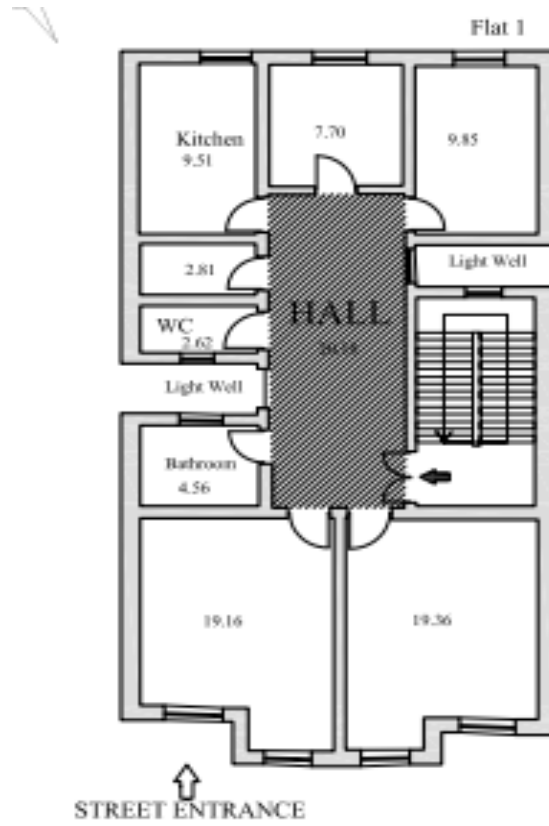
Bu noktada Osmanlı toplumunun apartmanları benimsemesinin nedeni sadece Batıya özenme olarak gösterilemez. Ahşap konakların eskimesi, bakımının zor olması apartmanların ise konforlu yeni konutlar olması da önemli bir etkidir.

Öncel Galata’da apartmanlar ile müstakil evler arasında bir ara tip olduğunu savunur. Goad haritalarında apartmanlar ve çok katlı büyük aile evlerini ayırmak için bu aile evlerine *habitation* denilmiştir. Habitation her katta kendi servis hacmine sahip olmayan katların bağımsız olmadığı konut biçimi olarak tanımlanmıştır. Ancak Öncel Galata’da habitation olarak tanımlanan bazı aile konutlarında her katta mutfak ve tuvaletlerin bulunduğunu tespit etmiştir. Öncel, 19. yüzyılın ilk yarısında inşa edilen bu konutları ara tip olarak tanımlar ve apartmanlardan önce bir tür kolektif yaşamın Galata’da bulunduğunu ifade eder (Öncel, 2010).

19. ve 20. yüzyılda İstanbul’daki apartmanların mekan organizasyonları incelendiğinde birçok yeni plan tipi denendiği anlaşılmaktadır. Geleneksel Osmanlı konutunda hemen her evde sofa bulunduğundan bu ana dolaşım alanı Batı tipi çok katlı apartmanlara etki etmiştir. O dönem İstanbul’da dolaşım alanı olarak sadece sofanın bulunduğu apartmanlar, hem sofalı hem de koridorlu daireleri olan veya dolaşım alanı olarak sadece koridorun tercih edildiği apartmanlar bulunmaktadır. Sofanın bulunduğu apartmanların planları da çeşitlilik göstermektedir. Bu apartmanlarda dolaşım alanı olarak yalnız sofanın kullanıldığı, bir antreden sonra sofaya ulaşılan veya sofayla birlikte küçük koridorların bulunduğu planlar mevcuttur. Dolaşım mekanının yalnız sofa ile sağlandığı apartmanlara Arif Paşa Apartmanı ve Zühdü Paşa Apartmanı örnek gösterilebilir (Şekil 3.15) (Şekil 3.16).

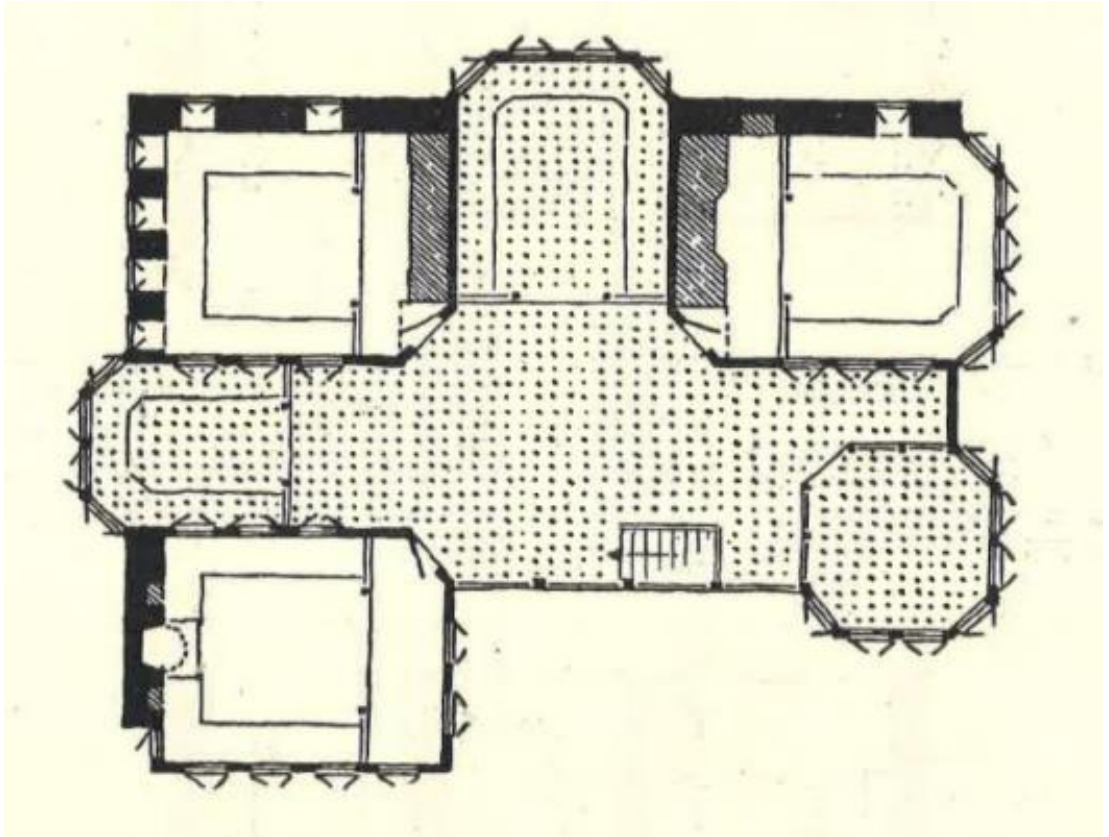

Şekil 3.15: Arif Paşa Apartmanı Kat Planı (Öğrenci, 1998).

Şekil 3.16: Zühdü Paşa Apartmanı (Gözübüyük Melek, 2004).

Sofanın dolaşım alanının büyük bir bölümünü üstlendiği Üçüncü Vakıf Han gibi bazı apartmanlarda odalar arası geçişlerin olduğu görülmektedir. Halbuki geleneksel Türk evlerinde Eldem’in de dediği gibi oda bir dereceye kadar müstakildir. Odanın müstakilliği yalnız bir dış kapısının olmasından ileri gelir. Geleneksel Türk evlerinde odaların tek kapıları olup nadiren aralarında irtibat kapıları vardır. Avlu veya sofanın etrafına dizilen odalar, ayrı ayrı haneler vaziyetine girerler (**Şekil 3.17**). Bu noktada Türk aile yapısının etkisi de önemlidir. Odalar ayrı bir mutfak tezgahı, dolap içinde banyosu ve kendi ocağıyla bir aile barındıracak şekilde hane olarak kullanılabilir.

Şekil 3.17: Geleneksel Türk evi plan tipleri (**Eldem, 1954**).

Apartmanlarda odalar arası geçiş ise geleneksel Osmanlı mesken mimarisine yabancı bir düzenlemedir. Bu uygulamanın kökeni daha önce de bahsedilen Fransız konut mimarisindeki “hotel particulier”deki “en-suite”ten gelmektedir. Sofayla birlikte en-suite uygulaması bir sentezi göstermektedir. Bununla birlikte odaların yatak odası, yemek odası gibi ayrı işlevler kazanması da yine konut mimarisindeki Batı etkisinin bir sonucudur.

3.3. 19. ve 20. Yüzyıl Osmanlı Konut Mimarisinde Yapım

Sistemleri Yönündeki Gelişmeler

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın ikinci yarısında ahşap konutların yapım tekniklerinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Avrupa'da ahşap yapım sistemlerindeki gelişmeler yabancı hocalar aracılığıyla İstanbul'da da etkisini göstermiştir. 1893 yılında Ahırkapı Kereste Fabrikası'nın açılmasıyla birlikte standart malzemeler üretilmeye başlanmıştır (**Şekil 3.18**). Servet-i Fünun gazetesinde yer alan bir makalede bu fabrikadaki makinelerin Avrupa'dan getirildiği yazılmıştır. O dönem Ahırkapı Kereste Fabrikasında prefabrik ahşap köşkler de yapılmaktadır (**Acar, 2015**).

Şekil 3.18: Ahırkapı Kereste Fabrikası (Servet-i Fünun, 1895).

20. Yüzyılın başlarına doğru Ahırkapı Kereste Fabrikası'nda üretilen bitmişlik derecesi yüksek elemanların şantiyelere tedariğinin sağlanması sonucu binaların yapım süresi ve işgücü gereksinimi azalmış ve tam prefabrike ahşap yapılar yaygınlaşmıştır. Ahşap yapım sistemlerindeki gelişmeler sonucu daha sık aralıklı ve küçük kesitli dikmeler kullanılması, duvar kalınlıklarının küçülmesi, ahşap cephe kaplamasının yaygınlaşması sağlanmıştır.

Buharlı ve elektrikli makinelerin kullanımı ile birlikte mesken mimarisinde ilk göze çarpan değişim cephe kaplama tahtalarında olmuştur. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı Osmanlı mesken mimarisinde lambalı cephe kaplama tahtaları yaygınlaşmıştır. Geç Osmanlı Dönemi evlerinde gözlemlenen bir başka önemli değişim 19. yüzyılda cam üretimindeki gelişmeler sonucunda olmuştur. Daha büyük boyutlarda camların üretiler olmasl geleneksel evlerdeki tepe pencerelerine olan ihtiyacı ortadan kaldırmıştır. Bunun sonucunda özellikle ahşap evlerde üç bölmeli büyük giyotin pencerelerin kullanımı artmıştır (**Acar, 2015**).

Ahşap evlerdeki bu gelişmelere karşın özellikle 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra İstanbul'daki yangınların artması sonucu ahşap yapı alanları kısıtlanmaya çalışılmıştır. Devlet tarafından kagir yapılaşmanın desteklendiği bu dönemde ahşap ve kagir yapılarla ilgili bir takım düzenlemelere gidilmiştir. 1841 I. Ebniye Nizamnamesi'nde devlet yapıları haricinde ahşap yapıların yüksekliğinin 22 zira – 16,7 metreyi geçmemesi, ahşap evlerin orta katlarına mutfak yapılmaması, ahşap yapıların arasına 1,5m yükseklikte kagir duvar yapılması şart koşulmuştur. 1849 II. Ebniye Nizamnamesi'nde ise kagir yapıların arasına ahşap yapı yapılması yasaklanmıştır. 1863 Turuk ve Ebniye Nizamnamesi'nde bu tip yasaklarla birlikte evlerin ocak ve baca gibi kısımların kagir olması gerektiği yazılmış ve bu düzenlemelerin sadece İstanbul'da değil diğer şehirlerde de geçerli olması kararı alınmıştır. 1875 Ebniye Nizamnamesi'nde sahil ve bağ evleri hariç evlerde ahşap kaplama yapılması yasaklanmış ve bu evlerde bağdadi sıva yapılacağı eklenmiştir.

Kent yangınlarının yanı sıra depremler de yapım sistemlerinde değişikliğe gidilmesine yol açmıştır. 1912 Mürefte depreminin ardından İstanbul ve çevresindeki yığma yapılarda büyük hasarlar meydana gelince özellikle kamu yapılarında betonarme sistem tercih edilmeye başlanmıştır (**Uzun, 2008**). Betonarme yapı sistemi Avrupa'da ilk kez 1897 yılında Paris'te St. Jean de Montmartre Kilisesinde Anatole de Baudot tarafından kullanılmıştır (**Danışman, 2009**). 1913 tarihli Le Beton Arme dergisinde betonarme sistemde inşa edilen yapıların yangınlara ve depreme dayanıklı olduğuna dair makaleler yayınlanmıştır. İstanbul'daki deprem ve yangınlara dayanıksız olan ahşap evlerin eleştirildiği bu makalelerde betonarme sistemin bu sorunlara kesin çözüm olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Burada bahsedilen yapım tekniği betonarme sistemin erken bir kullanımı olan Hennebique sistemdir (**Karahan, 2015**).

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında cimen arme, ferbeton veya Hennebique veya betonarme yapım tekniklerinin Osmanlı mimarisindeki kullanımı yaygınlaşmıştır. Türkan Uzun Geç Osmanlı Dönemi'ndeki betonarme sistemde yapılmış binaları incelediği çalışmasında Mimar Kemalettin, Vedat Tek ve Ali Talat'ın bu sistemin Osmanlı'da ilk uygulayıcılarından olduklarını ifade etmiştir. Mimar Kemalettin 1911 yılında tasarladığı Birinci Vakıf Han'ı Hennebique sistemde tasarlamış 1918'de ise Harikzedegan Kat Evleri'ni betonarme sistemde tasarlamıştır **(Uzun, 2008)**.

Geç Osmanlı Dönemi'nde apartman ve çok katlı yapıların artmasıyla birlikte düşey sirkülasyonda ulaşımı kolaylaştırmak amacıyla bu yapılara asansör tasarlanmaya başlanmıştır. Tarihte ilk hidrolik asansörler 1870'li yıllarda inşa edilmiştir. İlk elektrikli asansörler ise 1899 yılında binalarda kullanılmaya başlanmıştır. Geç Osmanlı Dönemi'nde Londra Oteli olarak bilinen 1891'de bir konut binası olarak inşa edilen apartmanda hidrolik bir asansör bulunmaktadır. Osmanlı'da elektrikle çalışan ilk asansör Pera Palas'ta kullanılmıştır **(Çilli, 2009)**.

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın son çeyreğinde elektrik çeşitli alanlarda kullanılmıştır. Elektrik aracılığıyla müstakil ev veya apartman konut yapılarındaki mekanların aydınlatılması diğer elektrikli aletlere göre daha geç bir zamanda gerçekleşmiştir. 1888 yılında İstanbul'da ilk elektrik fabrikası kurulmuştur. İlk başlarda daha çok kamu kurumlarında, müesseselerde ve bazı otel ve dükkanlarda elektrik kullanılmıştır. Beyoğlu'nda bazı evlerde elektrik kullanılmaya başlanmasının ardından Osmanlı hükümeti elektriğin devlet tarafından verileceği zamana kadar konutlarda elektrik kullanılmasını yasaklamış ve bu yasakların uygulanmasını takip etme görevini Şehremaneti'ne vermiştir. 1914 tarihli bir gazete haberinde hususi hanelere yakın bir zamanda elektrik verileceği yazılmıştır. Fakat savaşlar ve bütçe yetersizliğinden dolayı Osmanlı Devleti o dönem ancak devlet dairelerini aydınlatma yönündeki çalışmalarına ağırlık verebilmiştir. 1923 yılında ise elektrik şirketleri çalışmalarını hızlandırmış ve bazı hanelere havadan elektrik hatları ile cereyan verilmesi planlanmıştır **(Engin ve Gülsoy, 2015)**.

4. MİMAR KEMALETTİN BEY, ÇAĞDAŞLARI VE KONUT MİMARİSİ

Mimar Kemalettin meslektaşları arasında etkin bir mimar olmuştur. Kemalettin Bey II. Meşrutiyet döneminde cemiyetleşmenin henüz serbest bırakıldığı 1908 yılında Cemiyetler Kanunu’nun çıkmasını beklemeden gazetelere ilan vererek Osmanlı Mimar ve Mühendis Cemiyetinin kurulmasında öncü rol oynamıştır (Ünalın, 2009). Kemalettin Bey geçici heyet adına Tanin gazetesine verdiği ilanda mimarları ve mühendisleri şu şekilde davet etmektedir:

Osmanlı Mimar ve Mühendis Cemiyeti:

Bir “Osmanlı Mühendis Mimar Cemiyeti” teşkili hakkında müzakeratta bulunmak üzere Ağustos’un on beşinci Cuma günü Sirkeci istasyon bahçesinde içtima eden mühendis ve mimar efendilerin muvakkaten intihap etmiş oldukları heyetin tanzim ettiği mukarrerat ve nizamat-ı esasiyeye dair malumat almak üzere Eylülün beşinci günü sabahı alaturka saat iki Maçka taksim bahçesi dahilindeki dairede içtimaları rica olunur.

Heyet-i muvakkate namına

Mimar Kemalettin (Tanin, 1908).

Gazete ilanında geçen “heyet-i muvakkate” Mühendis Hulusi bey, Mühendis Agop Boyacıyan Efendi, Mühendis Mehmed Bey, Mühendis Ziya Bey, Karakaş Bey, Terziyan Bey ve Mimar Kemalettin olmak üzere yedi kişiden oluşmaktadır. Görüldüğü üzere geçici heyette mühendisler çoğunlukta olmasına rağmen cemiyetin kuruluş aşamasında verilen ilk ilanlarda cemiyetin adında mimarlık mesleği mühendislik mesleğinden önce tutulmuştur.¹¹ 1912 Balkan savaşları nedeniyle cemiyet dağılmışsa da 1919’da tekrar çalışmalara devam edilmiştir. 1919’daki cemiyet evraklarında Mimar Kemalettin’in yönetim kurulunda 1 numaralı üye olarak kayıtlı olduğu görülmektedir. Osmanlı mimar ve mühendislerini bir araya getiren bu cemiyetin 1908 ve 1919 olmak üzere her iki örgütlenme döneminde de Mimar Kemalettin’in oldukça etkin bir rol üstlenmesi Kemalettin Bey’in cemiyetin en aktif kurucusu olduğunu göstermektedir (Ünalın, 2009).

¹¹Cemiyetin ilk yılında 23 üyeden 13’ü mimar 10’u mühendis olup daha sonra cemiyete kayıt olan mühendis sayısı artmıştır. Son durumda 77 üyeden 16 mimar ve 61 mühendis olmasından dolayı cemiyetin adı tüzükte Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti olarak geçmektedir.

Cemiyet faaliyetlerine bakıldığında mimarlıkla ilgili yapılan etkinliklerin çoğunu Kemalettin Bey'in yönettiği anlaşılmaktadır. Cemiyetin amaçları arasında bilimsel geziler düzenlemek konferanslar tertip etmek ve periyodik yayın neşretmek bulunmaktadır. Mimar Kemalettin cemiyet faaliyetleri kapsamında ucuz evlere dair bir konferans vermiş, Yeni Cami ve Ayasofya'ya gezi düzenlemiş ve cemiyetin yayın organı olan Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti Mecmuası'nda makaleler yayınlamıştır. Cemiyetin kuruluşundan yaklaşık bir yıl sonra yayın hayatına başlayan ve bir yıl boyunca düzenli olarak yayınlanan OMMC Mecmuası'nda matematik, fizik, bayındırlık, sanayi, su mühendisliği ve mimarlıkla ilgili makaleler bulunmaktadır. Kemalettin Bey'in 5 sayı boyunca yayınlanan Mimar-i İslam makalesi dışında dergideki makalelerin çoğu mühendislikle ilgili yazılmıştır. Cemiyetin yeniden örgütlendiği 1919 tarihindeki evraklar incelendiğinde cemiyetin ilk kuruluş dönemindekine benzer cemiyete bağlı bir yayın organı bulunmamaktadır. Ancak Mühendis Mektebi Teavün Sandığı'nın yayınladığı Mühendis Mektebi Mecmuası'nın ilk dokuz sayısının üzerinde "Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti'nin Naşir-i Efkarıdır" ibaresi vardır (**Günergun, 2008**). Makalelerinin çoğu mühendislikle ilgili yazılmış olup mimariyle ilgili sınırlı sayıda metin içeren bu mecmuada Mimar Kemalettin'in çok önemli bir projesi olan Harikzedegan Apartmanları'nın ilk tasarım planları yayınlanmıştır (**Mühendis Mektebi Mecmuası, 1920**).

Mimar Kemalettin'in Yeni Camiye düzenlediği gezi "Türk Mimarisinin Bir Şaheseri Yeni Camii Şerifte Valide Sultan Mahfili" adlı bir makale olarak 1919 yılında Tasvir-i Efkar gazetesinde yayınlanmıştır. Bu makalede Mimar Kemalettin Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti üyelerinin milli eserlerden ilim ve feyz almak amacıyla bu eserleri toplu olarak ziyaret etmesinin mimarlık ve mühendislik tarihinde ilk defa vuku bulması yönüyle oldukça önemli olduğunu ifade etmiştir (**Tekeli ve İlkin, 1997**).

Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyetine yalnızca Osmanlı tabiiyetinde bulunan mimar ve mühendisler üye olabilmekteydiler. Bu bakımdan cemiyetteki Türk mimar ve mühendislerin yabancılara nazaran çoğunlukta olduğu görülmektedir. Cemiyetin 7 Ağustos 1335 tarihli içtimasında işi olmayan mühendis ve mimarlara iş bulmak üzere gazetelere ilan verilmesi karar alınmıştır. Bu noktada cemiyetin yabancı mimar ve mühendis etkinliğine karşı Türk mimarları koruma amacıyla bir dayanışma içerisinde olduğu görülmektedir. (**Günergun, 2008**).

OMMC'nin çalışmalarının kesintiye uğradığı 1912 yılından sonra çoğunluğu Türk olmayan gayrimüslim mimar ve mühendisler “Association des Architectes et Ingenieurs En Turquie” adlı bir cemiyet kurmuşlardır. Bu cemiyetteki 17 kişilik kurulda yalnızca 2 Türk bulunmakta ve 6 kişilik yönetim kurulunda hiç Türk bulunmamaktadır. Cemiyetteki 51 kişilik kurucu üyeler arasında 6 Türk üye olup bu üyelerden birisi de “Profess Kemaleddin”dir (**Ünalın, 2009**). Cüneyd Okay bu cemiyetin Türk mühendis ve mimarlarına karşı bir hareket olarak kurulduğu öne sürmektedir. Mimar Kemalettin'in OMMC'ye karşı gayrimüslimlerin mimar ve mühendislerin dayanışmasını güçlendirmek adına kurulan “Association des Architectes et Ingenieurs En Turquie” adlı cemiyetin az sayıdaki Türk üyelerinden biri olması onun yalnız Türk meslektaşları arasında değil aynı zamanda gayrimüslim mimarlar arasında da önemsenen bir mimar olduğunu göstermektedir (**Okay, 2008**).

Kemalettin Bey'in mesleğini icra ettiği yıllarda gerek Osmanlı Devleti gerek Türkiye Cumhuriyeti'nde farklı milletlere mensup birçok mimar etkinlik göstermiştir. Türk mimarların önemli kamu yapılarında veya vakıf yapılarında görevlendirilmesi yabancı mimarların etkinliğini azaltırken gayrimüslim ve Türk mimarlar arasında projelerin mimarlarının değişmesi gibi bazı sorunlara sebebiyet vermiştir. Bu sorunlar o dönem etkili olan Rum mimarlar ve Türk mimarlar arasında görülebilir (**Şenyurt, 2002**).

Annuaire Oriental defterlerine göre 1880 -1929 yılları arasında İstanbul'da 200 kadar Rum mimar çalışmıştır. II. Abdülhamid döneminde 1896 yılında bir Rum mimar olan Yanko İoannidis padişahın başmimarı görevine getirilmiştir. Yanko'nun babası Vasilaki Kalfa da uzun yıllar padişah başmimarlığı yapmıştır. 19. yüzyılda Rum mimarlar mimari projelerle birlikte müteahhitlik de yaptıklarından imar alanında önemli bir ekonomik güce sahip olmuşlardır. Bununla birlikte ekonomik sıkıntıların yaşandığı bu yüzyılda Rum mimarların bazı projelerden geri çekildiği görülmektedir. Bu projelerden birisi Vasilaki Kalfa ve oğlu Yanko Bey'in beraber hazırladıkları Berlin'de inşa edilmesi planlanan hastane projesidir (**Şekil 4.1**).

II. Abdülhamid Almanya'da imparatorun belirlediği bir arsaya hastane yapılması için Yanko Bey'i görevlendirmiştir. Ancak projenin planı ve cephesi çizilip hazırlandıktan sonra Yanko Bey kendisine teklif edilen miktardan daha fazlasını isteyince verilecek ücret konusunda anlaşmazlık yaşanmış ve Yanko Bey projeden vazgeçmiştir. Devlet arşivlerinde Berlin Hamidiye Hastanesi proje dosyasında birbirinden oldukça farklı iki ayrı ön cephe çiziminin bulunması bu anlaşmazlıktan kaynaklanmaktadır. Çünkü

Yanko Bey'le uzlaşma sağlanamadığından hastane projesi için o sırada Mühendishane-i Berri Hümayun muallimi olan Mimar Kemalettin Bey görevlendirilmiştir (Şenyurt, 2002).

Şekil 4.1: Yanko İoannidis'in Hamidiye Hastanesi ön cephe çizimi (BOA, YEE, 406).

Mimar Kemalettin imzalı keşif defterinin ön kapağında ve arka kapağında Kemalettin Bey'in Hamidiye Hastanesi için tasarladığı ön cephe ve perspektif çizimi bulunmaktadır (Şekil 4.2).

Şekil 4.2: Mimar Kemalettin'in Hamidiye Hastanesi ön cephe çizimi (BOA, YEE 406).

Keşif defterindeki önsözde yapının “Tarz-ı Mimari-i Osmani” de inşa edileceği yazmaktadır **(Yavuz, 2009)**. Bilindiği üzere II. Abdülhamid’in çalıştığı mimarların çoğu art nouveau, neoklasik ve oryantalist gibi çeşitli Batı mimari üsluplarını benimseyen gayrimüslim mimarlardır. Bu mimarların projelerinin padişah tarafından desteklenmesine karşın yine II. Abdülhamid dönemine ait Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan bir vesikaya göre Osmanlı mimarisi Rum ve Ermenilerin eline geçmesinden beri bir kriz içindedir. Belgede Osmanlı mimarisindeki çöküşe Müslüman mimarların yerini alan gayrimüslim kalfaların sebep olduğu belirtilmektedir ¹² **(Çelik, 2010)**. II. Abdülhamid’in saltanatının son yıllarında önemli bir kamu yapısı olan Postahane binası daha mesleğinde yeni olan ve Milli Mimari Akımın öncülerinden kabul edilen Mimar Vedat Tek’ e verilmiştir.¹³ Milli Mimari Akımın yeni oluşmaya başladığı bu yıllar bir dönemeci göstermektedir. Berlin (Hamidiye) Hastane projesi tasarımı Mimar Kemalettin’in milli üsluptaki en erken örneklerinden biri olmakla beraber önemli devlet yapıları için yabancı mimarlar yerine bir Türk mimarın tercih edilmesinin de erken örneklerinden birini teşkil etmesi bakımından önemlidir.

Berlin Hamidiye Hastanesi projesinde görülen anlaşmazlığa benzer bir durum yine Kemalettin Bey’in 1918 yılında tasarladığı Harikzedegan Apartmanları’nda da yaşanmıştır. 1918 Büyük Fatih Yangınından sonra yangınzedeler için yapılacak konut projesi ilk önce Mimar K. Kyriakidis’e verilmiştir. OMMC tarafından yapılan toplantı raporlarına göre Kyriakidis proje çizimlerini bitirdikten sonra Kyriakidis’e verilecek ücret hakkında bir sorun olduğu anlaşılmaktadır **(Okay, 2008)**. Sonrasında

¹²Belgede ayrıca “alafranga” tarzda inşa edilen konut mimarisi de eleştirilmiştir. Rapora göre çirkin, mahalli iklim ve ihtiyaçlara uymayan bu yapıların ahşap ve kagir örnekleri, Avrupa’yı görmüş olanların da tasdik edeceği gibi, gerçek “alafranga” değildirler **(Çelik, 2010 s. 203)**

¹³Mehmet Vedat, 1 Mayıs 1873 yılında İstanbul’da doğmuştur. Babası ve annesi, dönemin önde gelen, tanınmış ve çok özel yetenek ve ilişkileri olan kişileri idi. Babası; Trabzon, Kastamonu, Adana, Diyarbakır ve Bağdat Valiliği yapan Giritli (Kandiyeli) olarak bilinen Sırrı Paşa’dır. M. Vedat’ın annesi ise döneminin tanınmış şair ve bestecilerinden Leyla (Saz) Hanım’dır. Leyla Hanım çocukluğunu sultan ve şehzadelerle arkadaşlık ederek sarayda geçirmiş, Fransızca ve Rumca bilen, edebiyatla ilgilenen ve okuyan, 25 makam üzerinden 100’den çok bestesi olan bir müzisyen ve şairdir. Vedat Tek, “Sırrı Paşazade Mehmet Vedat” olarak böyle bir çevrede, Osmanlı yüksek bürokrasisinin son kuşağından olan ve her zaman saraya, iktidara ve seçkin sınıfa yakın olan büyük bir ailede yetişmiştir. Vedat Tek’in eğitim hayatına bakıldığında babası onaylamadığı halde kendi tercihiyle Paris’teki Ecole des Beaux Arts’ta eğitim aldığı görülür. Paris’te dokuz yıl kalan Vedat Bey 1898 yılında İstanbul’a dönmüştür. Ulusalcı bir mimar olan Vedat Tek Büyük Postahane Binası, II. TBMM Binası, Söğütözü Mezbahası gibi önemli yapıları tasarlamıştır **(Batur, 2003)**.

apartmanların inşası için Mimar Kyriakidis'in projesinden vazgeçilmiş ve proje için Mimar Kemalettin görevlendirilmiştir.

Şenyurt, Mimar Kyriakidis ile ilgili Atina Teknisyenler Odası arşivinde yaptığı araştırmalar sonucu edindiği bilgilere göre Kyriakidis'in İstanbul'da yaklaşık altmış apartman tasarladığını belirtmektedir (**Şenyurt, 2002**). Mimar Kyriakidis'in İstanbul'daki en ünlü yapılarından birisi de bir apartman yapısı olan Frej Apartmanı'dır.

19. yüzyılda Rum mimarların hem devlet için hem de özel olarak birçok mimari projelerde çeşitli görevlerde bulunmaları onların dönemin tecrübeli mimarları olduklarını göstermektedir. Harikzedegan Apartmanları gibi mühim bir projenin Mimar Kyriakidis'e verilmesi onun apartman mimarisindeki tecrübesinden kaynaklı olması muhtemeldir. Ne var ki bu proje o zamana kadar bilindiği kadarıyla yalnızca bir apartman (Üçüncü Vakıf Han) inşa etmiş olan Mimar Kemalettin'e verilmiştir. Mimar Kyriakidis apartmanları tasarladıktan sadece iki yıl sonra 1922'de Atina'ya göç etmiştir. Savaşın etkilerinin yoğun olduğu bu dönemde Türkiye'deki gayrimüslim kesim Balkanlara, Balkanlardaki Türkler ise Anadolu'ya göç etmektedir. İttihat ve Terakki Cemiyetinin azınlık politikası da yine gayrimüslim cemaatler için olumsuz sonuçlara neden olmuştur (**Kerimoğlu, 2008**).

Sonuç olarak gayrimüslim mimarlar yerine Türk mimarların tercih edilmesi ve bu sayede Mimar Kemalettin'in meslektaşları arasında öne çıkmasının birden fazla nedeni olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki o dönem yükselen milliyetçiliğin kendini toplumda ifade etme aracı olarak gördüğü "Türk sanatları"ndan birinin mimari olmasıdır. Bunun sonucunda Türk uyruklu mimarlarla birlikte 1. Milli Mimarlık Akımı hükümetin de desteğiyle beraber öncü akım haline gelebilmiştir. Bir diğer neden gayrimüslim mimarlardan Kemalettin Bey'e devredilen iki proje örneğinden anlaşılacağı üzere maddi sıkıntılar kaynaklıdır. O yıllarda savaşların yaşanması Osmanlı Devleti'nin toprak kaybetmesi ve Balkanlardan gelen göçlerle birlikte nüfusunun giderek daha homojen bir yapıya dönüşmesi de yabancı mimarların aleyhine bir durum olarak değerlendirilebilir. Yükselen milliyetçilikle birlikte bu durum yabancı mimarların iş alanını daraltmış olmalıdır. Bahsi geçen sebepler Mimar Kemalettin'in lehine işlemiş ve yabancı meslektaşları arasında bir adım öne geçmesini sağlamıştır. Bu durum 1920'li yılların sonuna doğru modern ve kübik mimarinin

yaygınlaşmasıyla birlikte milli üslubun yeni rejim için bir çelişki olarak görülmesi ve gözden düşmesine kadar sürmüştür.

Kemalettin Bey'in mimari stilinin ömrünün son yıllarında eleştiri aldığı ve kendisinin bu duruma oldukça üzüldüğü bilinmektedir. 1927 yılında Mimar Kemalettin'in tasarımı olan Gazi Terbiye Enstitüsü projesinin planları için Milli Eğitim Bakanı Necati Bey o dönem Ankara'ya yeni gelen Ernst Egli'den¹⁴ detaylı bir inceleme istemiştir. Daha sonra Atatürk Egli'ye inşa edilecek olan yapının modern bir okul izlenimi uyandırıp uyandırmadığını sormuştur. Egli ilk başta Kemalettin Bey ile birlikte çalışırlarsa okulu modern bir yapıya dönüştürebileceklerini söylemiştir fakat Atatürk'ün soruyu yinelemesi üzerine Kemalettin Bey'in tasarımının modern bir okulu yansıtmadığını söylemiştir (**Alpagut, 2012**). Sedat Çetintaş bu konu hakkında hocasını savunur bir tarzda Egli için şu sözleri sarf etmiştir:

Bu zat sanat ve teknik bahsinde Kemalettin'e ulaşamayacak bir durumda bulunduğu halde bu binayı hırpalamak için binbir tenkit yağdırıyordu. Gazi Terbiye Enstitüsü binasına yapılan bu yersiz tenkitler yüzünden Kemalettin'in fevkalade ıstıraplı günler yaşamış olduğunu yakından biliyorum. Hatta bu yüzden merhumun gözyaşı dökmüş olduğunu da söylerler. (Çetintaş, 1944).

Mimar Kemalettin'in yabancı mimarlardan ziyade Türk mimarlarla daha yakın bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Hem tasarımlarını gerçekleştirdiği atölyede hem de muallimlik yaptığı okullarda öğrenciler yetiştirmiş ve bu öğrenciler Kemalettin Bey gibi milli üslubu benimsemişlerdir (**Aslanapa, 2015**). Kemalettin Bey'in milli üslubun ilk uygulayıcılarından birisi olması ve vakıflardaki görevi ona bu doğrultuda bir ekol geliştirme fırsatı vermiştir. Kemalettin Bey hem Osmanlı Devleti'nde hem de Türkiye Cumhuriyeti'ndeki vakıflar kurumunda önemli görevler almıştır.

II. Meşrutiyet döneminde Evkaf-ı Hümayun Nezareti en ağır düzenlemeler gören kurumlardan birisi olmuştur. Evkafın gelirleri ve mali yetersizlikle ilgili sorunlar meclis gündemine kadar taşınmış ve mebuslar nezaretin faaliyetlerini artırması için önerge sunmuşlardır. Evkaf bürokratları ise nezaretin “cidden muhtac-ı ıslah” durumunda olduğunu dile getirmişlerdir. 1909 yılında çalışmaları Osmanlı kamuoyu tarafından da takdir edilen Mısır'ın eski Evkaf Nazırı Halil Hamdi Hammade Paşa getirilmiştir. Nezarete önemli düzenlemeler gerçekleştiren Hammade Paşa vakıfların

¹⁴Ernst Arnold Egli Viyana Teknik Üniversitesi'nde mimarlık eğitimi almış Viyana doğumlu İsviçreli bir mimardır. Egli Clemens Holzmeister'in asistanlığını yapmıştır. 1927 yılında Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı danışman sıfatıyla Egli'nin hocası Prof. Dr. Clemens Holzmeister Türkiye'ye çağırılmış fakat Holzmeister daveti kabul etmeyince Ernst Egli Ankara'ya gitmiştir. Egli, 1930 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi Mimarlık Bölüm Başkanı olarak atanmış ve bu görevini 1936'ya kadar devam ettirmiştir (**Dere, 2021**).

inşa ve restorasyon faaliyetlerinin düzenli bir şekilde yapılabilmesi için İnşaat ve Tamirat Müdüriyeti'ni kurmuştur **(Tural, 2008)**. Halil Hammad Paşa 1909 yılında bu müdürlüğün başına Kemalettin Bey'i atamıştır. İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü'ndeki görevi sırasında Kemalettin Bey vakıflara gelir sağlayacak yedi büyük iş hanı tasarlamış, önemli tarihi yapıların onarımını yapmış ve bu görev Kemalettin Bey'in milli üslup anlayışının gelişmesine vesile olmuştur. Hammad Paşa'dan sonra Evkaf Nazırı olan Ürgüplü Hayri Bey, Kemalettin Bey'in önerisiyle İnşaat ve Tamirat Heyeti-i Fenniyesi'nin kadrolarını genişletmiş ve "Kemalettin Okulu" adlandırılan büyük bir merkezi mimarlık ve inşaat örgütü oluşmuştur. Kemalettin Bey'le birlikte çalışan bu mimar ve mühendisler milli üslubun ülkede yayılmasına katkı sağlamışlardır **(Yavuz, 2015)**. Mimar Kemalettin'in beraber çalıştığı mimarlara Ali Talat, Mimar Hüseyin Hüsnü Tümer, Cemal Bey ve Mehmet Nihat Nigizberk örnek gösterilebilir. Nigizberk, Ali Talat ve Mühendis Cemal Bey Mimar Kemalettin'le birlikte Evkaf Nezareti Fenniyesinde görev almışlardır **(Gececi vd., 2021)**. Yine bu isimlere Cemal Bey'in de dahil olduğu bir ekip Mimar Kemalettin ile birlikte 1925 yılında Kudüs'te Mescid-i Aksa'nın onarımında çalışmışlardır **(Şekil 4.3)**.

Şekil 4.3: Soldan sağa Cemal Bey, Mimar Kemalettin, Hüsnü Bey, Nihat Nigizberk **(SALT Araştırma, FOTO_TMH0005, 1925)**.

Kemalettin Bey'in ulusalcı üslubu benimseyen mimarlarla ilişkisine bakıldığında kuşkusuz akla ilk olarak Vedat Tek gelmektedir. Milli üslubun mimarlarından bahsedilirken hep yan yana zikredilen bu iki mimarın ilginçtir ki aralarının pek iyi olmadığı anlaşılmaktadır. Ankara'nın imarı için her iki mimar da görevlendirilmiştir fakat Ankara'da inşa edilmek üzere verilen projeler hususunda aralarında bir gerilim olduğu görülmektedir. Kemalettin Bey Kudüs'te bulunduğu sırada onun yokluğunda okuldaki derslerine giren Saçaklı Salim lakaplı Salim Derin'den bir mektup almıştır. Mektupta Salim Bey şu şekilde bir uyarıda bulunmuştur: “Vedad Ankara'ya gitti. Oradaki bütün işleri o yapıyor. Bir an önce dön ve işleri sahiplen ” (Özkan, 2009).

Vedat Bey hem Ankara'daki zor çalışma şartları hem de projelerde yaşanan sıkıntılardan dolayı Ankara'dan gitmek istemektedir. Vedat Bey'e verilen Ankara Palas projesinin temelleri atıldığı zamanda hükümet değişmiş ve yeni Bakan otel projesini Vakıflar'a devretmiştir. Vakıflar Vedat Bey'den otelin projelerini istemiştir. Fakat Vedat Bey'in projeler için istediği ücret verilmeyince Vedat Bey projeleri Vakıflar'a vermemiş ve İstanbul'a dönmüştür. Bunun sonucunda Ankara Palas projesi Mimar Kemalettin'e verilmiş ve Kemalettin Bey elinde proje olmadığından dolayı başta Vedat Bey'in istediği ücretin üstünde bir masraf yaparak projeyi tamamlamak zorunda kalmıştır (Batur, 2003).

Hem Mimar Kemalettin'in hem de Vedat Tek'in birbirlerine karşı mimari stil bakımından direkt olarak bir eleştirisi olup olmadığı hakkında bir bilgiye bu çalışmada ulaşamamıştır. Fakat Vedat Bey'in dönemin ulusalcı mimarlarını eleştirdiği ve Mimar Kemalettin'in öğrencilerinin ise Vedat Bey'i eleştirdiği dönemin dergi ve makalelerinden anlaşılmaktadır. 1930 yılında Milli Mecmua'da verdiği bir röportajda Vedat Bey'in o dönemdeki milli mimari stilde eserler veren birçok mimarı eleştirmesi üzerine Mimar Kemalettin hakkındaki fikri sorulduğunda Vedat Bey Mimar Kemalettin'in vefatının üzerinden çok az bir zaman geçtiği için onun eserlerini kritik etmenin doğru olmayacağını söylemiştir. Ancak aynı röportajda kendi dönemindeki birçok ulusalcı mimarı şu sözlerle eleştirmiştir: “Yoksa birçok mimarlarımızın yaptığı gibi ellerine kırık kemerler, kubbeler, geniş saçaklar bulundurup bunları körü körüne koyacak yer aramak, ve yaptıkları binalara bu şekilleri yapıştırınca hemen milli mimari yaptıklarını zannetmek pek ziyade teessüf olunacak şeydir.” (Milli Mecmua, 1930).

Dönemin ulusalcı mimarlarının çoğunun Mimar Kemalettin ile yakın olduğu düşünülürse Vedat Bey'in burada eleştirdiği ulusalcı mimarların Kemalettin Bey'in

atölyesinde yetişmiş veya okuldan öğrencileri olma ihtimali yüksektir. Buna karşılık Mimar Kemalettin'in öğrencilerinden Sedat Çetintaş'ın kaleme aldığı bir makalesinde ise Vedat Bey'e yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Çetintaş Vedat Bey'in mimaride milliyetçilik fikriyle çalıştığını fakat Rönesans mimarisinin tesirinden bir türlü kurtulamadığını ifade etmektedir. Ancak buna kıyasla Kemalettin Bey Almanya'da öğrendiklerini sindirmiş fakat hiç kendi topraklarından çıkmamış bir mimar gibi milli üsluba sadık kalmıştır (**Çetintaş, 1944**). Her ne kadar iki mimarın arasında gerilim olsa da benimsedikleri milli üslubun eleştirilmesi ikisini de üzmüştür ve ikisinin de modern mimariyi desteklemediği anlaşılmaktadır. Kemalettin Bey modern mimarinin yükselişini görmeden vefat etmiştir. Fakat Vedat Tek'in hayatı incelendiğinde gözden düşmüş bir üslubu benimseyen bir mimarın nelerle karşılaşabileceği görülmektedir. Vedat Bey'in atölyesi kapanmıştır ve iş alanının daraldığı bilinmektedir. Bu nedenle Vedat Bey bu dönemde daha çok sivil yapılarla ilgili işler almaya başlamıştır.

4.1. Dönemin Mimarlarının Konut Özelinde Mimari Stilleri ve Görüşleri

Kemalettin Bey'in çağdaşı meslektaşları arasında farklı üslupları benimseyen mimarlar bulunmaktadır. Vakıflardaki görevi sayesinde Kemalettin Bey kendisine çok yakın mimarlar yetiştirmiştir. Fakat milli üslubu benimseyen ancak Kemalettin Bey'le görüş ayrılıkları bulunan Vedat Bey gibi mimarlar da vardır. Kemalettin Bey'in bu farklı mimari akımların ve görüşlerin bulunduğu çeşitlilik içerisinde tasarladığı konut yapılarının diğer mimarlardan ayrılan özelliklerini anlamak adına dönemin mimarlarının konut yapı tasarımları ve konut mimarisi hakkındaki görüşlerini incelemek önemlidir. Çalışmanın bu bölümünde Kemalettin Bey'le aynı dönemde mimarlık mesleğini icra etmiş ve tasarladıkları konut yapılarının plan ve projelerine ulaşılabilen mimarlar incelenecektir.

Kemalettin Bey'i mimarlık mesleğine yönlendiren hocası Jasmund, Kemalettin Bey'in de İstanbul'da olduğu dönemde konut yapıları tasarlamış bir mimardır. Jasmund'un İstanbul'da inşa ettiği önemli konut yapıları mevcuttur. Bu yapılardan Ragıp Paşa Köşkü ve Tevhide Hanım Köşkü müstakil konut yapılarıdır. (**Şekil 4.4**) (**Şekil 4.5**).

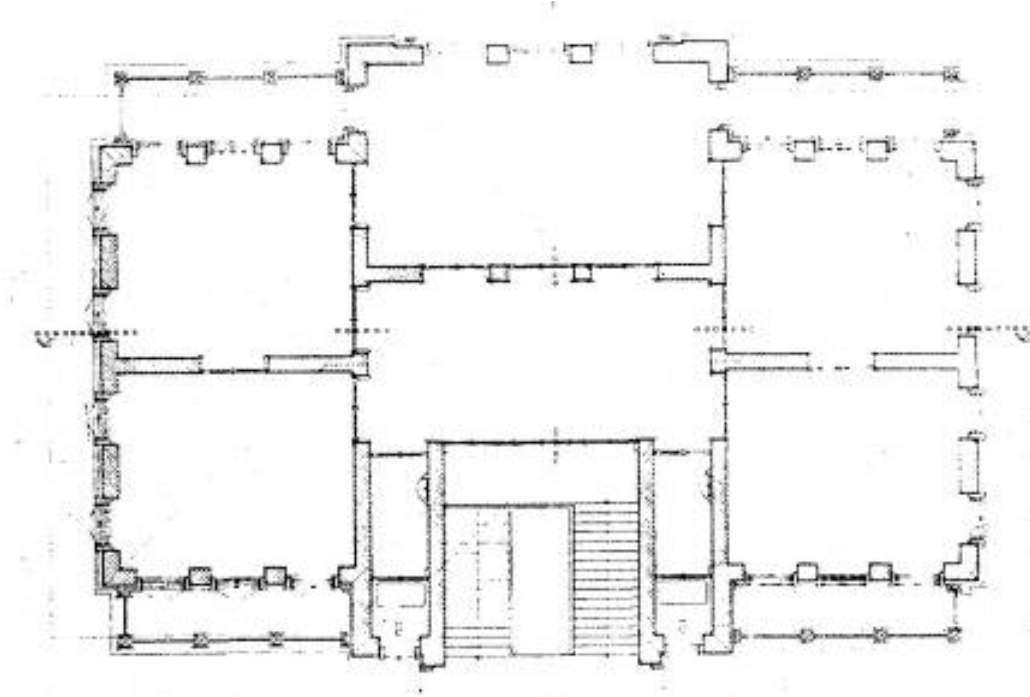

Şekil 4.4: Ragıp Paşa Köşkü (Web 6).

Şekil 4.5: Tevhide Hanım Köşkü (Web 7).

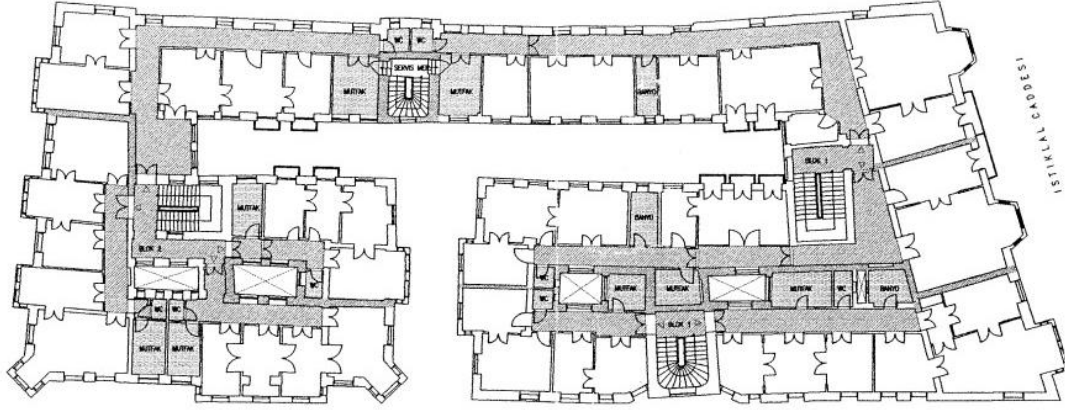
Ragıp Paşa köşkünün cephesinde Sirkeci Garı'na benzer bir şekilde oryantalist etkiler bulunmaktadır. Tevhide Hanım Köşkü ise hem cephe hem de plan bakımından daha sade ve düzenli bir yapıya sahiptir (**Şekil 4.6**).

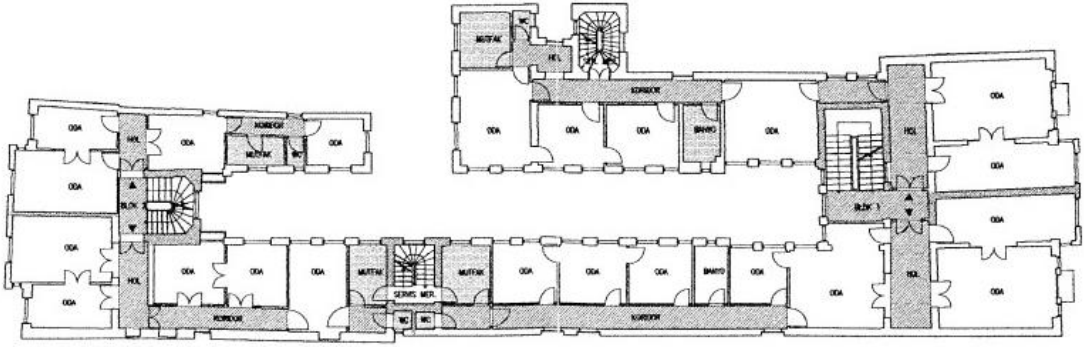
Şekil 4.6: Tevhide Hanım Köşkü Üst Kat Planı (Öğrenci, 1998).

Köşkün planı simetrik olarak tasarlanmıştır. Sofa bu simetrik planın merkezindedir ve merdivenin sofanın orta aksında yer almaktadır. Jasmund'un çok katlı konut yapılarına Arif Paşa Apartmanı, Rumeli Pasajı ve Anadolu Pasajı örnek gösterilebilir ¹⁵(**Şekil 4.7**) (**Şekil 4.8**). Rumeli Pasajı ve Anadolu Pasajı'nın plan tipolojisine bakıldığında dolaşım alanı olarak farklı dairelerde koridor çözümü net bir şekilde görülmektedir. O dönem inşa edilen çok katlı konut yapılarında sofalı, sofalı-koridorlu veya koridorlu plan çözümlemelerinin çeşitliliği göz önüne alındığında Jasmund'un koridorlu plan çözümünü tercih ettiği görülmektedir.

¹⁵Jasmund'un çok katlı konut yapılarına bakıldığında Pınar Öğrenci, Ragıp Paşa'nın yaptırdığı Rumeli Pasajı'nın Arif Paşa Apartmanı ile plan yönünden benzerliğinden dolayı Pappa'ya ait olabileceğini fakat bu yapının Jasmund'un tasarımı olan Germania Han ile olan üslupsal benzerliği yönüyle de Jasmund'un inşa etmiş olma ihtimali olduğunu iddia etmektedir (**Öğrenci, 1998**). Mimar Kemalettin'in 1920 yılında yayınlanan "Mimar Kemalettin Bey'in Nutku" adlı makalesinde Kemalettin Bey bu konu hakkında Ragıp Paşa hanlarının Jasmund'un avan projesi olduğunu söylemektedir (**Tekeli ve İlkin, 1997**).

Şekil 4.7: Rumeli Pasajı Normal Kat Planı (Öğrenci, 1998).

Şekil 4.8: Anadolu Pasajı Normal Kat Planı (Öğrenci, 1998).

Pappa'nın¹⁶ müstakil konut yapılarından Arif Paşa Köşkü'nün planının geleneksel bir tarzda sofalı olarak tasarlandığı görülmektedir. Pappa'nın diğer bir müstakil konut yapısı olan Antipa Köşkü'nde de odalar arası sirkülasyon sofa ile sağlanmaktadır. Arif Paşa Köşkü'nün çatı katında çamaşırhane bulunmaktadır. Merdivenin sahanlıklarındaki kapılardan anlaşıldığı üzere köşkün bir apartman yapısı gibi birkaç ailenin bağımsız olarak barınabileceği şekilde inşa edildiği görülmektedir. Köşk

¹⁶Rum bir mimar olan Konstantin Pappa 1868 yılında doğmuştur. Pappa İstanbul Moda'da ikamet etmiştir. Pappa'nın birçok mimari yapısı bu semttedir. 1793-1907 yıllarında Ecole des Beaux Arts'ın öğrencileri arasında Pappa da bulunmaktadır. Pinar Öğrenci Pappa'nın muhtemelen 1885-1895 yılları arasında Beax Arts'da öğrenim gördüğünü ifade etmektedir. Pappa'nın 1912 yılında İstanbul'da bir bürosu olduğu bilinmektedir. Arif Paşa ve ailesiyle yakın olan Pappa bu aile için köşk ve apartmanlar tasarlamıştır. Birçok sivil mimari yapısı bulunan Pappa'nın Moda'daki yapılarına Antipa Köşkü, Mr.Dowson Evleri, Mağripli Evi, Frederiçi Evi örnek gösterilebilir (Öğrenci, 1998).

neoklasik üslupta tasarlanmıştır. Köşkün girişinde iyon düzeninde sütunlar bulunmaktadır. Pappa'nın tasarladığı Moda'da bulunan Arif Paşa Apartmanı'nın 1903-1906 yılları arasında inşa edildiği düşünülmektedir. Apartmanın ana giriş holünün üzerinde metal konstrüksiyonlu cam aydınlık bulunmaktadır. Konut birimlerindeki ıslak hacimler bu aydınlığa açılmaktadır. Bu apartmanın dairelerinde banyo bulunmamaktadır. Apartmandaki daireler koridorlu olacak şekilde tasarlanmıştır. Apartmanın çatı katında çamaşırhane ve kurutma terası vardır. Apartmanda her daire için özel depolar vardır (**Öğrenci,1998**).

Birçok projede işortağı olan Mimar Kyriakidis ve Mimar A.D. Yenidunya İstanbul'da art nouveau tarzında önemli çok katlı konut yapıları tasarlamışlardır. Bu konut tasarımlarına Vernudakis Apartmanı, Ravunna Apartmanı ve Frej Apartmanı örnek gösterilebilir (**Kula, 2014**). İki mimarın beraber çalıştığı bir diğer çok katlı konut tasarımı Harikzedegan Apartmanları olup bu yapının mimari stili ve yapım tekniği örnek gösterilen diğer üç apartman projesinden farklılık göstermektedir. Vernudakis, Ravunna ve Frej Apartmanı 1890 – 1906 yılları arasında inşa edilmiş olup karma taşıyıcı sisteme sahip yapılardır. Bu yapılarda betonarme ve volta döşeme sistem birlikte kullanılmıştır. Harikzedegan Apartmanları projesi ise betonarme sistemde inşa edilmek üzere tasarlanmıştır (**Tasvir-i Efkar, 6 Mart 1920**). Cephe tasarımının sade bir düzende olması Harikzedegan Apartmanları projesini bahsi geçen üç apartman projesinden ayıran bir başka özelliiktir. Beyoğlu'nda bulunan üç apartman projesi de art nouveau stilinde inşa edilmişken Harikzedegan Apartmanları projesinde soğan kubbeler ve at nalı kemerli pencereler gibi bir takım oryantalist etkilerin bulunduğu görülmektedir. Öte yandan Kyriakidis ve Yenidunya'nın Ravunna ve Frej Apartmanı'nda olduğu gibi alt katlar iş yeri ve üst katlar konut olacak şekildeki tasarımına benzer bir tutumu Harikzedegan Apartmanları'nda da uyguladıkları projenin cephe çizimlerinden anlaşılmaktadır.

Kyriakidis ve Yenidunya'nın çok katlı konut projeleri arasından en ünlü yapı kuşkusuz Frej Apartmanı'dır (**Şekil 4.9**). Yapının Onat'a ait rölöve çizimlerinde yer alan zemin ve normal kat planları incelendiğinde düzgün yamuk bir arsaya simetrik bir plan tasarlandığı görülmektedir ¹⁷ (**Şekil 4.10**) (**Şekil 4.11**). Normal kat planlarında

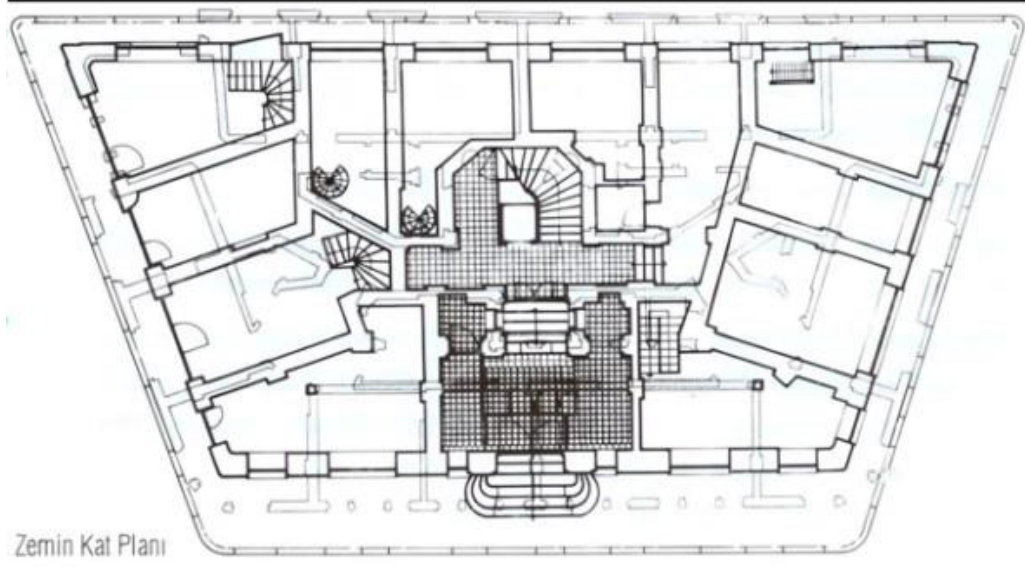
¹⁷Öztürk'ün tezinde belirttiği üzere Onat binaya restorasyon yapılacağı esnada yapının taşıyıcı sistemini incelemiş ve şaşırdığı noktalar olmuştur. Onat Frej Apartmanı'nın taşıyıcı sisteminin yetersiz ve tehlikeli olduğunu gözlemlemiştir. Onat apartmanın cephelerinin büyük bir bölümünün konsol olması ve

birbirine benzer metrekarelere sahip odalar yapının çeperlerine yerleştirilmiş ve dolaşım alanı odalarla yaklaşık aynı boyuta sahip bir mekanla sağlanmıştır. Sirkülasyon alanı ile odaların benzer boyutta olması geleneksel Türk evlerindeki sofa düzenini çağrıştırmaktadır. Çünkü tip kat planlarındaki odalar arası sirkülasyon büyük çoğunlukla bu sofa benzeri alan ile sağlanmaktadır.

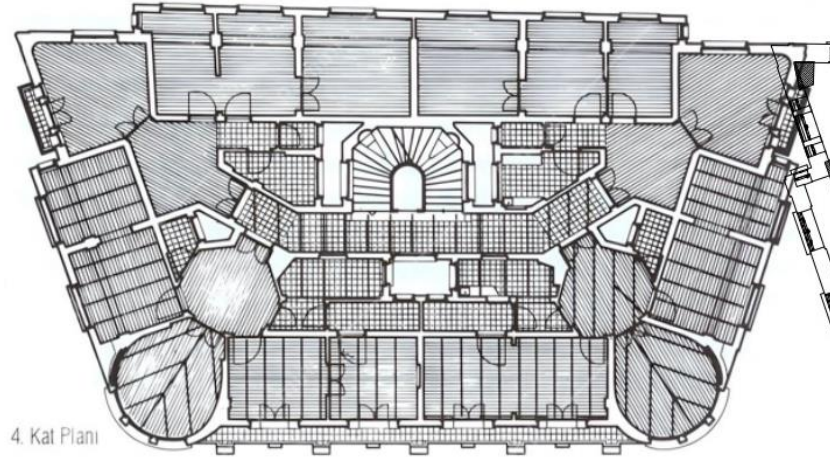

Şekil 4.9: Frej Apartmanı.

katlardaki volta döşemelerin birbirini tutmamasından dolayı küçük boyutta bir deformasyon sonucu yapının çökebileceğini ifade etmiştir (Öztürk, 2023).

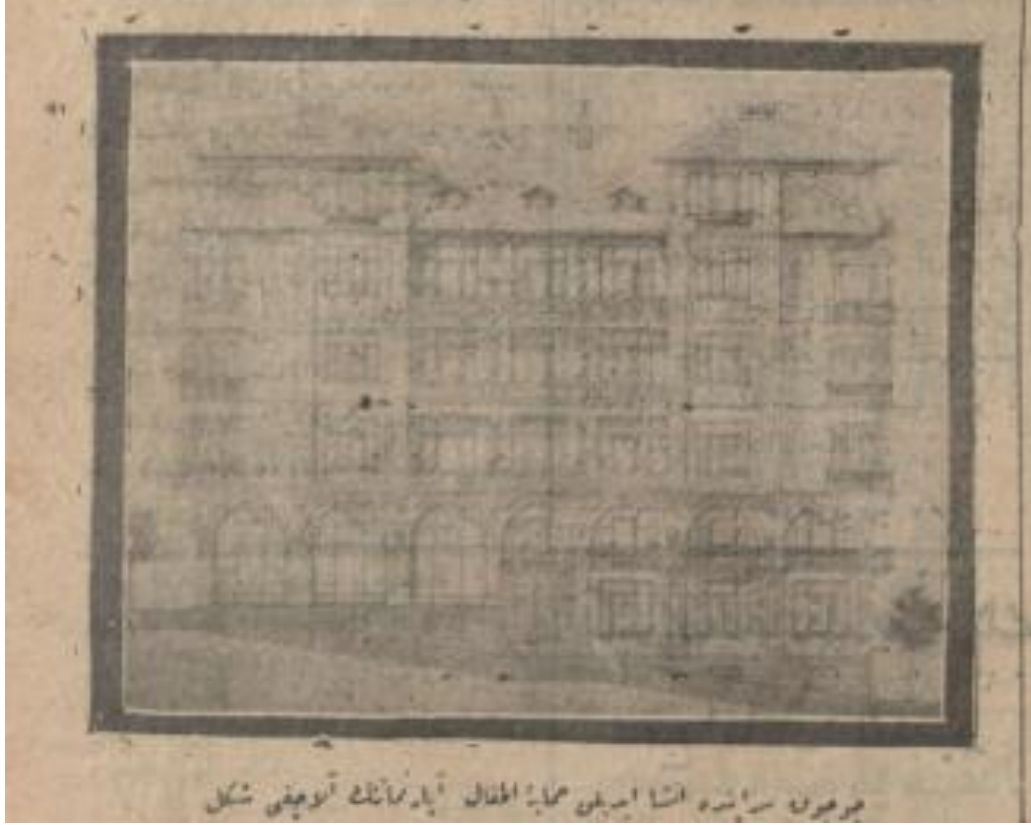
Şekil 4.10: Frej Apartmanı zemin kat planı (Öztürk, 2023).

Şekil 4.11: Frej Apartmanı tip kat planı (Öztürk, 2023).

Mimar Kemalettin'in meslek hayatında beraber çalıştığı mimarlardan birisi de Cemal Bey'dir. OMMC toplantı raporları incelendiğinde Harikzedegan Apartmanları projesiyle ilgili konuda Mimar Kemalettin Bey'le birlikte bir rapor yazdığı anlaşılmaktadır (Okay, 2008). Cemal Bey'le ilgili ulaşılan bilgiler sınırlıdır. Cemal Bey'in Evkaf Nezareti'nde ve Kudüs'te Mescidi Aksa'nın onarım projesinde Mimar Kemalettin ile birlikte çalışan bir mimar olması ve Çocuk Sarayı Apartmanı'nın mimari projesini hazırlaması dışında Cemal Bey'in kimliği veya çalışmalarıyla ilgili

herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır. Tez kapsamında arşiv kaynaklarından yapılan araştırmalar sonucu 1928 yılında Hakimiyet-i Milliye gazetesinde çıkan bir haberde Ankara’da bulunan Çocuk Sarayı Apartmanı’nın Cemal Bey’in projesi olduğu yazılmıştır. Habere göre bu apartman projesi için öncelikle bir yarışma düzenlenmiş ve yarışmanın kazananı Mimar Cemal Bey’in projesi olmuştur (Şekil 4.12).

Şekil 4.12: Çocuk Sarayı (Himaye-i Etfal) Apartmanı (Hakimiyet-i Milliye, 13 Mayıs 1928).

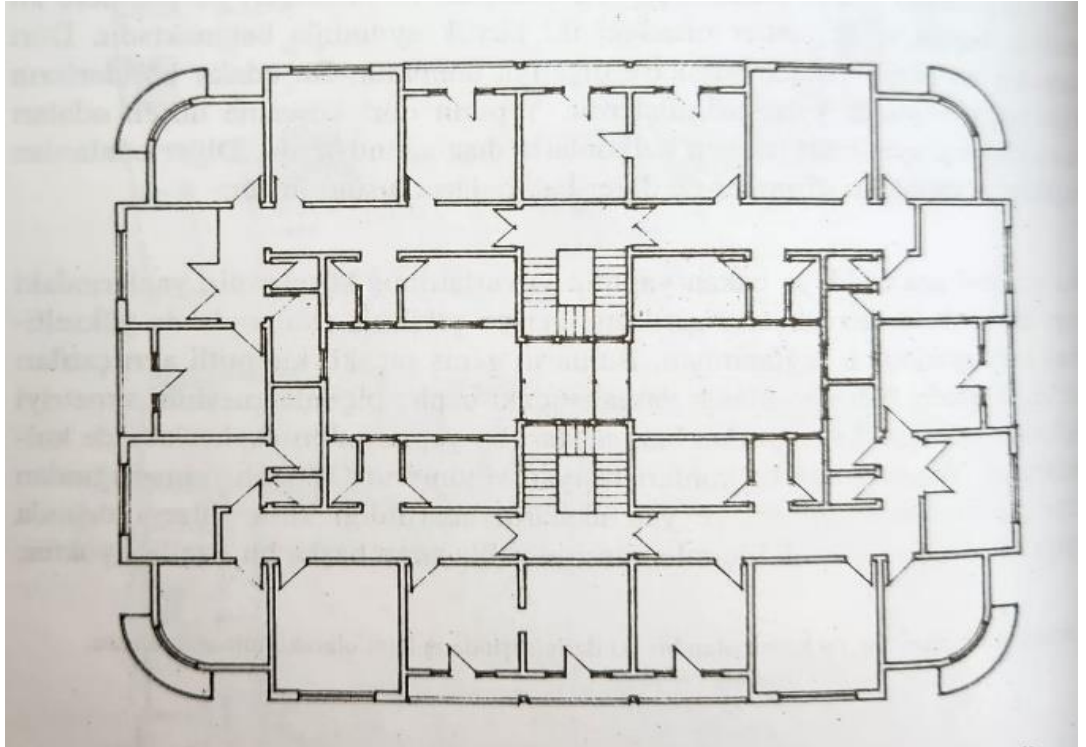
Binanın genel şekli dikdörtgen bir formda olup köşeleri yuvarlatılmıştır. Binaının saçakları geniştir ve çatı katında kat yükseklik farkından yararlanılarak binaya hareketli bir görünüm verilmiştir (Şekil 4.13). Binaının normal kat planı incelendiğinde bir kattaki tüm dairelerin koridorlu olduğu görölmektedir. (Şekil 4.14) (Aslanoğlu, 2010). Hakimiyet-i Milliye gazetesindeki Çocuk Sarayı Apartmanı ile ilgili haberde bu apartman binasında giriş katlarda mağazalar ve bir salon¹⁸, asma katta müstakil

¹⁸Çocuk Saray Apartmanı’ndaki salon çocukların ve kimsesiz annelerin çalışmasına mahsus bir salon olacak şekilde tasarlanmıştır (Hakimiyet-i Milliye, 13 Mayıs 1928).

yazihaneler, çatı katında çamaşırlık ve etrafı kapalı çamaşır kurutma mekanları bulunacağı yazılmıştır (**Hakimiyet-i Milliye, 13 Mayıs 1928**).

Şekil 4.13: Çocuk Sarayı (Himaye-i Etfal) Apartmanı 1929 (SALT Araştırma, FOTO_AHANKA218, 1929).

Şekil 4.14: Çocuk Sarayı Apartmanı normal kat planı (Aslanoğlu, 2010).

Mimar Kemalettin'in Ankara'da yoğun imar faaliyetleri içinde bulunduğu sırada Ankara'nın geleneksel evlerine yönelik bir ilginin de geliştiği görülmektedir (**Tablo 4.1**). Çeşitli meslek gruplarından yazarlar mesken mimarisiyle ilgili görüşlerini dile getirmiş ve makaleler yazmışlardır. Mimar Arif Hikmet'in de o dönem konut mimarisiyle ilgili 1928 yılında Türk Yurdu mecmuasında yayınlanan "Ankara Evleri" ve "Türk Mimarisi" adlı iki tane makalesi vardır. Bu makalelerde Mimar Hikmet¹⁹ mesken mimarisinin gelişiminin nasıl olması gerektiğine dair görüşlerine yer vermiştir. "Ankara Evleri" makalesinde Arif Hikmet Koyunoğlu Ankara evlerini fotoğraflarıyla beraber detaylı bir şekilde anlatmıştır. Koyunoğlu bu makalesinde mimarlık mesleğinin verdiği bir bakış açısıyla sadece tek tipolojide bir Türk Evi'nin olamayacağını çünkü farklı iklimlerde farklı malzemeler ve yapım tekniklerinin kullanılarak çeşitli geleneksel Türk evlerinin bulunduğunu ifade etmiştir ve Ankara evlerinin bu Türk Evi tipleri arasında mimari bir asalete sahip olduğunu belirtmiştir. Koyunoğlu, "Türk Mimarisi" adlı makalesinde de benzer bir tutumla geleneksel Türk evlerinin plan ve tezyinat bakımından bugünün maksat ve gayelerine uygun olduğunu ifade etmiştir. Bu evlerden alınan ilhamla birlikte Türk evinin şeklinin başarılı bir şekilde tespit etmenin mümkün olacağını ve Türk mimarlarının yapacağı tetkik ile birlikte yeni inşa edilecek konutlarda milli bir benlik sağlanabileceğini söylemiş ve makalesini şu sözlerle sonlandırmıştır: "Medeniyetin nurlu eşğine doğru giden Türk münevverleri günden güne beynelminel bir panayır yeri halini alan mahallelerden, binalardan kurtulmak istiyor. Asrın güzideleri, Türk mimarlarından Türkün bu kendi evini ve onun kati şeklini bekliyor." (**Koyunoğlu, 1928**).

¹⁹Mimar Hikmet (Arif Hikmet Koyunoğlu)¹⁹ 1889 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası İsmet Bey Gebze Kadısı olduğundan ilk öğrenimini Gebze'de bir okul olan Hafız Recep'in Mahalle Mektebi'nde görmüş sonrasında eğitimine İstanbul'da özel Mekteb-i Osmaniye'de devam etmiştir. Mimar Hikmet Hoca Ali Rıza'dan resim dersleri almıştır. Mimarlık eğitimini Sanayi-i Nefise Mektebi'nde alan Hikmet Bey bu okulda betonarme, inşaat ve ahşap kesim dersleri almıştır. Mongeri ile yakın olan Mimar Hikmet zaman zaman Mongeri'nin yanında çalışmıştır. 1915 yılında savaş nedeniyle Erzurum'da askerlik yapan Mimar Hikmet burada kaldığı sürede İttihat ve Terakki Kulübü binasını inşa etmiştir. Arif Hikmet Koyunoğlu'nun mimarlık mesleği yönünden asıl parladığı dönem Ankara'da çalıştığı yıllar olmuştur. Ankara Vakıf Evleri, Himaye-i Etfal Cemiyeti Binası, Türk Ocağı Binası ve Etnografya Müzesi onun Ankara için tasarladığı önemli yapıları arasındadır (**Duran, 2020**).

Tablo 4.1: 20. Yüzyıl Başında Mesken Mimarisiyle İlgili Yazılmış Makaleler.

YAZAR	ESER ADI	ESER KONUSU	YAYIN TARİHİ	KAYNAK
Itô Chûta	Ankara Evi	Ankara evlerinin farklı ülkelerde uygulanabilirliği hakkında	1904	M.Aoki Girardelli İTÜ
Karoly Kos	İstanbul Şehir Tarihi ve Mimarisi	Geleneksel Türk evinin asri bir hale getirilebilmesi hakkında	1918	Çev. Tarık Demirkan Yeditepe Yayınevi
Hüseyin Avni	Eski Ev	İstanbul'da Batı stilinde binaların artması ve eski Türk evleri üzerine	1922	Dergah Mecmuası
Süheyl Ünver	Şark Odası	Eski Türk evlerinde odaların özellikleri	1925	Milli Mecmua
Süheyl Ünver	Türk Evi	Türk evinin özellikleri	1925	Milli Mecmua
Hans Wilde	Hanlar ve Evler Hakkında Bir Tetebbu	Bursa evlerinin analizi	1923	Yeni Mecmua
Süheyl Ünver	İzmit Hatıraları	İzmit evlerinin analizi	1926	Milli Mecmua
Rıfat Osman	Edirne'de Türk Evleri	Edirne'deki Türk evlerinin planlarıyla beraber incelenmesi	1926	Milli Mecmua
Mübarek Galip	Ankara'nın Evleri	Geleneksel Ankara evlerinin analizi	1926	Muallimler Birliği Mecmuası
Süheyl Ünver	Türk Evi Mimarisi Hakkında Birkaç Söz	Türk tarzı mimariye sahip ev nasıl olmalı	1927	İstanbul Şehremaneti Mecmuası
Nureddin İbrahim	Yeni Ankara'da Eski Türk Evleri	Eski Ankara evlerinin yapım teknikleri, malzeme ve plan yönünden detaylı anlatımı	1927	Yeni Kitap Dergisi
Nureddin İbrahim	Eski Türk Evleri	Eski Ankara evlerinin analizi	1927	Fikirler Dergisi
Mimar Hikmet	Ankara Evleri	Geleneksel Ankara evleri hakkında	1928	Türk Yurdu
Mimar Hikmet	Türk Mimarisi	Eski Türk evlerinin asri özellikleri	1928	Türk Yurdu
Vedat Tek	İstanbul İkametgahları	Eski Türk evleri ve apartmanların karşılaştırması	1931	Arkitekt

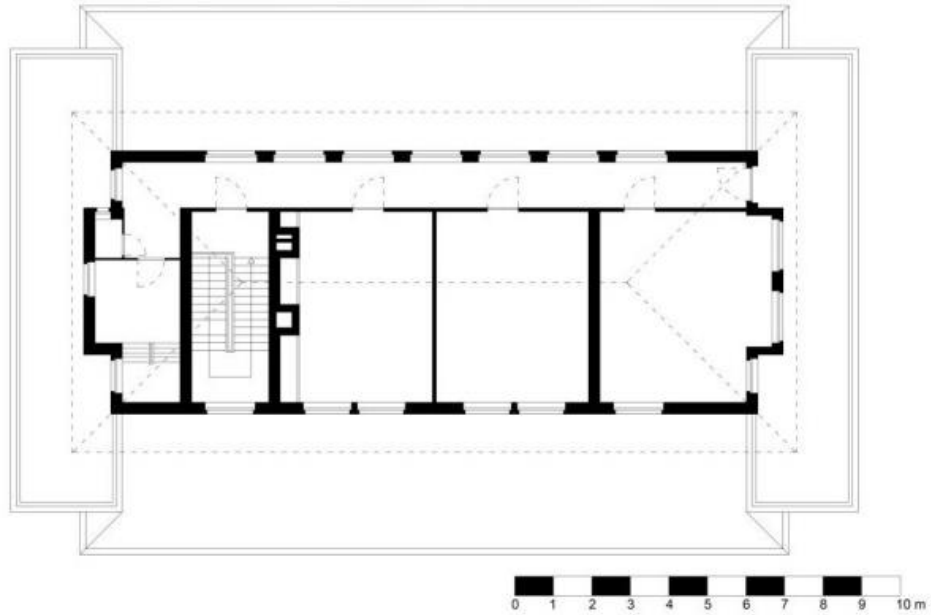
Türk Yurdu dergisinde mesken mimarisiyle ilgili makale yazan diğerk bir mimar Ernst Egli'dir. 1930 yılında yayınlanan "Mimari Muhit" adlı makalesinde Egli Ankara'da Yenişehir'de inşa edilen konutları modern mimariyle alakası olmadığını ve soysuzlaşmış Anadolu tipleri olduğunu söyleyerek eleştirmiştir. Ankara'nın tozlu ve güneşli bir yer olduğunu ve çiçek tarhlı ikametgah tarzının bu yöreye uygun olmadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte eski Anadolu evlerinin iç tarafa yöneldiğini avluyla birlikte kendisini sokak ve toza karşı kapadığını avlulu olmasından dolayı evin güneşten korunup gölgelik alanların oluştuğunu söylemiştir. Sonuç olarak Egli, Ankara'nın iklimine uygun olan bu geleneksel evlerin modern vasıtalarla birlikte inşa edilecek modern evler için bir numune olabileceğini ifade etmiştir (Egli, 1930).

Ernst Egli'nin tasarladığı Erken Cumhuriyet Dönemi konut yapılarından Ankara'da bulunan Marmara Köşkü mimarın mesken mimarisinde nasıl bir yol izlediğini anlamak adına önemli bir örnektir (Şekil 4.15). Egli'nin 1928 yılında Atatürk için tasarladığı Marmara Köşkü, kullanıcıyı halktan soyutlamayan, yeni malzeme ve yapım sistemleriyle beraber modern bir tasarım anlayışıyla inşa edilmiş bir konut yapısıdır. Köşkün en dikkat çekici bölümü olan kemerli revak düzenlemesi modern mimarinin kütle biçimlemesine uygun değildir fakat Alpagut, Egli'nin milli mimariden uluslararası üsluba geçiş döneminde bir sentez oluşturmaya çalıştığını iddia etmektedir (Alpagut, 2012). Dere ise Egli'nin mimari tasarımlarında çağdaşlarına nazaran en önemli farkının modernist mimarlar şehirlerin tarihi dokusunu tümüyle yok etmekten yana iken Egli'nin şehrin tarihi kültürüne değer veren hatta bu tarihi dokuyu öne çıkaran uzlaşmacı bir tavır sergilemesi olduğunu ifade etmektedir (Dere, 2021). Egli'nin Türkiye'de modern evler inşa edilirken geleneksel Anadolu evlerinin yeni inşa edilecek evler için bir örnek teşkil edebileceğini söylemesi de Alpagut ve Dere'nin çıkarımlarını destekler niteliktedir.

Şekil 4.15: Gazi Çiftliği Marmara Köşkü (Atatürk Kitaplığı Arşivi, KRT_026291).

Marmara Köşkü'nün planları incelendiğinde odaların karmaşıklıktan uzak sade bir şekilde bölümlendiği görülmektedir (Şekil 4.16).

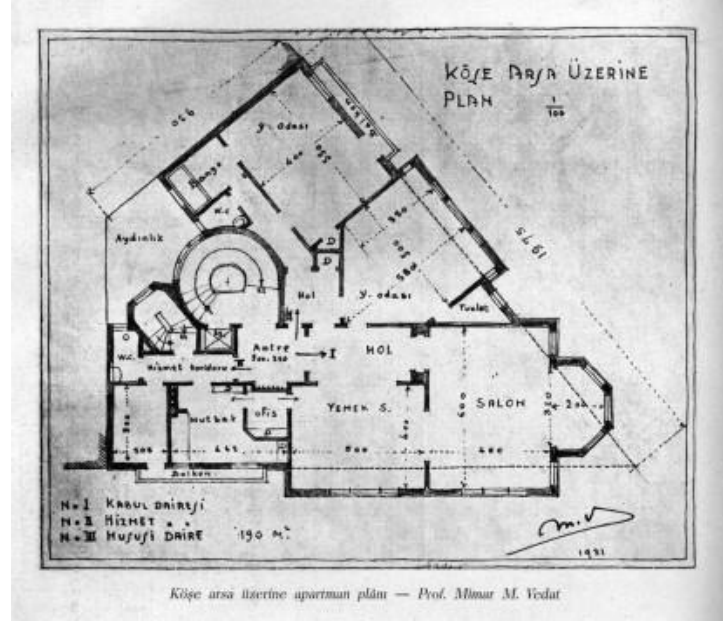
Şekil 4.16: Gazi Çiftliği Marmara Köşkü, Birinci Kat Planı (Dere, 2021).

Bu sade tutum köşkün iç mekan tasarımında da hakimdir. Egli Marmara Köşkü'nün iç mekan tasarımıyla özel olarak ilgilenmiş duvar kaplamalarının fildişi renkte ve modern desenli, mobilyaların ise gösterişsiz olmasını istemiştir (Alpagut, 2012).

Egli'nin Türkiye'deki en erken tarihli yapılarından birisi olan bu konut yapısının hem kütle biçimlenişi hem de iç mekan tasarımıyla sade ve süsten arındırılmış bir anlayışta olması dönemin değişen öncü mimari akımının bir ifadesidir.

Mimar Vedat Tek'in özellikle İstanbul'da hem müstakil hem de çok katlı olmak üzere birçok konut mimarisi örneği bulunmaktadır. Cumhuriyetten önce genellikle kamu yapılarında görev alan Vedat Tek cumhuriyetin ilanından sonra 1930'lu yıllarda 1.Milli Mimari Akımı'nın gözden düşmesiyle birlikte daha çok sivil mimariye yönelmiştir **(Batur, 2003)**. Vedat Tek 1931 yılında Arkitekt dergisinde yayınlanan "İstanbul İkametgahları" adlı makalesinde o dönemin konut mimarisi ile ilgili yaşanan sorunları dile getirmiş ve çözüm amaçlı olarak kendi tasarladığı konut projelerini örnek göstermiştir. Makalenin girişinde geleneksel evlerin dönemin en mükemmel evlerine nazaran daha konforlu, kullanışlı ve artistik olduğunu ifade eden Vedat Tek o yıllarda taklit edilmek istenen batı tarzı mesken mimarisinin prensiplerini geleneksel Türk evlerinin karşıladığını vurgulamıştır. Vedat Tek eski evlerin en küçüğüne dahi kullanıcının konforu göz önünde bulundurularak yüklükler, dolaplar ve sürahilikler yerleştirildiğini bununla birlikte evlerin dış ve iç tezyinatının dengeli ve göze hitap edecek bir şekilde tasarlandığını ifade etmiştir. Vedat Tek Türk evlerinin genelinin bahçeli olup iki kattan oluştuğunu ve yüksek olmadıkları için hem dar sokaklarda hava ve güneş alımının rahat olduğunu hem de şehrin silüetinin bozulmadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte İstanbul'da inşa edilen en yeni apartman binalarının ılık ve havayı yetersiz alması bakımından sağlıksız binalar olduğunu söylemiştir. Vedat Tek aynı zamanda İstanbul apartmanlarını plan yönüyle de eleştirmiştir. Ona göre bu apartmanların dar ve uzun koridorlara açılan odaları yataklı vagonlara benzemektedir. Aynı zamanda hizmetli alanları ve kullanıcı alanlarının geçirgen bir yapıda olmasının mahremiyeti engelleyen bir düzenleme olduğunu dile getirmiştir **(Tek, 1931)**.

İstanbul apartmanlarında tespit ettiği bu olumsuzluklara karşın Vedat Tek hizmet, kabul ve ikamet alanlarının birbirinden ayrı tutulduğu, yapının içinde aydınlık bir ortamın sağlandığı kendi konut projesi tasarımlarını örnek göstermiştir **(Şekil 4.17) (Tek, 1931)**.

Şekil 4.17: Vedat Tek'in örnek gösterdiği konut projesi tasarımı (Tek, 1931).

Vedat Tek'in yazdığı bu makalede örnek gösterdiği kendi tasarımı olan üç apartman projesi incelendiğinde her üç projede de odalar arası dolaşımın tek bir alanla sağlandığı sofa tipi bir sirkülasyon alanı oluşturmadığı daha çok kısa geniş koridorlar ve küçük holler oluşturduğu görülmektedir.

Pelin Derviş Vedat Tek'in konut yapılarını incelediği tezinde özellikle çok katlı konutlarda Vedat Tek'in yapının ışık almasıyla ilgili büyük bir hassasiyet gösterdiği sonucuna varmıştır. Bununla birlikte Vedat Tek'in 1931 yılında yazdığı makalesinde örnek gösterdiği konut tasarımlarında olduğu gibi Vedat Bey'in inşa edilmiş çok katlı konut yapılarında da aile, misafir ve hizmetli alanları birbirinden ayrı tutulmuştur. Aynı zamanda Vedat Tek apartman yapılarını tasarlarken belirli yerlere niş alanları tanımlamış, dolap ve rafların planda nerede olacağını belirtmiştir (Derviş, 1999). Bu noktada Vedat Tek'in geleneksel evlerde olumlu gördüğü özellikleri tasarladığı çok katlı apartman yapılarında farklı bir formda kullandığı sonucu çıkarılabilir. Vedat Bey'in eski evlerde gözlemlediği başlıca olumlu özellikler ışık ve hava alımı ve dolap, yüklük gibi nişlerin yerlerinin önceden düşünülüp belirli bir alanda olacak şekilde tasarlanmasıdır. Bu iki özellik Vedat Tek'in apartmanlarında odalar arası geçiş için cam kullanılması ve belirli niş alanları oluşturması şeklinde tezahür etmiştir. Vedat Tek'in konut yapılarında uyguladığı diğer bir önemli uygulama misafir, hizmetli ve ikametgah alanlarının birbirinden ayrı tutmuş olmasıdır. Vedat Tek her ne kadar Türk evlerinin olumlu özelliklerini anlatırken harem ve selamlık düzeninden bahsetmese de

Vedat Bey'in kullanıcının ikamet edeceği bölümle misafirlerin kabul edileceği bölümü ayırma ihtiyacı üzerine kurulu tasarımı geleneksel Türk evlerindeki harem ve selamlık düzenlemesini çağrıştırmaktadır. Sonuç olarak Vedat Tek'in çok katlı konut tasarımlarında geleneksel Türk evlerinden izler olduğu söylenebilir.

Milli üslubu benimseyen ve 1920'li yıllarda konut yapısı tasarımı yapan bir diğer mimar Hasan Hadi'dir. Hasan Hadi'nin Ankara'da Mimar Kemalettin'nin de konut yapılarının bulunduğu Ulus semtinde Hasan Fehmi Ataç Apartmanı ve Mermercizade Han olmak üzere iki tane çok katlı konut yapısı bulunmaktadır. Bu iki apartman yapısı dışında Mimar Hasan Hadi'yle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu yapılardan ilki Hasan Fehmi Ataç Apartmanı dönemin Maliye Bakanı Hasan Fehmi Bey'in isteği üzerine yapılmıştır **(Horasanlı, 2018)**. 1922-1925 yılları arasında betonarme sistemde inşa edilen dört katlı apartmanın zemin katında dükkanlar bulunmaktadır. Dairelerdeki odalar bir koridor boyunca iki sıra halinde dizilmiştir. En üst katta ise teraslar ve çamaşırhane vardır. Apartman cephe tasarımında Birinci Milli Mimarlık öğeleri yoğun olarak kullanılmıştır. Geniş saçak, sivri kemerler, taçkapı benzeri süslemeli çatı uzantısı, çini kaplama, sağır kubbeleri bu öğelerden bazılarıdır **(Şekil 4.18)**.

Şekil 4.18: Hasan Fehmi Ataç Apartmanı (Mimarlar Odası Arşivi).

Mimar Hasan Hadi'nin Ankara Ulus'taki diğer çok katlı konut yapısı olan Mermercizade Han da Hasan Fehmi Ataç Apartmanı ile benzer bir tasarım anlayışına sahiptir. Yapının üzerindeki madalyonda Mühendis Mimar Hasan Hadi 1927 yazmaktadır. Zelef yapının inşasının 1927 yılında bitirilmiş olsa da apartmanın yapım sürecinin 1925-1926 yıllarında başlamış olabileceğini ifade etmektedir **(Zelef, 2017)**. Apartmanın cephesi simetrik bir şekilde tasarlanmış olup Hasan Fehmi Ataç Apartmanında olduğu gibi bu binada da sivri kemer, geniş saçak ve taçkapı süslemesi bulunduğu görülmektedir. Çift renkli sivri kemerli pencerelere ek olarak yapının en üst katındaki pencerelerin binadaki diğer pencerelere oranla daha küçük boyuttadır. Bu pencere düzenlemesi ise Osmanlı mimarisindeki tepe pencerelerini anımsatmaktadır **(Şekil 4.19)**.

Şekil 4.19: Mermercizade Han (SALT Araştırma, FOTO_TASUH7004).

4.2. Kemalettin Bey'in Konut Mimarisi Hakkındaki

Düşünceleri

Mimar Kemalettin'in Acıbadem'de doğduğu ev iki katlı ahşap bir evdir. 1900'lerde evliliğinde yaşanan sorunlar neticesinde kayınpederinin evinden ayrılıp Bakırköy'de kendi tasarımı olan Kartaltepe Cami karşısında, üç katlı ahşap bir ev yaptırmıştır (Yavuz, 2009). Kartaltepe Caminin çekilmiş bir fotoğrafında caminin etrafındaki evlerden birinin üç katlı ve ahşap bir ev olması nedeniyle bu evin Mimar Kemalettin'in kendisi için yaptırdığı ev olma ihtimali yüksektir (Şekil 4.20) (Şekil 4.21).

Şekil 4.20: Kartaltepe Cami ve etrafındaki evler (SALT Araştırma, FOTO_AHISTBAKI015).

Şekil 4.21: Kartaltepe Cami ve etrafındaki evlerden üç katlı bir ev (SALT Araştırma, FOTO_AHISTBAKI015).

Mimar Kemalettin her ne kadar mimariyle ilgili birçok makale yazsa da onun konut mimarisi özelinde bilinen bir makalesine rastlanmamıştır. Tekeli ve İlkin'in "Mimar Kemalettin'in" yazdıkları adlı kitabında bulunan Mimar Kemalettin'in yazdığı İstanbul'daki ulaşımı konu alan bir makalesinde onun kısa da olsa konut mimarisine dair düşünceleri yer almaktadır. 1917 yılında yayınlanan "Medeni İhtiyaçlar İstanbul Şehrinde Muvasala Temini" adlı makalesinde Kemalettin Bey "Cermen ve Frenk" şehirlerindeki ikamet usullerinin herhangi bir inceleme yapılmadan taklit edilmesinin yanlış ve zararlı olacağını söylemiştir. Avrupa şehirlerinde uygulanan kiralık kışla usulü çok katlı konut mimarisini sağlıksız bularak eleştirmiştir. Mimar Kemalettin konutların nasıl inşa edilmesi gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir: "Avrupa şehirlerini taklid eden ve Hristiyan ahâlisi ziyâde olan şehirlerimizin bazı mahalleleri istisna edildiği halde, umûmiyetle pek makbul olan ayrı ev usulü câridir."²⁰ **(Tekeli ve İlkin, 1997).**

Buradan anlaşılabacağı üzere Mimar Kemalettin'in konut mimarisi bakımından doğru bulduğu yöntem müstakil ev usulüdür. Çünkü makalesinde belirttiği üzere ona göre müstakil ev usulünün hem sağlık hem de sosyal yaşam yönüyle hiçbir sakıncası yoktur. Almanya'da eğitim almış ve kiralık kışla usulünü yerinde görmüş bir mimar olarak Kemalettin Bey kiralık kışla usulünün İstanbul'da ilerlemesine mani olunması gerektiğini yine bu makalesinde ifade etmiştir.

Çalışma boyunca incelenen gazetelerde Mimar Kemalettin'in konut mimarisine dair düşüncelerinin yer aldığı 1920 yılında Tasvir-i Efkar gazetesinde yayınlanan "Takma ve Kabil-i Nakil Evler" ve "Harikzedegan Apartmanları" adlı iki metne ulaşılmıştır **(Tasvir-i Efkar, 13 Nisan 1920)**. Mimar Kemalettin kendisinin kaleme aldığı "Takma ve Kabil-i Nakil Evler" adlı metninde konut sıkıntısının yaşandığı bir dönemde Avrupalı şirketlerin Osmanlı Devleti'ne getirdiği bu evleri malzeme ve kullanışlılık yönüyle eleştirmiştir. Kemalettin Bey memleketin ahşap inşaatın vatanı olduğunu halde Avrupa'dan ağaç ve tahta satın almanın üstelik hazır bir ev halinde yani o evin inşasındaki işçilikleri de Avrupa'dan satın almanın yanlış olduğunu söylemiştir. Mimar Kemalettin bu metninde mesken mimarisinde mümkün olduğu kadar yerli

²⁰Mimar Kemalettin'in burada Avrupa şehirlerini taklit eden ve Hristiyanların çoğunlukta olduğu bazı mahallelerden kastettiği yüksek ihtimalle İstanbul'un Galata semtidir. Çünkü Kemalettin Bey bu makaleyi yazmadan önce 1911 yılında Galata'da inşa edilen neoklasik stilde bir apartman tasarlamıştır. Mimar Kemalettin neoklasik tarzdaki apartmanların çokça bulunduğu bu alana uyum sağlayacak bir tasarım gerçekleştirmiştir.

malzeme ve ustalar kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca inşa edilecek olan evler yangına dayanıklı ve sıhhi olmalıdır. Kemalettin Bey o dönem ülkede gerek iklim gerek yaşam biçimi bakımından en uygun evlerin nasıl inşa edilebileceğini uzun zamandır araştırdığını belirtmiştir. Bu yıllarda ülkede bir “mesken buhranı”nın olması sebebiyle o zamana dek inşasıyla meşgul olduğu büyük bina çalışmalarından bir süre ayrılarak ülkenin ihtiyacı olan sıhhi ve sağlam konut tasarımı üzerinde çalışmaya karar verdiğini söyleyerek metni sonlandırmıştır **(Tasvir-i Efkar, 13 Nisan 1920)**. Yine bu tarihlerde Kemalettin Bey OMMC’nin düzenlediği bir etkinlikte ucuz evlere dair bir konferans vermiştir **(Günergun, 2008)**.

“Harikzedegan Apartmanları” adlı metni Mimar Kemalettin kendisi yazmamıştır fakat metni yazan kişi Mimar Kemalettin ile iletişime geçip onun görüşlerini bu metne aktarmıştır. Bu metinde 1918 yılında meydana gelen Büyük Fatih Yangını olarak adlandırılan yangın sebebiyle evsiz kalan harikzedeler için inşa edilmesi düşünülen Mimar Kyriakidis’in hazırladığı proje eleştirilmiş ve bu konu hakkında Mimar Kemalettin’in fikri sorulmuştur. Kemalettin Bey Avrupa’da apartman hayatından vazgeçmek için büyük adımların atıldığı böyle bir zamanda milli mimariyle hiçbir zaman alakası olmayacak şekilde böyle binalar yapmanın cidden uygun olmadığı görüşünde olduğu ifade etmiştir **(Tasvir-i Efkar, 6 Mart 1920)**.

Mimar Kemalettin Ankara’nın imarı için çalışmalarını sürdürdüğü sırada karısı Sadberk Hanım’a yazdığı mektuplarda karısı ve çocuğu için bir ev arayışı içinde olduğunu yazmıştır. 1927 yılında Vakıflar İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü’ne, zemin katı büro olarak kullanılmak üzere tahsis edilmiş olan Ankara Palas’ın arkasındaki Vakıf Evleri’nden birinin üst katı Kemalettin Bey’e özel konut olarak tahsis edilmiştir. Kemalettin Bey karısına yazdığı mektuplarda bu evle ilgili yapacağı değişikliklerden bahsetmektedir. Bu eve iki oda daha ilave edildiğinde ikametgahlarının daha rahat olacağını ve evin bir de bodrum katı olduğunu söylemiştir **(Yavuz, 2009)**.

Anlaşıldığı üzere Kemalettin Bey’in konut mimarisinden yana kendi tercihi müstakil evler olmuştur. Mimar Kemalettin hem Türk toplumunun yaşayış biçimine, sağlıklı bir yaşama mani olması yönüyle hem de Avrupa mimarisinin taklit edilmesi yönüyle çok katlı apartman tarzı konut yapılarını eleştirmiştir.

5. MİMAR KEMALETTİN'İN KONUT PROJELERİ

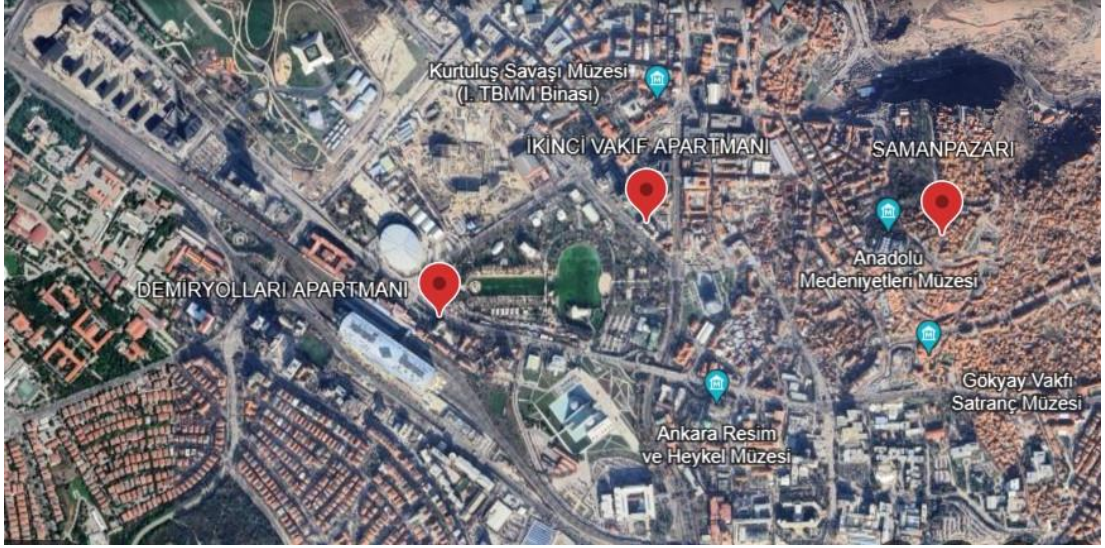
Çalışmanın bu bölümünde Mimar Kemalettin'in plan ve projeleri mevcut olan konut yapıları incelenecektir. Mimar Kemalettin'in meslek hayatının ilk yıllarında İstanbul'da köşkler tasarladığı bilinmektedir. Ancak bu köşklere yalnızca Ahmet Ratıp Paşa Köşkü günümüze ulaşabilmiştir. Kemalettin Bey İstanbul'da Nişantaşı İsmail Paşa Konağı ve Nişantaşı Halil Paşa Konağını tasarlamıştır (**Web 8**). Fakat bu konakların planlarına ulaşamadığı için bu yapılar çalışma kapsamı dışında tutulmuştur. Mimar Kemalettin Kudüs'te bulunduğu sırada Kudüs'te inşa edilmek üzere bir apartman binası tasarlamıştır (**Cengizkan, 2009**). Fakat bu apartman binası daha sonra Nigizberk tarafından otel yapısına dönüştürüldüğü için bu bina da çalışmaya dahil edilmemiştir.

Mimar Kemalettin'in İstanbul'da günümüzde halen ayakta olan Ahmet Ratıp Paşa Köşkü, Üçüncü Vakıf Han ve Harikzedegan Apartmanları olmak üzere 3 konut yapısı vardır (**Şekil 5.1**).

Şekil 5.1: Mimar Kemalettin'in İstanbul'daki konut yapıları (**Web 9**).

Kemalettin Bey'in günümüzde mevcut olan İkinci Vakıf Apartmanı ve Devlet Demiryolları Apartmanı Ankara'da bulunmaktadır (**Şekil 5.2**). Vakıf Evleri ve Birinci Vakıf Apartmanı daha sonra yıkılmıştır. Ankara için tasarlanan Samanpazarı Apartmanı ise uygulanmamıştır fakat bu apartmanın görünüş çizimi ve planları mevcuttur.

Şekil 5.2: Mimar Kemalettin'in Ankara içi tasarladığı konut projelerinin konumu (Web 10).

5.1. Ahmet Ratıp Paşa Köşkü

5.1.1. Yapım Hikayesi

Yapı 1892 – 1908 yılları arasında Hicaz Valiliği yapmış olan Ahmet Ratıp Paşa için yazlık bir köşk olarak tasarlanmıştır (**Şekil 5.3**). Ahmet Ratıp Paşa Osmanlı donanmasında yetişmiş ve II. Abdülhamid'in yaverliğini yapmıştır. Bahriye Nazırlığı görevinden sonra 1892'de Hicaz Valiliği'ne atanmıştır. Hicaz Valiliği sırasında hacılardan topladığı haksız rüşvetle bir servet elde etmiş ve Çamlıca'daki yazlık köşkü de bu servetle yaptırmıştır. Köşkün yapımı 1908'de bitmiş, aynı yılda Ahmet Ratıp Paşa İstanbul dışına sürgüne gönderilmiş ve adına yaptırdığı bu köşkte bir gün bile oturamamıştır. 1909 yılında köşk kamu yapısı haline gelmiş ve daha sonra Çamlıca İnas Sultanisi ismiyle kız lisesi olarak kullanılmıştır (**Badur, 2018**).

Şekil 5.3: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü.

5.1.2.Vaziyet Planı ve Çevre İlişkileri

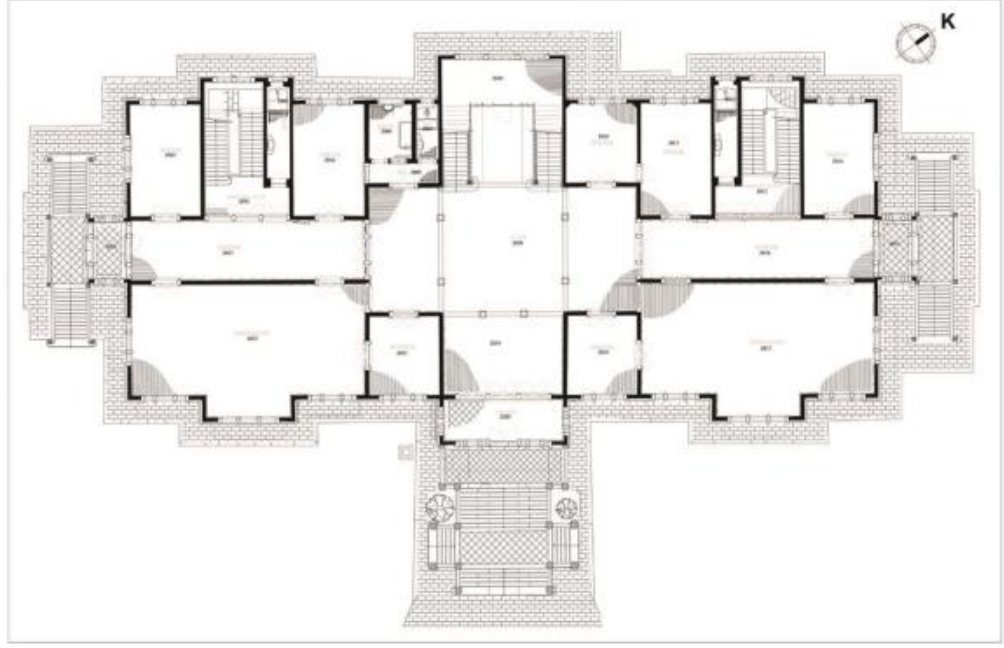
Ahmet Ratıp Paşa Köşkü İstanbul Çamlıca Acıbadem semtinde 168 pafta, 27 ada, 15 parselde bulunmaktadır (**Şekil 5.4**). Geniş bahçe içerisinde yer alan köşkün yakın çevresinde Sultan Abdülaziz dönemin yapılmış olan Adile Sultan Kasrı ve 1690'lı yıllarda inşa edilmiş olan Çilehane Cami vardır.

Şekil 5.4: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü'nün konumu (**Web 5**).

5.1.3. Mekan Organizasyonu

Ahmet Ratıp Paşa Köşkü bodrum kat üzeri üç katlı bir yapıdır. Yapının planı bakışık bir şekilde tasarlanmıştır (**Şekil 5.5**). Köşkün üç girişi olup ana girişe üç kollu geniş bir merdivenden ulaşılmaktadır. Diğer iki giriş yapının sağ ve sol kanadında bulunup bu girişlere çift kollu merdivenlerden ulaşılmaktadır.

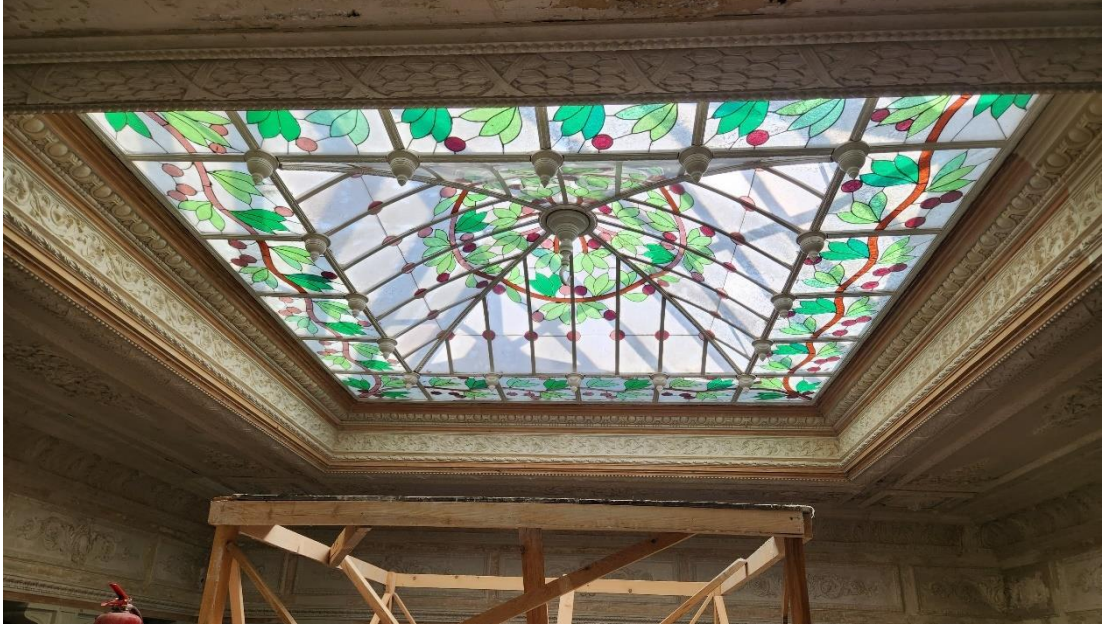

Şekil 5.5: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü zemin kat planı (Erol, 2013).

Zemin katın girişi bir sofaya açılmaktadır. Bu sofanın iki yanında koridor bulunmakta ve bu koridorlar üçer odaya açılmaktadır. Sağ ve sol kanattaki girişler bu koridorlara açılmaktadır. Orta sofadan koridorlar arasında kapılar vardır. Ön cepheye bakan büyük iki oda çift kapılı olup yanlarında bulunan küçük odalara geçiş verilmiştir. Zemin katta toplam dokuz oda vardır. Orta sofanın karşısında iki kollu geniş bir merdiven, koridorların orta aksından bir kapı ile ulaşılan daha küçük boyutta iki adet servis merdiveni bulunmaktadır. Islak hacimler bu merdivenlerin etrafında konumlandırılmıştır. Mutfak ise bodrum katta bulunmaktadır (**İstanbul 6 Numaralı KTVKK Arşivi**).

Birinci kattaki odaların yerleşimi zemin kattakiyle benzer olup zemin katta giriş holünün bulunduğu alan birinci katta bir oda olarak tasarlanmıştır (**İstanbul 6 Numaralı KTVKK Arşivi**). Orta sofa birinci katta iki kat yüksekliğinde olup ikinci

katta galeri boşluğu olacak şekilde tasarlanmıştır. Bu galeri boşluğunun üzeri bir ışıklıkla aydınlatılmıştır (Şekil 5.6).

Şekil 5.6: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü cam ışıklık.

Köşkün ikinci katı tamamen harem bölümü olarak tasarlanmıştır. Bu kata çıkan merdivenlerin katla ilişkisi koridorlara yerleştirilen kapılar vasıtasıyla kesilmiştir (Yavuz, 2009).

5.1.4.Yapım Sistemleri ve Malzemesi

Ahmet Ratıp Paşa Köşkü geleneksel yapım tekniklerinin yeni sistemlerle bir arada kullanılması bakımından önemli bir yapıdır. Yapının bodrum katının kagir olup üst katların ahşap karkas sistemde olması geleneksel bir yapım tekniğidir. Fakat bu yapım tekniğiyle beraber köşkün bazı bölümlerinde kullanılan çelik yapım sistemi birlikte çalışmaktadır. Kagir bodrum kattan ahşap karkas sistemde zemin kata geçişte çelik putreller kullanılmıştır. Galerinin boşluğunu örten cam ışıklık da demir aksamıdır. Yapıda hem ahşap hem de volta döşemeler vardır (Badur, 2018).

Orta sofada bulunan ana merdivenin korkulukları için kristal malzeme kullanılmıştır. Köşkün banyo duvarları tavanı ve küveti bitkisel motifli çini kaplamadır (Şekil 5.7) (Şekil 5.8).

Şekil 5.7: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü banyosu.

Şekil 5.8: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü banyo tavanı.

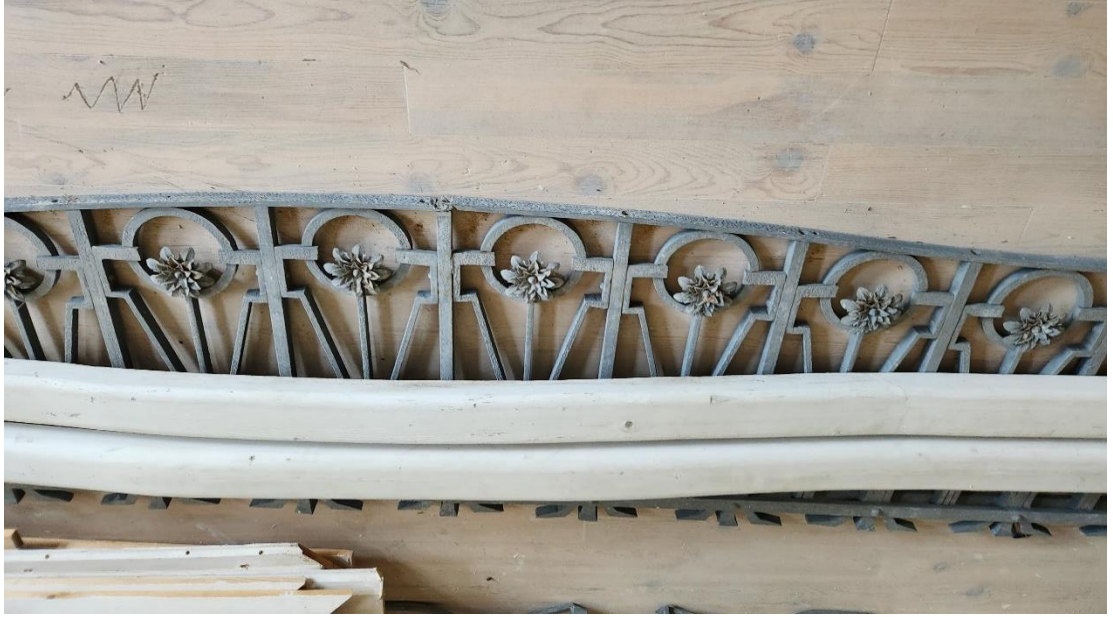
Yapının kapı ve pencere doğramaları, merdiven kaplamaları ahşap malzemedenden yapılmıştır (Şekil 5.9) (Şekil 5.10).Yapının balkonlarının parmaklıkları demir malzemedendir (Şekil 5.11). Çatı Marsilya kiremit kaplıdır.

Şekil 5.9: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü ahşap pencere doğramaları.

Şekil 5.10: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü ahşap merdiven.

Şekil 5.11: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü demir balkon parmaklıkları.

Cephelerde kullanılan ahşaptan yontulmuş çiçek figürlü süslemeler Viyana’da yapılmış ve İstanbul’da monte edilmiştir. Yapının yurtdışı kaynaklı iç ve dış süslemelerinde Viyana ile sınırlı kalınmamış, kapı ve menteşe tokmakları Macaristan’dan, mobilyalar Fransa’dan getirilmiştir (Uğur, 2020). Köşkün tezyinine verilen önem ayrı bölümler için Avrupa’nın çeşitli bölgelerinden malzeme temin edilmesinden anlaşılabılır.

5.1.5. Bezeme Programı ve Mimari Tarz

Ahmet Ratıp Paşa Köşkü art nouveau, barok gibi farklı mimari stillerden bezeme öğeleri barındıran bir yapıdır. Bu köşk Mimar Kemalettin’in art nouveau tarzdaki bezeme öğelerini kullandığı tek yapıdır. Süsleme öğelerinin zengin bir şekilde kullanıldığı bu yapının iç mekan süslemelerinde art nouveau tarzı bitkisel motifleri çeşitli alanlarda görmek mümkündür. Örneğin galeri boşluğunun üzerindeki cam ışıklıkta ve banyonun çinilerinde art nouveau tarzında bitkisel süslemeler vardır (Şekil 5.12) (Şekil 5.13). Bununla birlikte köşkün çeşitli bölümlerinde alçı kabartma süslemeler ve ahşap sütunlarda yaprak motifli süslemeler bulunmaktadır (Şekil 5.14) (Şekil 5.15).

Şekil 5.12: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü banyo çinilerinin süsleme detayı.

Şekil 5.13: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü cam ışıklık süslemeleri.

Şekil 5.14: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü alçı kabartma süslemeler.

Şekil 5.15: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü ahşap sütun süsleme detayı.

Köşkün cepheleri simetrik bir şekilde tasarlanmıştır. Zemin kat ve üçüncü kat çıkılmalarındaki pencereleri kemerli bir yapıdayken ikinci kat pencereleri düz çerçeveselidir. Yapının pencereleri geniştir ve bu sayede iç mekanlara doğal ışığın iyi

bir şekilde girebilmektedir. Bununla birlikte bu pencereler ahşap kepenklerle örtülerek yapının yaz güneşinden korunması sağlanmıştır.

Yapının ön cephesinde orta aksta bir çıkma ve bu çıkmanın simetrik bir şekilde her iki yanında iki adet çıkma yapılarak cephenin görünümüne hareket kazandırılmıştır. İkinci katta altı odanın üçüncü katta ise iki odanın balkonu bulunmaktadır (Şekil 5.16). Bu balkonların demir parmaklıklarında çiçek motifli süslemeler vardır. Yapının giriş merdivenlerinin korkuluklarında yaprak motifli süslemeler vardır (Şekil 5.17).

Şekil 5.16: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü ön cephe çizimi (İstanbul 1 Numaralı KTVKK Arşivi).

Şekil 5.17: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü ana giriş merdivenler süsleme detayı.

5.2. Üçüncü Vakıf Han

5.2.1. Yapım Hikayesi

Mimar Kemalettin İstanbul Beyoğlu'nda bulunan Üçüncü Vakıf Han'ı 1911 yılında tasarlanmıştır. Yapı günümüzde butik otel olarak kullanılmaktadır (**Şekil 5.18**). Yapım tarihi kesin olarak bilinmeyen Üçüncü Vakıf Han eski Kuloğlu Cami'nin bulunduğu yere yapılmıştır.

Şekil 5.18: Üçüncü Vakıf Han.

II. Meşrutiyet dönemi başlarında yıkık ve harap bir durumda olduğu anlaşılan Kuloğlu Cami Sultan III. Mehmed'in çamaşırcıbaşısı Kuloğlu Mustafa Bey tarafından 1602'de yaptırılmıştır. Caminin yanına sonradan Hacı Ferhad Ağa tarafından yapım tarihi

bilinmeyen bir sübyan mektebi yapılmıştır. Kuloğlu Cami ve bitişiğindeki sübyan mektebi Üçüncü Vakıf Han'ın yapılabilmesi için yıkılmıştır. Yıldırım Yavuz'a göre Beyoğlu 19. yüzyılın sonuna doğru daha çok Hristiyan azınlıkların ve yabancıların tercih ettiği bir yer olduğu için burada eski bir camidense gelir getirebilecek bir vakıf han yapılması Evkaf Nezareti tarafından daha makul görülmüştür. Bu noktada Mimar Kemalettin Bey'in Üçüncü Vakıf Han'ı tasarladığı 1911 yılında Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü ser mimarlığına atandığını belirtmek gerekir (Yavuz, 2009).

Kuloğlu Cami'nin ve yanındaki sübyan mektebinin yıkılmasının ardından iki yıl sonra Bostancı'da bulunan Kuloğlu Mustafa Bey'in vakıf arazisi üzerine Mimar Kemalettin tarafından yeni bir Kuloğlu Cami bir mekteple beraber inşa edilmiştir (Koçu, 1963).

5.2.2. Vaziyet Planı ve Çevre İlişkileri

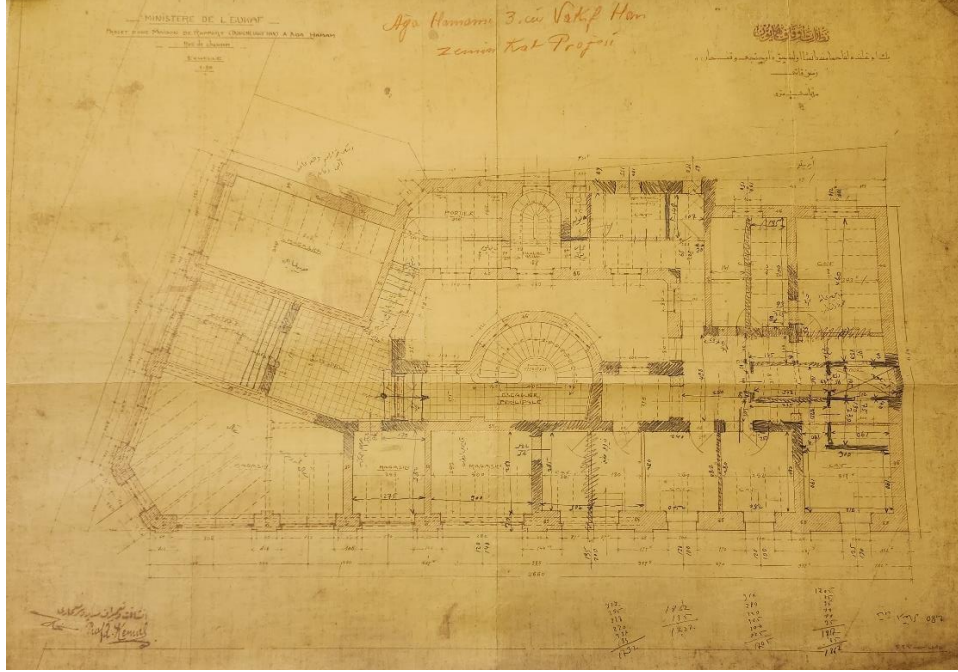
1927 yılında hazırlanmış Pervititch haritalarında Üçüncü Vakıf Han'ın bulunduğu bölge ve çevresi incelendiğinde bu alanın levantenlere göre biçimlendiği görülmektedir. Üçüncü Vakıf Han'a oldukça yakın birçok yabancı okul mevcuttur. Bu okullardan bazıları Lycée de Galatasaray (Galatasaray Lisesi), Ecole Bulgare, Ecole Italienne (Özel Galileo Galilei İtalyan Lisesi), College Saint Michel (Saint Michel Fransız Lisesi) ve Zoğrafyon Rum Lisesidir. Üçüncü Vakıf Han'ın bulunduğu parselin hemen karşısındaki parselde barok ve neoklasik tarzda Consulat Grece (Yunanistan Başkonsolosluğu) Aynı zamanda bu alanda neoklasik stilde çok katlı konut örnekleri de mevcuttur (Şekil 5.19).

Şekil 5.19: Üçüncü Vakıf Han Pervititch Haritası (SALT Araştırma, HRT_APLPEAGHA32, 1927).

5.2.3. Mekan Organizasyonu

Kemalettin Bey'in ilk çok katlı konut yapısı olan Üçüncü Vakıf Han binası Vakıflar kurumuna gelir getirmesi amacıyla inşa edilen bir kiralık konut yapısıdır. Binanın özgün planlarında mekanlar Fransızca olarak adlandırılmıştır. Bununla birlikte planlarda Osmanlı Türkçesiyle Evkaf Nezareti damgası ve plan adları da bulunmaktadır. Planların sol alt köşesinde Osmanlı Türkçesiyle İnşaat ve Tamirat Müdür ve Sermimarı yazısı altında latin harfleri ile Prof. A.Kemal yazmaktadır. Planların sağ alt köşesine ise “mayıs 327” ve latin rakamları ile “6/18/327” tarihi yazılmıştır. Bu tarih miladi takvimde 18 Mayıs 1911 yılına tekabül etmektedir (Şekil 5.20) (VGM İstanbul 1.Bölge Müdürlüğü Arşivi).

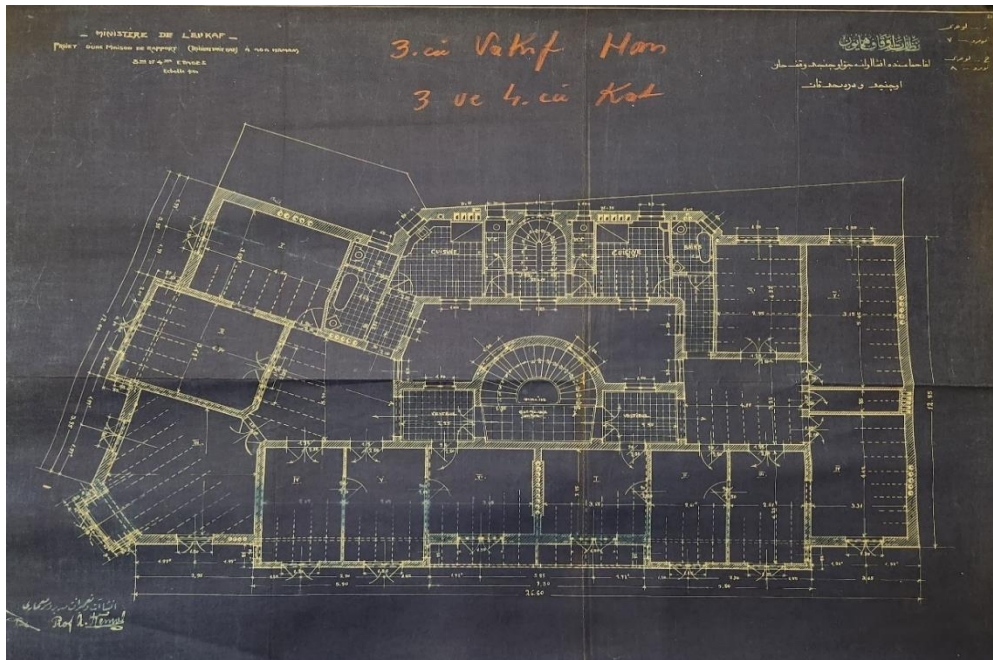

Şekil 5.20: Üçüncü Vakıf Han zemin kat planı (VGM İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi).

Altı katlı olan Üçüncü Vakıf Han'ın zemin katında sokağa bakan yönde dükkanlar bulunur. Yapıda Ağa Hamam Sokağı'na bakan iki, Kuloğlu Sokağı'na bakan iki adet olmak üzere toplam dört tane dükkan bulunmaktadır. Zemin katta binanın ana girişi Ağa Hamamı Sokağı yönünde iki dükkan arasından sağlanmaktadır. Giriş holü binanın ortasında bulunan yarım daire planlı ana merdivene ve binanın bitişik nizam olarak tasarlanmış tarafında kalan servis merdivenine açılmaktadır. Ana merdivenin hemen arkasına bir ışıklık tasarlanmıştır. Bu ışıklık merdivenin, apartman dairelerinin ve

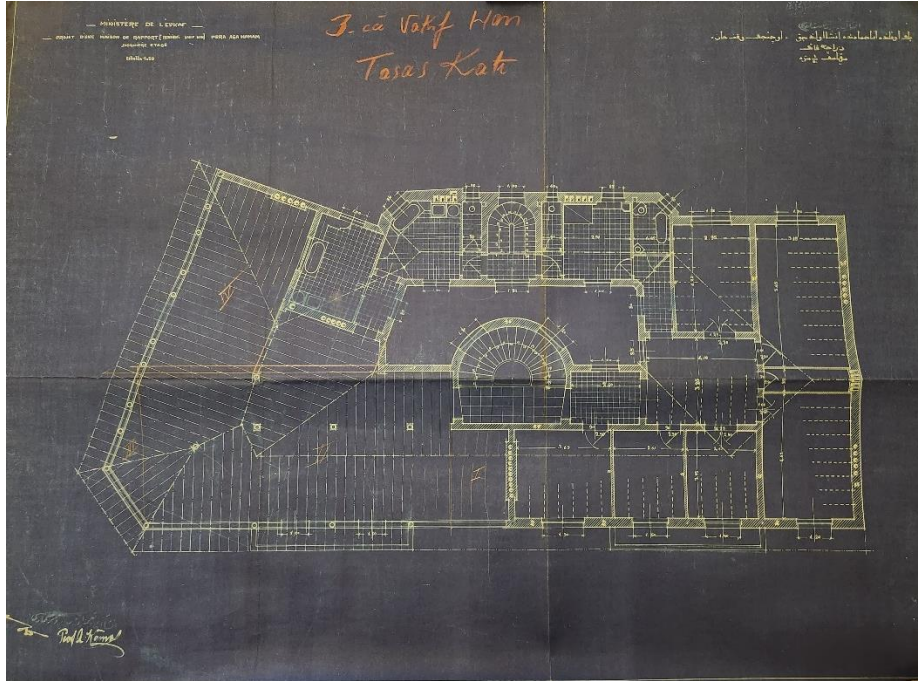
dairelerdeki giriş holleri ve mutfak bölümlerinin aydınlık olmasını sağlamaktadır. Zemin katta servis merdivenine yanında ise “portier” (kapıcı odası) bulunmaktadır. Zemin katta ayrıca her daireye mahsus “cav” olarak adlandırılan ve zemin katın yaklaşık yarısını kaplayan kömür depoları yer almaktadır.

Binada her katta iki daire bulunmaktadır. Ağa Hamamı ve Kuloğlu Sokağın kesiştiği yöne bakan daireler aynı katta bulunan diğer dairelere oranla daha büyüktür. Dairelere ana merdiven sahanlığından karşılıklı olarak girilmektedir. Normal kat planlarında her bir dairedeki odalar Romen rakamları ile numaralandırılmıştır. Her dairede altışar oda vardır. Dairelere girişte küçük bir holün ardından “salle” olarak adlandırılan yaklaşık bir oda büyüklüğünde sofa benzeri bir mekana geçilmektedir. Odalar arasındaki dolaşımın büyük bir bölümünü bu mekanla sağlanmaktadır. Dairelerdeki altı odadan beşi bu alana açılmaktadır. Sadece bir odanın “salle” ile ilişkisi olmayıp bu odaya yalnızca giriş holünden ve yanındaki odadan girilebilmektedir. Yapıda merkezi ısıtma bulunmadığı için odaların giriş kapıları dışında ayrıca odalar arası geçiş sağlayan ikinci kapılar yapılmıştır. Servis merdiveninin etrafına yerleştirilen alafranga banyo, tuvalet ve mutfaktan oluşan ıslak hacimlere kısa bir koridor vasıtasıyla ulaşılmaktadır. Servis merdiveninden dairelerin mutfaklarına geçiş sağlanmaktadır. Her katta servis merdiveninin iki yanında küçük boyutta tuvaletler bulunmaktadır (Şekil 5.21).

Şekil 5.21: Üçüncü Vakıf Han 3. ve 4. kat planı (VGM İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi).

Yapının en üst katı olan beşinci katta yarı kapalı teras, bir apartman dairesi ve ortak çamaşırlık alanları bulunmaktadır. Normal kat planlarında her katta iki daire bulunurken beşinci katta iki sokağın kesiştiği yöne bakan taraf daire yerine yarı kapalı teras olarak tasarlanmıştır. Binanın ana merdiveninden karşılıklı olarak terasa ve bu katta bulunan apartman dairesine ulaşılmaktadır. Ana merdivenin arka tarafında kalan servis merdiveni ise diğer katlarda olduğu gibi bir yönden apartman dairesinin mutfağına açılmakta, diğer yönde ise iki adet ortak çamaşırlığın bulunduğu alana açılmaktadır. Çamaşırların rahat kurulabilmesi amacıyla çamaşırlık ve teras birbirine yakın olup iki mekan arasında geçiş bulunmaktadır (Şekil 5.22). Terasın bulunduğu alan sonradan ayrı bir konuta dönüştürülmüştür ve günümüzde halen kapalı bir durumdadır.

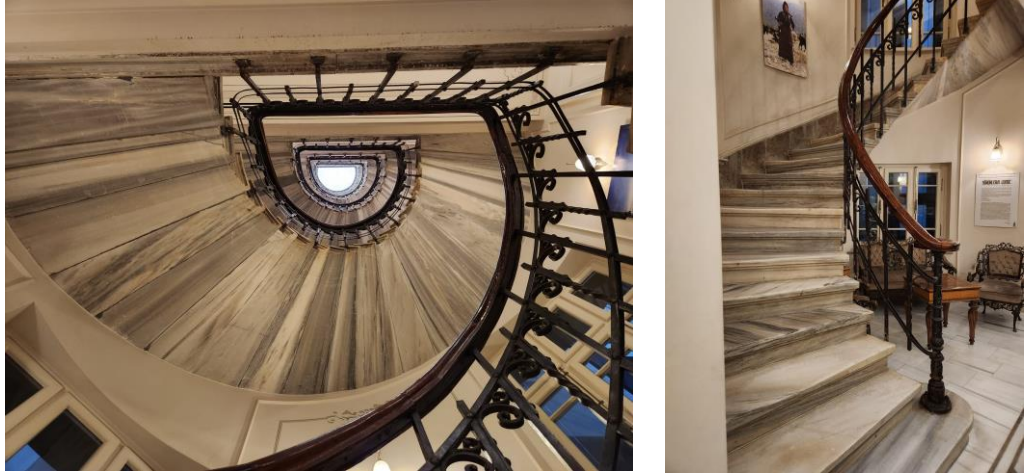

Şekil 5.22: Üçüncü Vakfı Han beşinci kat planı (VGM İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi).

5.2.4. Yapım Sistemleri ve Malzeme

Üçüncü Vakıf Han binası yarı yığma kagir sistemde inşa edilmiştir. Taşıyıcı duvarlarda tuğla kullanılmıştır. Duvarlardaki tuğla çeşidi harman tuğla olup zemin ve birinci katların taşıyıcı duvarlarında iki sıra halinde diğer katlarda ise bir buçuk harman tuğla kullanılmıştır. Bununla birlikte zemin kat duvarlarında ayrıca moloz taşlar da

görülmektedir. Yapının çatısı ahşap kırma çatı sistemindedir ve üzeri kiremit örtülüdür. Yapıdaki döşemelerin büyük bir bölümü mermer malzeme ile kaplanmıştır. Merdivenler, giriş holleri, koridorlar, sofa ve ıslak hacim döşemeleri mermer kaplamadır (Şekil 5.23) (Şekil 5.24). Apartman dairelerindeki odaların döşemeleri ise ahşap kaplamadır. Binadaki pencere doğramaları ahşap, pencere kolları çelik malzemeden yapılmıştır (Şekil 5.25). Yapının ana merdiveninin korkulukları dökme demir malzemeden kıvrımlı bir şekilde yapılmıştır. Merdiven küpeştesi ise ahşap malzemeden dir. Yapının döşemelerinde çelik kirişlemeler kullanılmıştır. Kat planlarında odalarda ve sofalarda görünen kesintili çizgiler döşeme putrellerinin yer ve yönlerini belirtmektedir (Yavuz, 2009).

Şekil 5.23: Üçüncü Vakıf Han ana merdiveni.

Şekil 5.24: Üçüncü Vakıf Han mermer kaplama döşemeler.

Şekil 5.25:Üçüncü Vakıf Han pencere detayı.

5.2.5. Bezeme Programı ve Mimari Tarz

Üçüncü Vakıf Han'ın cephesi hareketli bir görünüme sahiptir. İki sokağın kesiştiği noktaya rastlayan bölümde, güneydoğu ve güneybatı cephelerinde asimetrik olarak kapalı cumbalar yapılmıştır. Kapalı cumbalar binanın köşe noktasına gelmeden bir pencere mesafe kalacak şekilde sonlandırılmış, bakışık olamayacak şekilde balkonlar oluşturulmuştur (**Şekil 5.26**). Birinci katta çıkmanın olmadığı yüzeye cumbaların altına gelecek şekilde taş konsollar yerleştirilmiştir. Yapının iki sokağın kesişimi yönündeki cephesinde merkezi denilebilecek bir konuma ay yıldız motifi süsleme yapılmıştır. Mimar Kemalettin'in benimsediği ulusal mimari ilkelerini göstermeyen Üçüncü Vakıf Han bu ay yıldızlı süsleme ile levanten apartmanlarının bulunduğu Beyoğlu'nda bir Türk vurgusu vermektedir (**Şekil 5.27**).

Şekil 5.26: Üçüncü Vakıf Han Kuloğlu Sokak yönündeki cephe çizimi (VGM İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi).

Şekil 5.27: Üçüncü Vakıf Han ön cephe ay yıldız detayı.

5.3. Harikzedegan Apartmanları

5.3.1. Yapım Hikayesi

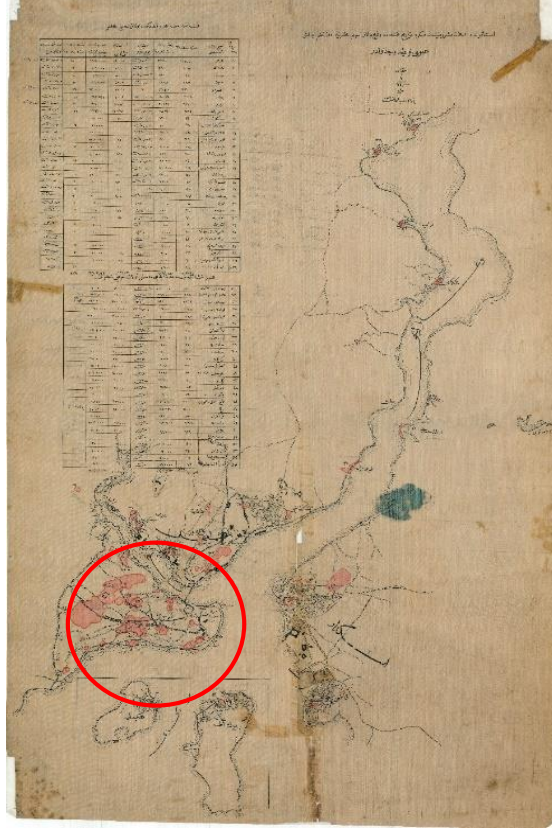
İstanbul Laleli’de bulunan inşası 1922 yılında tamamlanan Harikzedegan Apartmanları, Kemalettin Bey’in İstanbul’da inşa edilen son yapısıdır (**Şekil 5.28**). Bu apartmanlar o dönemde çıkan bir yangın sonucunda bağış yoluyla yaptırılmıştır. İstanbul’da 1918 yılında Büyük Fatih Yangını olarak adlandırılan etki alanı oldukça geniş bir yangın çıkmıştır. Cibali’de çıkan yangın Atımermer’e kadar ilerlemiş ve söndürülmesi 14 gün sürmüştür.

Şekil 5.28: Harikzedegan Apartmanları.

Yangından sonra oluşturulan yangın haritalarından 1918 Fatih yangını haritasında yangından zarar gören alanlar belirtilmiş ve yanan binalarla ilgili detaylı bilgi veren listeler yapılmıştır (**Şekil 5.29**). Haritada iki liste mevcuttur. Bunlardan ilki inşaatına müsaade edilmekte olan harik mahalleri diğeri ise henüz inşaatına müsaade edilmemiş olan harik mahalleri listesidir. Aksaray hakkındaki bilgilere birinci listeden ulaşılmıştır. Birinci listede harik mahallinin ismiyle beraber yanmış meban adedi, istimlak bedeli, şimdiye kadar yapılan meban adedi, inşaatına müsaade edilen tarih bilgileri verilmiştir (**Şekil 5.30**). Haritada 55 yangın yeri verilmiştir ancak listenin yanında 13 yangın mahallinin daha ilave edildiği kurşun kalemle yazılmış ikinci bir liste bulunmaktadır (**Şekil 5.31**). Bu ikinci listede 1918 yılında meydana gelen Fatih-

Cibali-Altımermer yangınında 7.500 adet evin yandığı bilgisi verilmiştir (Dağdelen, 2015).

Şekil 5.29: 1918 Fatih Yangın Haritası (Atatürk Kitaplığı Arşivi, HRT_008274, 1918).

Şekil 5.30: 1918 Fatih Yangın Haritası, Aksaray'ın işaretlendiği yer (Atatürk Kitaplığı Arşivi, HRT_008274, 1918).

۱۰	۵۰۰۰	۲۸	طاطاوله [آهاریه]	۱۰
۱۱	۳۳۰۰	۲۸	طاطاوله [قدلی]	۱۱
۱۲	۳۵۰۰	۳۱	خمیرهچی [بلدوخی]	۱۲
۱۳	۸۰۰۰	۸۶	قوه باش [شرکات]	۱۳
۱۴	۸۱۵۰	۱۳۰	اوزون چارشی	۱۴
۱۵	۱۰۰۰۰	۸۵	قادرلیز	۱۵
۱۶	۱۰۰۰۰	۴۹	قاسم پاشا [جامع کیر]	۱۶
۱۷	۹۲۰۰	۵۱	یره باطمان	۱۷
۱۸	۲۳۰۰	۳۲	عقب قوه کوز	۱۸
۱۹	۴۰۰۰	۵۰	ایمن نوزالدین	۱۹
۲۰	۴۰۰۰	۳۷	مسلطان چشمه	۲۰
۲۱	۱۰۰۰	۸	ات یز	۲۱
۲۲	۱۵۰۰	۲۴	صباغیه	۲۲
۲۳	۷۲۰	۱۶	طراییه	۲۳
۲۴	۸۰۰	۸	آقاییق	۲۴
۲۵	۱۸۰۰	۱۸	قهرمان باشا [نخرفق]	۲۵

Şekil 5.31: 1918 Fatih yangını haritasındaki yanan ev adedi hakkında bilgi veren kurşun kalemle yazılmış 2. Liste (Atatürk Kitaplığı Arşivi, HRT_008274, 1918).

1918 Büyük Fatih Yangını sonrası çözülmesi gereken ilk sorun evsiz kalan ailelerin geçici olarak nerede barınması gerektiği meselesi olmuştur. Bu konuyla ilgili ilk olarak Şehremaneti ilgilenmiştir. Şehremini Cemil Paşa evsiz kalan ailelerin medreselere düzgün bir şekilde yerleştirilmesi için Kenan Bey'i görevlendirmiştir (**Tasvir-i Efkâr, 18 Mayıs 1919**). Yangından dolayı evsiz kalan aileler uzunca bir süre cami avlularında, medreselerde, tekke ve zaviyelerde barınmış fakat kış mevsiminin gelmesiyle birlikte bu geçici çözümler yetersiz gelmeye başlamıştır (**BOA, BEO 4532-339863**). Özellikle 1919 yılında gazetelerde harikzedelerin yaşadığı zor durumu anlatan birçok haber bulunmaktadır (**Şekil 5.32**). Yangından sonra açıkta kalan fakir aileler için yardım paraları toplanmış ve yardım bütçesi İtibar-ı Milli Bankasına tevdi edilmiştir (**BOA, BEO 4559-341897**).

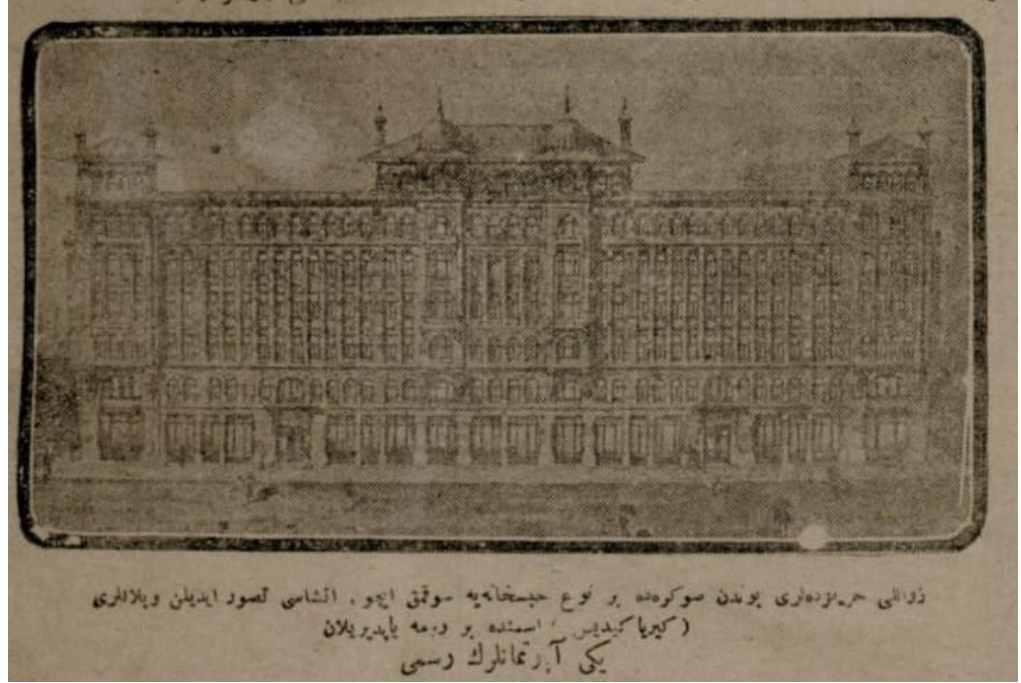
Şekil 5.32: 16 Kasım 1919 tarihli Tasvir-i Efkâr gazetesinde harikzedelerin fotoğrafı (Tasvir-i Efkâr, 16 Kasım 1919).

Toplanan yardımların 5000000 liraya ulaşması sonucunda yangınzedeler için konut yapılması düşünülmüştür. Yardım bütçesinin yönetimi için dahiliye nazırı Damat Şerif Paşa denetiminde bir yardım komisyonu kurulmuştur **(Kartal, 2020)**.

Harikzedelerin barınma problemini çözmek için mimari şubesi müdürü Selahaddin Bey, Mimar Kyriakidis ve Mimar Kemalettin Bey olmak üzere 3 farklı mimarın projesinin değerlendirildiği dönemin gazete haberlerinden ve OMMC toplantı raporlarından anlaşılmaktadır.

Harikzedelerin barınma problemini çözmek için ilk olarak müstakil konutlardan oluşan bir numune köy projesi yapılması düşünülmüştür. Şehremaneti mimari şubesi müdürü Selahaddin Bey'in tasarladığı bu köy projesinin sur haricinde yani Tarihi Yarımada'nın dışında vakıflara ait bir arazide yapılması planlanmıştır. Küçük bir numune şehrinin inşa edileceği bu projede numune şehrinin kendi su yolları, karakolu, okulu ve meydanları olması planlanmıştır. Selahaddin Bey esas itibarıyla inşa edilecek olan evlerin bir katlı olmasını daha ucuz ve uygun görmüş ve projesini bu doğrultuda hazırlamıştır. Projedeki her bir evin 400 arşın bahçesi olacaktır **(Tasvir-i Efkâr, 30 Ekim 1919)**. Şehremaneti mimari şubesi tarafından Harik Komisyonu'na sunulan planlara göre evler iki, üç, dört odalı ve koridorludur. Evlerin yapı sistemleri iskelet simon arme – tavan ahşap, yarım kagir, veya ahşap aksamı fazla olacak şekilde kategorilere ayrılmıştır. 300 dönümlük bir araziye yapılacak olan bu numune köy projesinde 150 hane olacaktır **(Tasvir-i Efkâr, 19 Kasım 1919)**. Tasvir-i Efkâr gazetesinin 25 Kasım 1919 tarihinde yer alan “Sur Haricinde Numune Mahallesi Muvafık Mı?” başlıklı haber yazısına göre numune köy projesinde bazı değişiklikler yapıldığı görülmektedir. Revize edilen projeye göre evler sofalı olacak ve hiçbir evin bahçesi olmayacaktır. Haberi yazan kişi evlerin bahçesiz olmasını bir kusur olarak görmektedir **(Tasvir-i Efkâr, 25 Kasım 1919)**. Tasvir-i Efkâr gazetesinde numune köyü projesiyle ilgili yazılan üç haber yazısında da proje bütçenin yetersiz olması, evsiz kalan ailelere yetecek kadar ev yapılamayacak olması ve evler sur haricinde yapılacağı için harikzedelerin işlerine gidip gelmesi noktasında ulaşım problemleri yaşanacağı ifade edilerek eleştirilmiştir. Özellikle ulaşım probleminin çözümsüz kalması sonucunda harik komisyonu kararını değiştirmiş ve harikzedeler için yapılması düşünülen 150 evin İstanbul'da inşa edilmesine karar verilmiştir **(Tasvir-i Efkâr, 25 Kasım 1919)**.

Harikzedeler için inşa edilecek olan evlerin Suriçi’nde yapılmasına karar verilmesinin ardından numune köyü projesinden vazgeçilmiş ve çok katlı apartman tipi konutların yapılması düşünülmüştür. Apartman projesi için ilk olarak Mimar Konstantin Kyriakidis’in projesinin inşa edilmesine karar verilmiştir. 6 Mart 1920 tarihli Tasvir-i Efkar gazetesinde yer alan “Harikzedegan Apartmanları” başlıklı haber yazısında Kyriakidis’in projesi ön cephe görünüş çizimiyle birlikte detaylı bir şekilde anlatılmıştır (**Şekil 5.33**). Gazetede görünüş çizimi şu sözlerle açıklanmıştır: “Zavallı harikzedeleri bundan sonra da bir nevi hapishaneye sokmak için inşası tasvir edilen ve planları Kiryakidis isminde bir ruma yaptırılan yeni apartmanların resmi” (**Tasvir-i Efkar, 6 Mart 1920**).

Şekil 5.33: Mimar Kyriakidis’in Harikzedegan Apartmanları projesi (**Tasvir-i Efkar, 6 Mart 1920**).

Haber başlığında ise şu sözlere yer verilmiştir: “Harikzedegan için Kiryakidis namında bir ruma münasebetsiz bir takım binalar inşa ettirilmesi takrir etmiş, ... hayret, hazar teessüf !” (**Tasvir-i Efkar, 6 Mart 1920**).

Gazete haberinde harikzedeganı barındırmak için milli bankada bulunan 450,000 lira ile Harik Komisyonu tarafından üç büyük apartman inşa edileceği yazmaktadır. Haberi yazan kişi bir önceki numune köy projesinde 325 ev için 820,000 lira sarf edilecek iken apartman projesinde 450,000 lira harcama ile 400 harikzede aile barınabileceğini

dolayısıyla apartman inşasının tasarruflu olduğunu belirtmiştir. Haberde iki önemli nokta olduğundan bahsedilmiştir. Bunlardan ilki apartman hayatının memleketin sıhhati için oldukça “muzır” olduğu meselesidir. Ailelerin böyle umumi bir şekilde apartman hayatına razı olmayacağından ve apartman koşullarından dolayı harikzedelerin havasızlığa, güneşsizliğe ve nihayetinde sıhatsızlığa mahkum edileceği ifade edilmiştir.

Yazarın gördüğü ikinci önemli nokta apartman projeleri için “Kyriakidis namında bir rumun” görevlendirilmiş olmasıdır. Türk toplumunun yaşayış biçimine uygun ev tasarlayabilecek birçok “milli mimar” bulunduğundan projenin Rum milliyetinden bir mimara verilmesinden rahatsızlık duyulmuştur. Kyriakidis projesinde her aile için 4 odalı, mutfak ve kileri olan daireler tasarlamıştır. Gazete haberinde ise apartman dairelerinde gasilhane bulunmaması şu ifadelerle eleştirilmiştir:

Mesela plandaki dört oda, bir matbah ve bir kiler bir İslam ailesinin ihtiyacatına hiç kafi değildir. Nezafet ve taharete her şeyden ziyade riayetkar olan dindaşlarımız mesela bu taksimat arasında küçücük bir gasilhane de görmek isterler. İşte bizim böyle milli müessesatın milletdaşlarımız tarafından yapılmasını talep etmemizdeki esbab. Yine bundan dolayı diyebiliriz ki binaların zarafet ve hissi milliye uygun olması da ancak bir Türk sanatkarının elinden çıkmakla kabildir. Binaenaleyh esas itibariyle apartman inşasına ve şekil itibariyle de ümit ediyoruz ki harik komisyonu alisi bu iki düşüncemizi behemehal nazarı itibare alır ve bu kadar yanlış ve manasız bir iş yapmaktan içtinab eyler. (Tasvir-i Efkâr, 6 Mart 1920).

Haberde Mimar Kemalettin’in de düşüncelerine yer verilmiş ve metnin sonunda Harik Komisyonu’nun yaptıracağı apartman projesinde toplumun değerlerine ve yaşayış biçimine hakim olan milli bir mimarların görevlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Tasvir-i Efkâr, 6 Mart 1920).

Harik Komisyonu, Şehremaneti’ne verilen Kyriakidis’in projelerinin “kıymet takdiri” konusunda OMMC cemiyet üyelerine müracaat etmiştir. Bunun üzerine cemiyette konu hakkında muallim mühendis Fikri (Santur), Burhaneddin ve Ziya Bey’in bir rapor yazmasına karar verilmiştir. Diğer bir toplantı belgesine göre ise Mimar Kemalettin’in de ayrıca bir rapor hazırladığı ve bu iki rapordan Fikri, Burhaneddin ve Santur Bey’lerin raporunun Şehremaneti Heyet-i Fenniyesi’ne verileceği kararlaştırılmıştır (Okay, 2008). Sonuç olarak Harikzedegan Apartmanları projesi el değiştirmiş ve Mimar Kemalettin’e verilmiştir. Fakat apartmanların çizimlerini tamamlayan Kyriakidis’in bu durumdan memnun olmadığı anlaşılmaktadır. Devlet Arşivlerinde bulunan hicri 09-01-1339 tarihli belgeye göre Kyriakidis’in yakın arkadaşı ve birlikte çalıştığı Mimar Alexander Yenidunya (Neokosmas), inşa olunacak

apartmanların şartname ve projeleri konusunda itiraz etmiştir. Buna karşılık olarak Şehremaneti'nin müdafaat hazırlaması üzerine konunun neticelenmesi için ilgili itiraz ve müdafaa evrakları Sadaret'e sunulmuştur **(BOA, DH.UMVM, 58-38)**.

Sonuç itibarıyla Harikzedegan Apartmanları yapımı için Mimar Kyriakidis'in projesinden vazgeçilmiş ve proje Mimar Kemalettin'e verilmiştir. Kemalettin Bey'in öğrencisi Sedat Çetintaş konuyla ilgili İane Komisyonu başkanı Manizade Hacı Hüseyin ve arkadaşlarının Mimar Kemalettin'den Laleli Camisi civarında "fevkalade ekonomik şartları haiz" aile apartmanları inşa etmesini istediklerini söylemiştir **(Çetintaş, 1944)**.

Mimar Kemalettin'in proje için ne zaman görevlendirildiği kesin olarak bilinmese de 1920 yılının ekim ayında Kemalettin Bey'in proje için hazırladığı çizimler gazetelerde ve dergilerde yayınlanmıştır.²¹ Mimar Kemalettin projeyi aldıktan sonra keşif bedeli için 428 bin lira maliyet çıkarmıştır. Sonuçta Mühendis Ahmet Bey ile ortağı Halit Bey Kemalettin Bey'in biçtiği ücreti kabul ederek 428 bin lira maliyet ile Harikzedegan Apartmanları projesinin müteahhidi olmuşlardır. Kemalettin Bey proje telifinden alacağı 12 bin lira ile harikzedelere bağışta bulunmuştur **(Çuluk, 2020)**.

8 Ekim 1920 tarihli Dersaadet gazetesinde yer alan bir haberde apartman projesinin üç boyutlu çizimi verilmiş ve temel atma töreninden bahsedilmiştir **(Şekil 5.34)**. Apartmanların temeline Tevfik Paşa'nın imzaladığı bir kitabe konulmuş, temelin atıldığı yere kurbanlar getirilerek kesilmiş ve Hafız Ali Efendi bir asrı şerif okumuştur.

Şekil 5.34: Dersaadet gazetesinde Harikzedegan Apartmanları projesinin üç boyutlu çizimi **(Dersaadet, 8 Ekim 1920)**.

²¹21 Ekim 1920 tarihli Servet-i Fünun gazetesinde Kemalettin Bey'in projesinin üç boyutlu bir çizimi bulunmaktadır. 15 Ekim 1920 tarihli Mühendis Mektebi Mecmuası'nda Harikzedegan Apartmanları projesinin ilk planları yayınlanmıştır.

4 Temmuz 1922’de Harikzedegan Apartmanları’nın inşası tamamlanmış ve bir merasimle açılışı yapılmıştır. Apartmanların inşası basında ilgiyle takip edildiği için açılışı da çeşitli gazetelerde ilk sayfa haberi olarak gösterilmiştir.²² Özellikle Tasvir gazetesinde apartmanın dış ve iç mekan resimleriyle birlikte Mimar Kemalettin’in ve Fen Heyeti’nin resimlerinin bulunduğu detaylı bir haber yapılmıştır (Şekil 5.35).

Şekil 5.35: 4 Temmuz 1922 tarihli Tasvir gazetesinde Harikzedegan Apartmanları’nın açılış haberi (Tasvir, 4 Temmuz 1922).

“Mimarları Müslüman, Banileri Müslüman, Ustaları Müslüman, Allah Cümlesinden Razı Olsun!” başlıklı haberde inşa edilen apartmanlarla oldukça gurur duyulduğu ve sık sık Türk ve Müslüman vurgusu yapıldığı görülmektedir. Haberde Harikzedegan Apartmanları’nın fotoğrafları bulunmakta (Şekil 5.36) ve bu fotoğraflardan birinin altında şu sözler yazmaktadır: “İstanbul’da Türkün kudreti imariyesine bir şaheser olan Harikzedegan Apartmanları’nın cepheden görünüşü” (Tasvir, 4 Temmuz 1922). Haber metninde inşa edilen apartmanların harika olduğu fakat asıl harika olanın

²²Apartmanların açılış haberi 4 Temmuz 1922 tarihli Tercüman-ı Hakikat gazetesi, Tasvir gazetesi ve 5 Temmuz 1922 tarihli Vakıf gazetesinde bulunmaktadır.

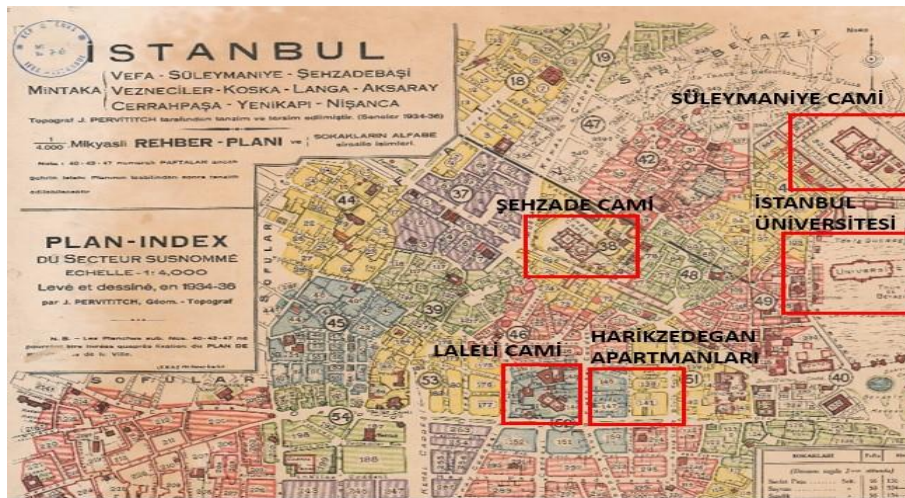
yapılar değil Türk ve Müslümanların bu büyük yapıları yapması olduğu ifade edilmiştir ve şu sözler eklenmiştir: “Düşmanlarımız daima Türk ve Müslüman imar, memalik nedir bilmez, daima yıkar, hiçbir şey yapamaz; binaenaleyh Türk ve Müslüman medeni değildir derler..... İmar edemediğimiz sanıyorlar. İmarı da biliriz, mazide olduğu gibi şimdi de Türk ve Müslüman medeniyeti vardır.” (Tasvir, 4 Temmuz 1922).

Şekil 5.36: Harikzedegan Apartmanları fotoğrafı (Tasvir, 4 Temmuz 1922).

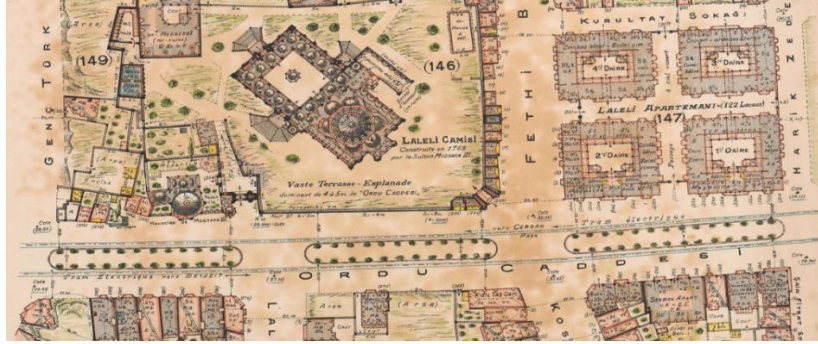
5.3.2. Vaziyet Planı ve Çevre İlişkileri

Harikzedegan Apartmanları İstanbul Fatih semtinde inşa edildiğinden birçok tarihi yapıya yakın bir mesafede bulunmaktadır. Laleli Cami, Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mesih Paşa Cami apartmanlara oldukça yakındır (Şekil 5.37).

Şekil 5.37: Pervititch İstanbul Rehber Planı (SALT Araştırma, HRT_ APLPEISTANDX, 1934).

Harikzedegan Apartmanları Laleli Cami'nin hemen yanında bulunan parselde inşa edilmiştir (Şekil 5.38). Bu alanda apartmanların inşasından önce biri Laleli Camisi'ne ait olmak üzere iki tane medrese bulunmaktaydı. Medreselerden biri Koska Medresesi adıyla birlikte 1838 yılında hazırlanmış bir haritada görülmektedir (Şekil 5.39).

Şekil 5.38: Pervititch İstanbul Sigorta Planı (SALT Araştırma, HRT_ IMTAS- IFEA, 1936).

Şekil 5.39: 1838 tarihli Koska Medresesi'ni gösteren Ayverdi haritası (SALT Araştırma, HRT_ APLAYISTC3).

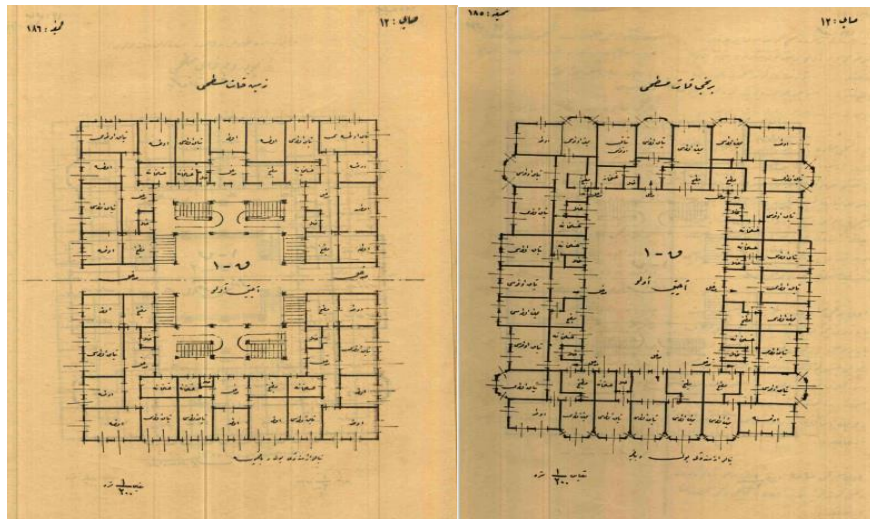
Medreselerin adları devlet arşivlerinde Laleli Medresesi ve Hüseyin Nazır Ağa medresesi olarak geçmektedir. 1918 Fatih yangınında zarar gören medreselerin apartman inşası için yıkılmasına karar verilmiş fakat Meşihat ve Fetvahane medreselerin yıkımına itiraz etmiştir. Laleli Medresesi'nin onarılması gerektiğini ve yıkılmasının caiz olmayacağı ifade edilmiştir (BOA, DH.UMVM, 58-39). İtirazlar sonucu Laleli Medresesi arsa davası Sultan Vahdettin'e kadar ulaşmıştır. Sultan Vahdettin Şeyhülislam Nuri'nin istediği gibi sadece Nazır Hüseyin Ağa Medresesi'nin istibdaline izin vermiş Laleli Medresesi hakkında bir şey dememiştir. (BOA, BEO, 4698-352283). Ancak apartmanların inşası için Hüseyin Ağa Medresesi'yle birlikte Laleli Medresesi de yıkılmıştır.

5.3.3. Mekan Organizasyonu

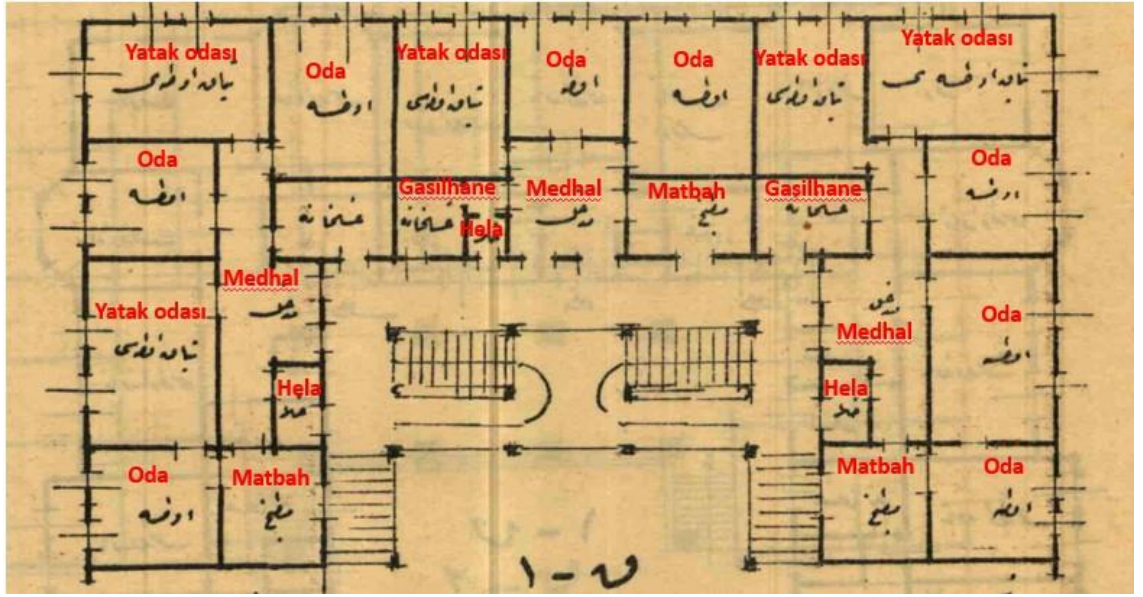
Dört bloktan oluşan Harikzedegan Apartmanlarının her biri bodrum, zemin üzeri üç kat ve çatı katı olmak üzere altışar katlı olup zemin katlar iş yeri, ara katlar konut ve en üst kat ortak çamaşırlık olarak tasarlanmıştır. Dört blokta toplam yüz yirmi dört daire ve yirmi beş dükkan bulunmaktadır (Yavuz, 2009). Apartmanların etrafında çepeçevre sokak bulunduğundan binalara her yönden giriş sağlanmaktadır. Blokların simetrik bir şekilde olan yerleşiminden ve birbirine olan mesafelerinin yakınlığından dolayı apartmanlar arasında birbiriyle dik kesişen iki adet iç sokak oluşmuştur.

Harikzedegan Apartmanları'nın Mimar Kemalettin tarafından çizilen ilk planları 1920'de Mühendis Mektebi Mecmuası'nda yayınlanmıştır (Şekil 5.40). Yayınlanan bu ilk planlarla apartmanların inşa edildikten sonraki planları karşılaştırıldığında planlarda bir takım değişiklikler yapıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu bölümde apartmanların yayınlanan ilk planları kısaca incelendikten sonra apartmanların asıl planları anlatılacaktır.

Mühendis Mektebi Mecmuası'ndaki planlara bakıldığında normal kat planlarında her katta sekiz daire bulunurken zemin kat planlarında altı daire vardır. Altı daireden ikisi sofalı dördü ise koridorlu bir şekilde tasarlanmıştır. Normal kat planlarında sekiz daireden dördü sofalı dördü koridorludur (Şekil 5.41). Apartman bloklarının ortasında bulunan ortak avluda dört adet merdiven bulunmaktadır.

Şekil 5.40: Harikzedegan Katevleri zemin ve birinci kat planları (Mühendis Mektebi Mecmuası, 15 Ekim 1920).

Şekil 5.41: Mühendis Mektebi Mecmuası Harikzedegan Katevleri zemin kat planı (15 Ekim 1920 tarihli Mühendis Mektebi Mecmuası'ndan işlenerek).

Harikzedegan Apartmanlarının asıl planları incelendiğinde her bir bloğun bodrum katı olup bu katlarda ortak kömürlükler bulunmaktadır. Dört bloktan Ordu Caddesi'ne bakan iki bloğun zemin katlarında iş yerleri vardır ve diğer iki bloğun zemin katlarında konut birimleri tasarlandığı görülmektedir. Ordu Caddesi ve Fethi Bey Caddesi'nin kesiştiği yöne bakan bloğun zemin katında 16 adet dükkan ve 4 adet apartman dairesi bulunmaktadır. Bu bloğun dükkanları hem Ordu Caddesi'ne hem de Fethi Bey Sokağı'na bakacak şekilde sıralı olarak dizilmiştir. Konut birimleri bloklar arasındaki iç sokağa bakmaktadır. Bu blokta bulunan dört konuttan ikisi sofalı ikisi koridorludur. Bu kat planında 1+1, 2+1, 3+1 olmak üzere üç çeşit daire bulunmaktadır.

Ordu Caddesi ve Harikzedegan Sokağı'nın kesiştiği yöne bakan bloğun zemin kat planındaki dükkanlar sadece Ordu Caddesi'ne bakan yönde sıralanmıştır. Bu bloğun zemin katında dokuz dükkan ve altı tane apartman dairesi bulunmaktadır. Dairelerin dördü sofalı ikisi koridorludur. Bu kat planında 1+1, 2+1, 4+1 olmak üzere üç çeşit daire planı vardır. 4+1 şeklinde tasarlanan dairelerin en büyük odasının koridorla bağlantısı yoktur, bu odaya yalnızca yanında bulunan odadan geçiş sağlanmıştır.

Kurultay Sokağı yönüne bakan iki bloğun da zemin kat planları aynı olup bu bloklarda altışar apartman dairesi bulunmaktadır. Dairelerin ikisi sofalı dördü koridorludur. Daireler 2+1 ve 4+1 şeklindedir. Ordu Caddesi'ne bakan bloklarda olduğu gibi bu blokların 4+1 olan dairelerinde de en büyük odanın koridorla bağlantısı yoktur.

Harikzedegan Apartmanları'nın normal kat planlarında sekizer daire bulunmaktadır. Her bloğun ortak avlusu vardır ve bu avlularda apartman dairelerine ulaşımı sağlayan ikişer merdiven bulunmaktadır (**Şekil 5.42**). Kemalettin Bey'in öğrencisi Sedat Çetintaş bu ortak avluların eski Türk evi plan şemasına benzediğini şu sözlerle ifade etmiştir:

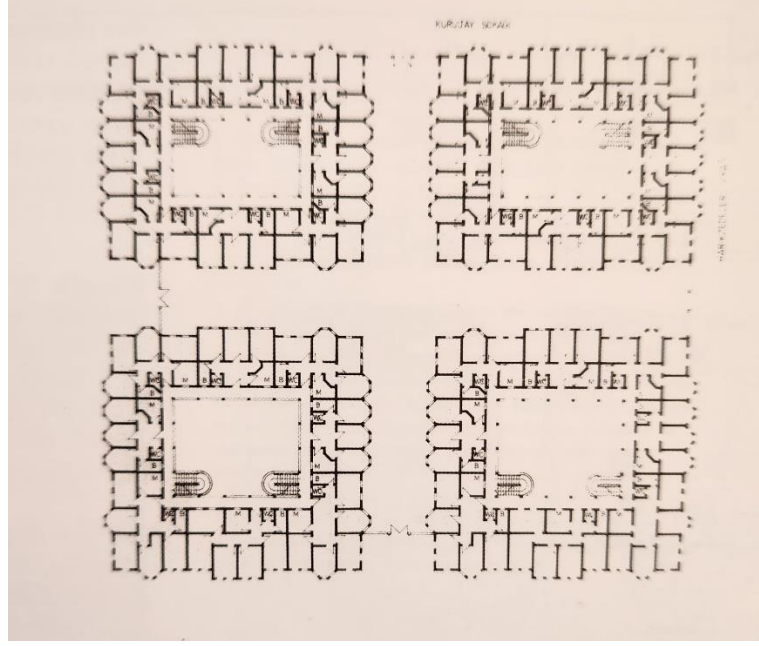
Kemalettin bu apartmanların planlarında eski Türk evlerinde, han ve kervansaraylarında değişmez bir esas olan merkezi açık kurları unutmadı ve apartmanların kat merdivenlerini de, yine eski Türk binalarında olduğu gibi bu açık kurların etrafını dolaşan verandalardan çıktı ki, bunlar Türk sanat tarihinin hiçbir devrinde kaybolmamış hususiyetlerdir. (Çetintaş, 1944).

Şekil 5.42: Harikzedegan Apartmanları iç avlu merdiveni.

Dairelere ortak avluda bulunan açık koridorlardan giriş verilmiştir. Dört blokta iki farklı tip kat planı oluşturulmuştur. Ordu Caddesi'ne bakan bloklardaki dairelerin beşi sofalı üçü koridorludur. Bir katta 2+1, 3+1, 4+1 olmak üzere üç çeşit daire bulunmaktadır. 4+1 daireler koridorlu olup bulundukları cephenin tam ortasında bir çıkma yapacak şekilde tasarlanmıştır. Kurultay Sokağı yönüne bakan iki blok Ordu

Caddesi'ne bakan iki bloktan boyut olarak biraz daha küçüktür. Bu bloklardaki dairelerden dördü sofalı dördü koridorlu bir yapıdadır. Blokların normal kat planlarında 2+1 ve 3+1 olmak üzere iki çeşit daire bulunmaktadır. 3+1 daireler Ordu Caddesi'ne bakan iki blokta olduğu gibi bulundukları cephenin ortasından çıkma yapmıştır (Şekil 5.43).

Şekil 5.43: Harikzedegan Katevleri normal kat planı (Yavuz, 2009).

Harikzedegan Apartmanları'nın planlarında apartman daireleri 2+1, 3+1, 4+1 ve sofalı veya koridorlu olarak çeşitli bir yapıya sahip olsa da bu farklı biçimdeki daireler her bir blokta bakışık olacak şekilde tasarlanmıştır. Dolayısıyla planlarda herhangi bir düzensizlik söz konusu değildir. Her bir katta bulunan dairelerin oda sayıları farklıdır fakat daireler yaklaşık olarak benzer boyutlardadır. Dairelerdeki ıslak hacimlerden banyo ve tuvalet yan yanadır ve mutfakla birlikte bu üç birim apartman bloklarının ortak avlusunda bulunan açık koridora bakmaktadır. Ortak avluya sadece mutfak, banyo ve tuvalet bakmakta ve odaların hiçbiri bu alana bakmamaktadır. Dairelerin odaları blokların çeperlerine yerleştirilmiştir. Kemalettin Bey'in Mühendis Mektebi Mecmuası'ndaki ilk planlarında odalar yaklaşık olarak benzer boyutta olup sadece yatak odası olarak isimlendirilmiş ve salon belirtilmemiştir. Harikzedegan Apartmanlarının asıl planlarında da odalar benzer boyuttadır ve boyuta bakılarak salon ve yatak odası ayırımı yapılamamaktadır. Odalardan bazıları cephelerde simetrik bir

biçimde çıkma yapmakta ve bu çıkmalardan bazıları dikdörtgen bazıları da yarım altıgen biçimindedir. Dolayısıyla odaların yerleşim düzeninde tekdüzelik yoktur.

Harikzedegan apartmanlarının en üst katında her blokta ikişer adet olmak üzere ortak çamaşırlık ve çamaşır kurutma alanları bulunmaktadır.

5.3.4. Yapım Sistemleri ve Malzemesi

Harikzedegan Apartmanları betonarme iskelet sistemiyle inşa edilmiştir. Bu yönüyle Harikzedegan Apartmanları İstanbul’da betonarme sistemde inşa edilen ilk toplu konut projesi olma özelliğini taşımaktadır. Apartmanların duvarları tuğla malzemeden dolgu duvardır. Dört bloğun da çatısı kiremit kaplı kırma çatıdır **(Yavuz, 2009)**.

Mühendis Mektebi Mecmuası’nda apartmanların “Şerait-i Fenniye”sinin anlatıldığı bölümde 24 maddelik bir şartname bulunmaktadır. Şartnamenin 6. ve 7. maddelerinde bina iskeleti ve aksamında demir beton kullanılması şart koşulmuştur **(Çuluk, 2020)**. Şartnamenin on beşinci ve on altıncı maddelerinde binaların tesisatıyla ilgili detaylı bilgi verilmiştir. Bu maddelerde pis su mecralarının font borularla katlardan lağım mecrasına sevk edileceği ve pis suların avlu içindeki menfezlere bağlanacağı yazmaktadır. Tüm bu düzenlemelerin imal kurallarına ve sağlık koşullarına uygun olarak inşa edileceği belirtilmiştir. On altıncı maddede kat evlerinde abdesthane, gasilhane ve mutfaklara temiz tazyikli su sevki için özel boru döşeneceği yazmaktadır. Yerleştirilen boruların kışın soğuşundan etkilenmemesi sağlanacak ve onarımları kolay olacak şekilde borular döşenecektir. Çatı arasındaki çamaşırhanelere de su sevki ulaştırılacaktır.

On yedinci maddede abdesthane taşları ve abdesthane yalaklarının çimento mozaikinden yapılacağı yazmaktadır. Mutfaklarda da aynı cins bulaşık yalakları yapılacak ve süzgeç eklenecektir. Bu maddede ayrıca mutfak ve gasilhanelere sıcak su sevki sağlanmakla beraber mutfaklarda kazanla birlikte küçük birer yemek ocağı, dumanlık ve tabaklık rafları yapılacağı yazmaktadır.

Harikzedegan Apartmanları Şartnamesi’ndeki en ilginç özellik yirminci maddede yazılmış olan apartman dairelerindeki çöplerin bodrum katta bulunan çöp odalarına iletilme yöntemidir. Yirminci madde şu şekildedir: “Yirminci Madde: Kat evlerinin süprüntüleri bodrum katında saç sanduklara sevk etmek üzere her 20: x 20 metre ebatında dahili muhalla (donatılmış) bir süprüntü borusu tertib olunacak ve dahili

avlunun duvarları arasında gizlenen bu borunun katlarda ağızları saç kapaklarla sıkı sıkı kapatılabilecektir.”(Mühendis Mektebi Mecmuası, 15 Ekim 1920).

Taha Toros Arşivinde yer alan ve tarihi kesin olmayan “Laleli’den Tayyare Geçti” başlıklı bir gazete haberinde çöp borularının dairelerin mutfakıyla bağlantılı olduğunu, çöp kovasını çevirince çöplerin özel bir bölüme döküldüğü yazılmıştır.²³

5.3.4. Bezeme Programı ve Mimari Tarz

Harikzedegan Apartmanları’nın cephelerinin büyük bir bölümü bakışık bir düzende tasarlanmıştır (Şekil 5.44). Ordu Caddesi’ne bakan iki bloğun Fethi Bey Caddesi’ne ve Harikzedegan Sokağı’na bakan cepheleri ve bu cephelerin karşısına denk gelen binalardaki iç sokağa bakan cepheler hariç tüm blokların cepheleri bakışık tasarlanmıştır.

Şekil 5.44: Harikzedegan Apartmanları ön cephesi.

Binaların konut birimlerinin olduğu katların bazı bölümlerinde çıkmalar oluşturulmuştur. Cephelerdeki çıkma düzeni üç çeşittir. Ordu Caddesi’ne ve Kurultay Sokağı’na bakan cephelerin ortasında bir tane dikdörtgen biçimde çıkma ve bu dikdörtgen çıkmanın her iki yanında yarım altıgen şeklinde çıkmalar yapılmıştır. Kurultay Sokak tarafına bakan blokların Fethi Bey Caddesi ve Harikzedegan Sokağa

²³Haberi yazan kişiyle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır fakat haberde yer alan apartmanların fotoğrafı Serkan Yıldız’a ait olduğu bilinmektedir.

bakan cephelerinde bulunan yedi odadan beşi sıralı bir şekilde yarım altıgen biçiminde çıkma yapmıştır. Ordu Caddesine bakan blokların cephelerinde tasarlanan diğeri bir çıkma düzeni asimetrik düzende olup bu cephelerde de yarım altıgen biçiminde çıkmalar bulunmaktadır.

Apartmanların iki kat yüksekliğindeki dükkanlarının ve beşinci kattaki konut birimlerinin pencereleri kemerlidir. Yapının saçakları geniş ve dalgalı bir biçimde tasarlanmıştır. Apartmanların cephelerinde merkezi denilebilecek orta çıkmaların en üst kısmındaki dalgalı saçağın hemen altında koruyan gözetin anlamına gelen “Ya Hafız” yazısı bulunmaktadır (Şekil 5.45).

Şekil 5.45: Harikzedegan Apartmanları “Ya Hafız” yazısı.

5.4. Evkaf Evleri

5.4.1. Yapım Hikayesi

Evkaf Evleri Ankara Ulus’ta müstakil konutlar halinde inşa edilmiştir (Şekil 5.46). Cumhuriyetin ilanından sonra Ankara’nın başkent olmasıyla birlikte Ankara’da konut sıkıntısı yaşanmaya başlanmıştır. O dönem Ankara’ya çalışmak üzere gelen devlet memurlarının kalacağı yerler oldukça sınırlıdır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu “Ankara” adlı romanında cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara’ya gelen memurların

Taşhan Otelinde zor şartlar altında konakladığından bahsetmiştir. Romanda Taşhan Otelinin her odasında birbirine yabancı en az dört beş kişinin kaldığını, yer yataklarında yatıldığını ve kimi müşterilerin yer bulamadığında koridorlarda yattığı yazmaktadır. Romanın baş karakterlerinden Nazif Bey karısı Selma Hanım Ankara'ya gelince Taceddin Mahallesi'nde eski bir müstakil evin bir odasını kiralamış ve ev sahipleriyle beraber bir süre bu evde yaşamışlardır (**Karaosmanoğlu, 1920**). Behice Boran bu konuyla ilgili cumhuriyetin ilk yıllarında geleneksel ev sahiplerinin evlerinin odalarını yabancılara kiraya vermesi sebebiyle Ankara'nın geleneksel evlerinde de bir dönüşüm yaşandığını ifade etmiştir (**Avcı Horasanlı, 2018**).

Şekil 5.46: Ankara Bankalar Caddesi Vakıf Evleri (SALT Araştırma, FOTO_AHANKA145).

Ankara'da yaşanan konut problemiyle ilgilenen başlıca kurum Vakıflar Genel Müdürlüğü olmuştur. Ankara'nın eski yerleşim bölgesinde konut yapılacak yeterli arsa bulunmadığından gerekli görülen tüm vakıf arsaları karşılıksız olarak Ankara İmar Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Yeni konutların yapılacağı bölge olarak Kızılbey Vakfı'na ait olan Ulus'taki geniş arazi seçilmiştir. Bu arazi üzerine Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara'sının en önemli yapılarından meclis binaları, Osmanlı Bankası, Ziraat Bankası, Birinci Vakıf Apartmanı, İkinci Vakıf Apartmanı ve Vakıf Evleri inşa edilmiştir (**Cengizkan, 2022**).

Birinci Vakıf Apartmanı, İkinci Vakıf Apartmanı ve Vakıf Evleri esasen üst düzey bürokratlar, devlet memurları ve yabancı önemli misafirlerin kalacağı nezih bir ortam sağlama amacıyla inşa edilmişlerdir. Vakıf Evleri bu konut projeleri arasında ilk sırada

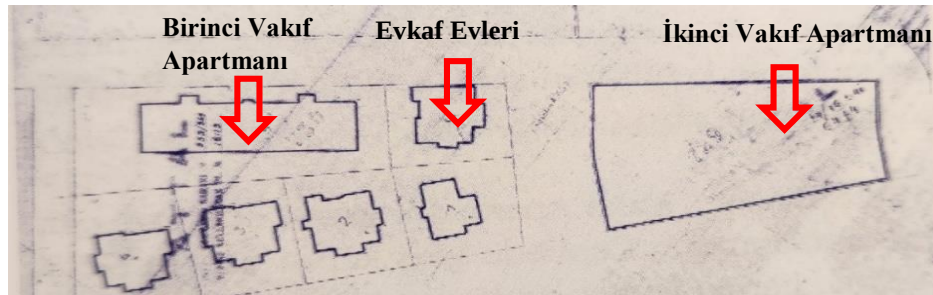
inşa edilen yapılardır. Ankara’da memur kesimin barınması için özel sektör de evler yaptırmıştır. Vakıf Evleri ise özel sektöre ait olmayan konutlara ilk örneklerdir. Vakıflar Başmüdürlüğü tarafından memurlara kiralanmak amacıyla yaptırılan bu konut projesinin tasarımı Mimar Kemalettin ve Arif Hikmet Koyunoğlu’na aittir **(Aslanoğlu, 2010)**.

İnci Aslanoğlu kitabında Vakıf Evleri projesinin yapım tarihinin 1924 olduğunu yazmıştır. Fakat Yıldırım Yavuz Vakıf Evleri’nin yapım hazırlıklarına 1923’te başlanıldığını ve inşaatın 1924’te devam ettiğini ifade etmiş ve proje paftaları üzerinde Temmuz 1925 tarihi olması sebebiyle evlerin yapımına ancak bu yılda başlandığını eklemiştir **(Yavuz, 2009)**. 1924 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yer alan “Evkafın Yeni İnşaat Faaliyetleri” başlıklı haberde Evkaf Evleri’nin inşasına halen devam edildiği yazılmıştır **(Hakimiyet-i Milliye, 23 Temmuz 1924)**.

Haberde Vakıf Evleri’nin toplam 21 adet olacağı yazılmış ve cadde üzerindeki evlerin arkasına yapılacak üç evden bahsedilmiştir. 1926 yılında ise cadde üzerindeki Vakıf Evleri’nin arkasına Birinci Vakıf Apartmanı tasarlanmıştır. Dolayısıyla başlangıçta bu alana memurlar için yapılacak evlerin tamamının müstakil ev olarak düşünüldüğü fakat sonradan bu düşünceden vazgeçildiği söylenebilir **(Hakimiyet-i Milliye, 23 Temmuz 1924)**. Toplam 11 adet evden oluşan Vakıf Evleri günümüzde mevcut değildir ve bu evlerin 1970’li yıllarda yıkıldığı bilinmektedir.

5.4.2. Vaziyet Planı/Konumu ve Çevre İlişkileri

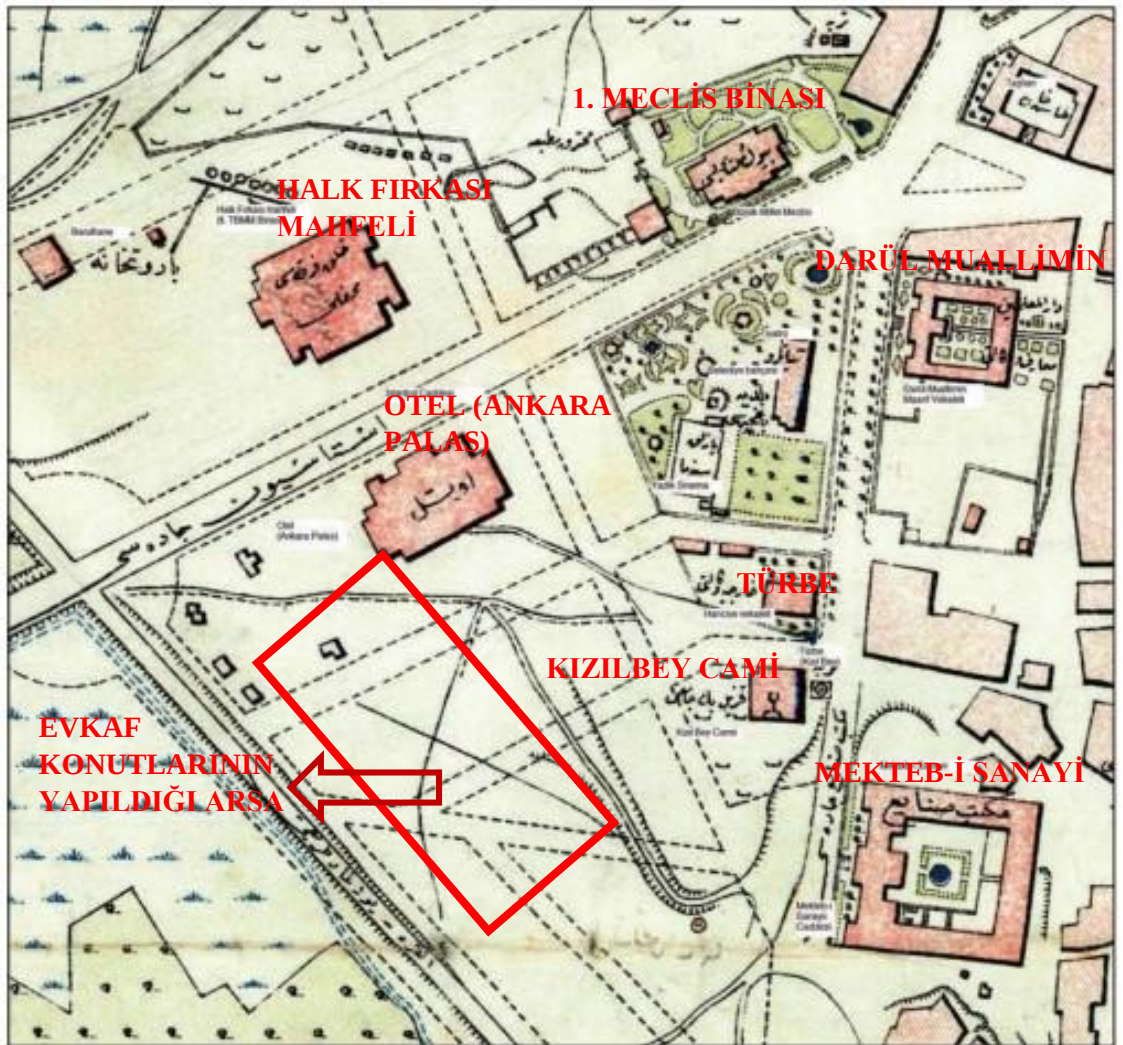
Evkaf Evleri, Birinci Vakıf Apartmanı ve İkinci Vakıf Apartmanı aynı alana inşa edildiğinden bu alanın çevre ile ilişkisi ve çevresinde bulunan önemli mimari yapılar çalışmanın bu bölümünde anlatılacaktır **(Şekil 5.47)**.

Şekil 5.47: Evkaf Evleri, Birinci Vakıf Apartmanı ve İkinci Vakıf Apartmanı vaziyet planı **(Günel arşivinden işlenerek, 2009)**.

Evkaf Evleri'nin çevresinde Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait mimari yapılarla beraber erken Cumhuriyet dönemi mimari örnekleri de bulunmaktadır. Osmanlı Bankası (1926), Ziraat Bankası (1925), Ankara Palas (1924-28), Birinci Meclis Binası (1915), İkinci Meclis Binası (1923) cumhuriyetin ilanından sonra bu alanda inşa edilen önemli yapılar arasındadır. Bu yapılar milli mimari tarzda inşa edilmişlerdir. Osmanlı Bankası ve Ziraat Bankası'nı Giulio Mongeri, Birinci Meclis Binası'nı Mimar Salim Bey, İkinci Meclis Binası'nı Vedat Tek ve Ankara Palas'ı Mimar Kemalettin Bey tasarlamıştır.

Evkaf Evleri'nin bulunduğu alanda cumhuriyetten önce inşa edilen önemli yapılara Kızılbey Cami, medrese ve türbesi, Kar Yağdı Hatun Türbesi, Taşhan ve Darülmuallimin ve Mekteb-i Sanayi örnek gösterilebilir (Şekil 5.48).

Şekil 5.48: 1924 Ankara haritası (Günel ve Kılçı, 2015).

Bu yapılardan Kızılbaş Cami Alaaddin Keykubat emirlerinden Kızıl Bey tarafından 1299- 1300 yıllarında inşa edilmiştir. Ankara’da inşa edilen ilk Selçuklu yapılarından biri olan bu cami kerpiç duvarlı ve sivri çatılıdır. Caminin doğusunda bulunan medrese kubbeli bir yapıya sahiptir (Çeber, 2021).

Caminin hemen yanında önceden Tuz Nazırlığı olarak bilinen ve bir dönem Hariciye Vekaleti olarak da kullanılan Duyun-u Umumiye binası bulunmaktaydı (Günel ve Kılıç, 2015). Kızılbaş Cami ve Duyunu Umumiye binasını gösteren 1913 tarihli bir fotoğrafta cumhuriyetin ilanından önce bu bölgede ne kadar az yerleşim birimi olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 5.49).

Şekil 5.49: Ankara Kızılbaş Cami, Kızılbaş Medresesi ve Duyun-u Umumiye Binası (Kültür Envanteri).

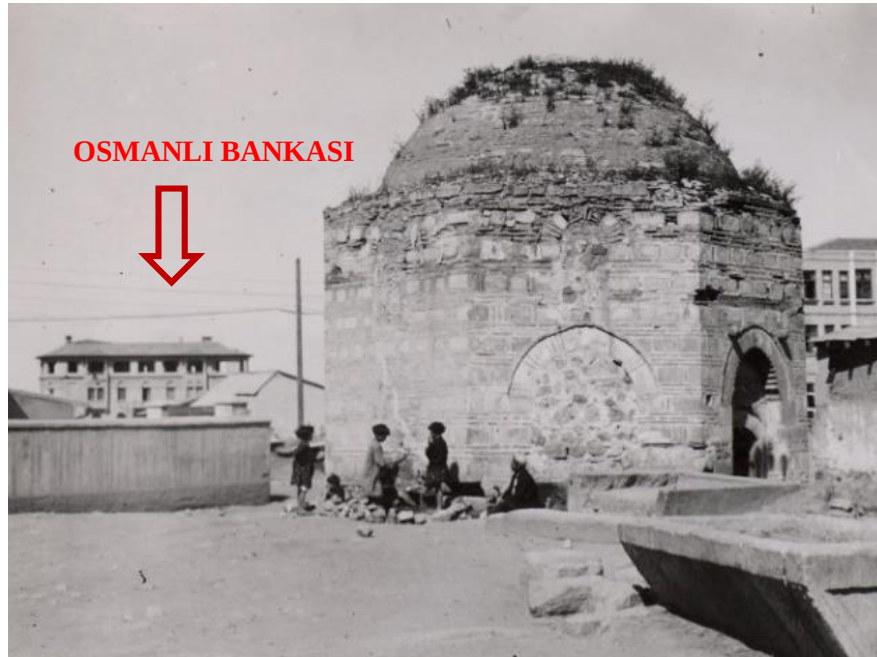
Darül Muallimin (öğretmen okulu) Binası 1907 yılında Ankara Valisi Ferit Paşa tarafından açılmıştır. Bu bina kesme ve moloz taştan yapılmıştır. Binanın cephe tasarımı simetrik olup sade bir düzendedir. Kare biçimindeki yapının ortasında bir avlu bulunmaktadır (Erdoğan vd., 2007).

Karyağdı Hatun Türbesi 1577-78 yıllarında inşa edilmiş sekizgen planlı bir türbedir. Kesme taş ve tuğla malzeme kullanılarak inşa edilen türbenin üzeri kurşun kaplı kubbe ile örtülüdür (Dağ ve İnan, 2016). Türbenin dikdörtgen biçimindeki alt pencerelerinin

üzeri sağır sivri kemerlidir. Bu pencerelerin üstünde daha küçük boyutta beşik kemerli kafes pencereler bulunmaktadır (Şekil 5.50). Tarihi belli olmayan bir fotoğrafta türbeyle birlikte türbenin arkasında Osmanlı Bankası görünmektedir (Şekil 5.51).

Şekil 5.50: Karyagdi Hatun Türbesi restore edilmiş hali (Web 11).

Şekil 5.51: Karyagdi Hatun Türbesi (SALT Araştırma, FOTO_TASUH0955).

İkinci Vakıf Apartmanı'nın hemen yanında bulunan Osmanlı Bankası'nda Karyagdı Türbesi'ndeki pencere düzenine benzer bir düzen ve biçim görülmektedir. Bu yapının iki sıra halindeki sivri kemerli pencerelerinden alt sırada olan pencereler üst sıradaki pencerelere göre daha büyük boyuttadır (Şekil 5.52).

Şekil 5.52: Ankara Osmanlı Bankası ve İkinci Vakıf Apartman (SALT Araştırma, FOTO_AHANKA226, 1946).

Birinci Vakıf Apartmanı'nın hemen arkasında yer alan Ziraat Bankası'nın cephe tasarımını incelendiğinde orta sıradaki pencerelerin en üst sıradaki pencerelere göre oldukça büyük olduğu görülmektedir. Orta sıradaki bu büyük pencereler klasik Osmanlı türbe mimarisinde olduğu gibi sağır sivri kemerlidir (Şekil 5.53). Benzer bir tutumun Ankara Palas'ın cephe tasarımında da uygulandığı görülmektedir. Ankara Palas'ın iki sıra halindeki pencerelerinden alt sıra pencereleri büyük boyutta ve sivri kemerlidir. Bu yapının cephe tasarımında klasik Selçuklu ve Osmanlı mimarisinden etkiler vardır (Şekil 5.54).

Şekil 5.53: Türkiye Ziraat Bankası (SALT Araştırma, FOTO_AINZB003).

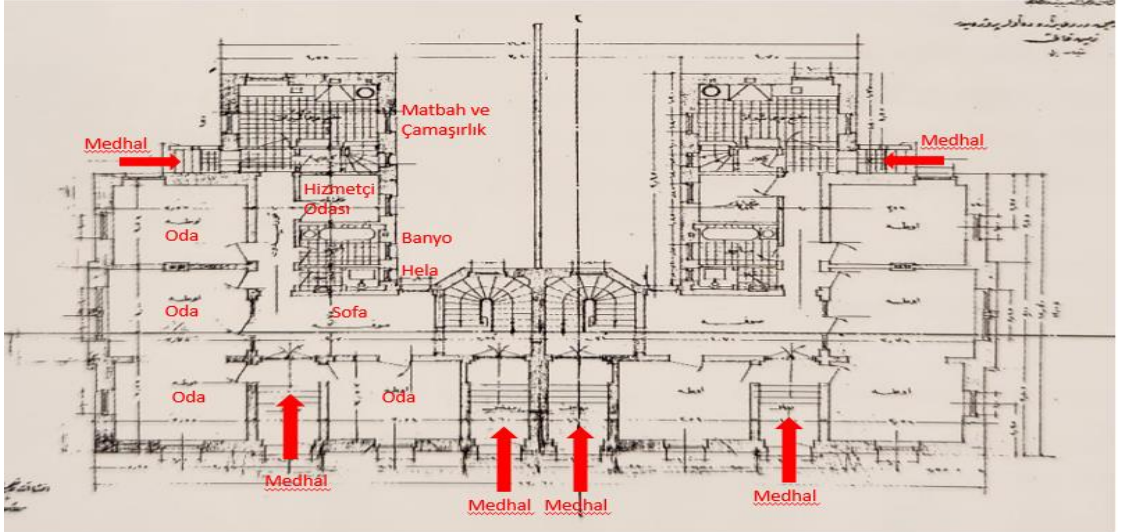

Şekil 5.54: Ankara Palas (Ankara Albümü, SALT Araştırma, FOTO_AHANKA218, 1929).

5.4.3. Mekan Organizasyonu

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan planlarda yazan ifadelerle göre “iki aileli”, “dördü bir arada” ve “tek ev” olmak üzere Evkaf Evleri üç çeşittir (Yavuz, 2009). Hakimiyet-i Milliye'deki gazete haberinde evlerin tamamen bağımsız müstakil bir yapıda, iki kısımlı veya dört kısımlı olmak üzere üç çeşit kullanımından bahsedilmiştir. Gerektiği zaman iki kısımlı ve dört kısımlı evlerin müstakil ev olarak kullanılabileceği de eklenmiştir (Hakimiyet-i Milliye, 1924).

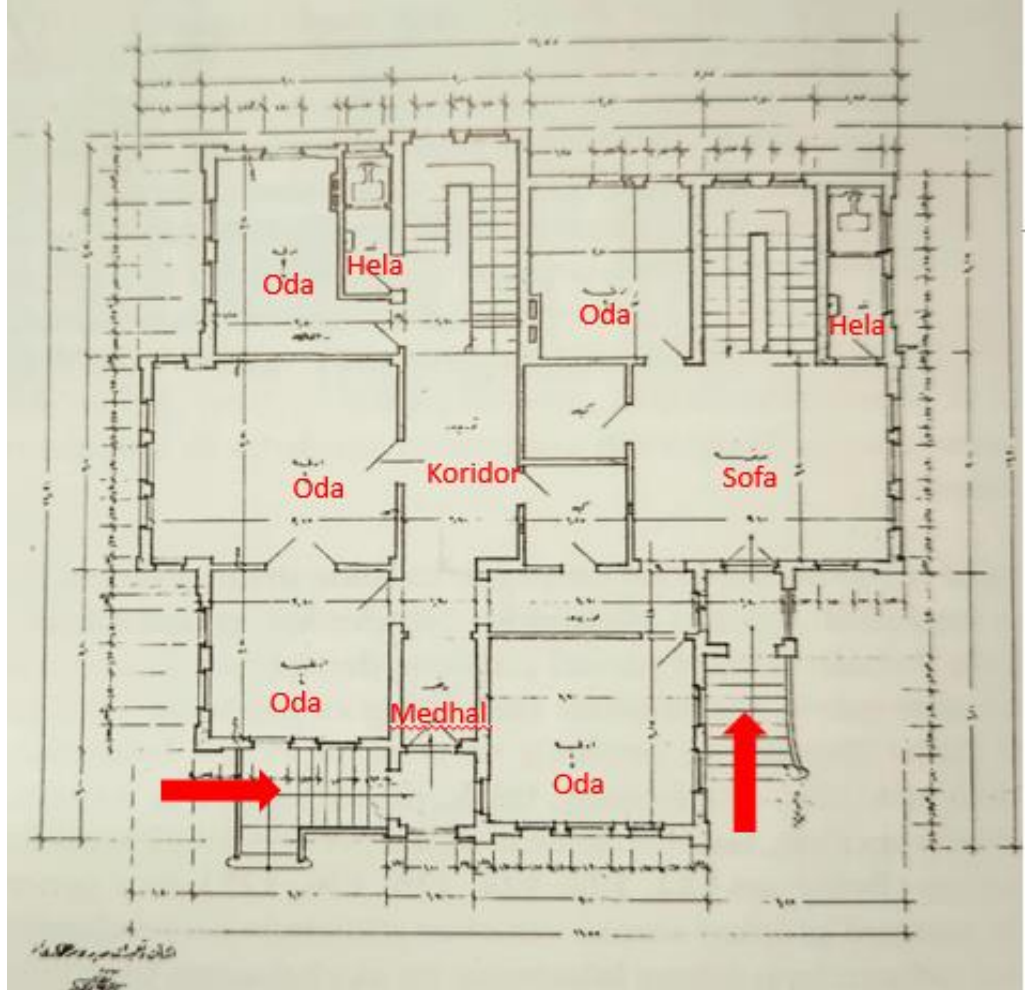
Evkaf Evleri yüksek bir bodrum kat üzeri iki kattan oluşmaktadır. Dört ailelik evlerden birinin planları incelendiğinde zemin katta ve üst katta bulunan ikişer evin de simetrik bir biçimde tasarlandığı görülmektedir. Evlerin dördünde de 4 adet oda vardır. Odalara salon veya yatak odası gibi özel isimler verilmemiştir. Zemin kattaki evlerde bir ana giriş, ön cephedeki bir odadan verilmiş ikinci giriş ve mutfaka verilen girişle birlikte toplam üç adet giriş vardır. Evlerin ana girişine birkaç basamaklı merdivenden çıkıldıktan sonra üst kattaki evlere çıkan merdivenin holünden geçilerek ulaşılmaktadır (Şekil 5.55) (Yavuz, 2009).

Şekil 5.55: Evkaf Evleri dört ailelik evlerden birisinin zemin kat planı (Yıldırım Yavuz arşivinden işlenerek, 2009).

Evlerin girişinde sofa olarak adlandırılan üç odaya ve ikinci girişin merdiven holüne açılan aynı zamanda servis alanlarındaki koridorla bağlantısı olan bir alan bulunmaktadır. İkinci girişin merdiven holü ön cephedeki iki odaya açılmaktadır. Ön cephenin köşe tarafındaki oda ve bu odanın yanındaki oda arasında geçiş vardır.

bulunan odanın mutfak olma ihtimali yüksektir. Alaturka biçimindeki tuvaletlerin hemen yanında üst katlardaki odalara ulaşımı sağlayan bir merdiven bulunmaktadır (Şekil 5.57).

Şekil 5.57: Evkaf Evleri iki ailelik evlerden birisinin zemin kat planı (Yıldırım Yavuz arşivinden işlenerek, 2009).

5.4.4. Yapım Sistemleri ve Malzemesi

Hakimiyet-i Milliye gazetesinde bulunan Evkaf Evleri'yle ilgili bir haberde binaların bütünüyle taştan ve betonarmeden yapılacağı yazmaktadır. Haberdeki bilgilere göre çatı direkleri ahşap malzemeden yapılacak ve binaların başka bir yerinde ahşap kullanılmayacaktır. Binaların saçakları da betondan olacak, iç sıvaları kireçten ve dış sıvaları çimentodan yapılacaktır. Evlerin mutfak ve banyoları çini kaplama olacak ve evler için hususi banyolar getirtilerek yerlerine konacaktır. Ankara Palas'ta tesis edilecek olan elektrik dairesi kullanılarak Evkaf Evleri'ne elektrik sağlanacaktır.

Zincirli Cami'ye gelen su caminin ihtiyaç duyduğu sudan fazla olduğu için bir mahzen yapıp sular bu mahzende toplanarak borular vasıtasıyla Evkaf Evleri'ne iletilerek evlerin su ihtiyacı karşılanacaktır **(Hakimiyet-i Milliye, 1924)**.

Evlerin çatıları kiremit kaplıdır. Yıldırım Yavuz Evkaf Evleri'nin bodrum kat duvarlarının büyük ihtimalle moloz taştan yapıldığını ifade etmiştir. Üst katlardaki duvarlar ise tuğla malzeme kullanılarak örülmüştür. Döşemeler betonarme sistemde yapılmıştır **(Yavuz, 2009)**. Ali Cengizkan o dönem Mimar Kemalettin'in onay verdiği Evkaf Müdüriyeti tarafından tasarlanan yapıların tümünün az katlı olsalar bile betonarme sistemde inşa edildiklerini ifade etmiştir. Bu yapılara Evkaf Evleri de dahildir **(Cengizkan, 2022)**.

5.4.5. Bezeme Programı ve Mimari Tarz

Evkaf Evleri'nin cepheleri birbirinden farklı ve asitmerik bir düzende tasarlanmıştır. Dairesel veya sivri kemerli pencereler, geniş saçaklar, kemerli girişler merdiven ve balkonların kagir korkulukları milli mimari stilde yapılmıştır. Evlerin pencere düzenlemesi incelendiğinde cephelerde çoğunlukla iki sıra pencere tasarlandığı, alt sıradaki pencerelerin sivri veya daireselel kemerlerle geçilirken üst sıradaki pencerelerin düz lentolarla geçildiği ve dikdörtgen bir biçimde olduğu görülmektedir **(Şekil 5.58)**. Pencere kenarlıkları yer yer alçı kabartmalarla bazen de milli mimari stilde motiflerle bezenmiştir.

Şekil 5.58: Ankara Evkaf Evleri **(Web 12)**.

Cephelerdeki bazı açıklıklar üçlü pencere düzeniyle geniş tutulurken bazı pencereler bu geniş pencere açıklıklarına kıyasla oldukça dar bir biçimde tasarlanmıştır. Dolayısıyla aynı evin bir cephesinde iki sıra simetrik geniş pencere düzeni varken diğer bir cephesinde asimetrik dar pencereler bulunabilmektedir. Evlerin bazılarında alt sırada bulunan sivri kemerli pencerelerinin üzerinde küçük saçaklar vardır (**Şekil 5.59**). Bodrum kat pencereleri bazı evlerin bir cephesinde sivri kemerli iken bazı evlerde hem sivri kemerli hem de dikdörtgen biçimli olabilmektedir. Cadde üstündeki Evkaf Evleri'nin ön cephelerinde giriş kemerinin üzerinde birer balkon bulunmaktadır. İki sokağın kesişimine denk gelen alanda bulunan evin ise diğer sokağa bakan cephesinde büyük bir teras tasarlanmıştır.

Şekil 5.59: 1926 tarihli Servet-i Fünun gazetesinde Ankara Vakıf Evleri (**Servet-i Fünun**, 1926).

5.5. Birinci Vakıf Apartmanı

5.5.1. Yapım Hikayesi

Mimar Kemalettin Kudüs'ten döndükten sonra 1925 yılında Evkaf Müdüriyet-i Umumiyesi İnşaat ve Tamirat Başmimarlığı'na tayin edilmiş ve bir yıl sonra 1926 yılında Birinci Vakıf Apartmanı'nı tasarlamıştır (**BOA, 18-46-18**). Yapının inşası Kemalettin Bey'in ölümünden bir yıl sonra 1928 yılında tamamlanmıştır. Hem Ankara'da kalacak memurların barınma ihtiyacını karşılamak hem de Vakıflar kurumuna kira yoluyla gelir getirme amaçlı inşa edilen bina kısa bir süre sonra Belvü

Palas ismiyle otel olarak kullanılmaya başlanmıştır (**Şekil 5.60**). Ankara Palas'ın kapasitesinin yetmediği durumlarda gelen misafirleri ağırlamak için Birinci Vakıf Apartmanı'nın kullanılmaya başlanması sonucu apartmanın otel binasına dönüştürüldüğü düşünülmektedir. Apartman 1970'li yıllarda yıkılmış ve yerine Stad Otel yapılmıştır (**Aksoy ve Varol, 2015**).

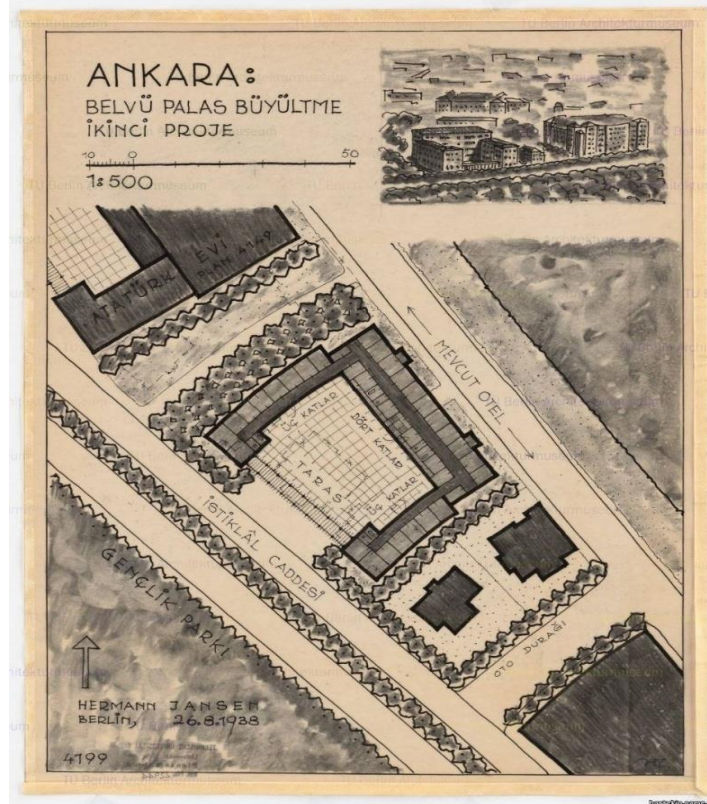
Şekil 5.60: Birinci Vakıf Apartmanı /Belvü Palas (Ankara Hatırası Koleksiyonu).

Devlet arşivlerinde yer alan bilgilere göre Birinci Vakıf Apartmanı projesinin önce kapalı zarf usulüyle ihalesi düzenlenmiş fakat uygun teklif sunan birisi bulunmadığı için yapının pazarlık suretiyle ihalesine karar verilmiştir. Proje kullanım vergisi evkaf idaresine ait olmak şartıyla ve keşfinden on bin lira eksik olarak yüz seksen beş bin dokuz yüz liraya Bruder Redlich Virger şirketine verilmiştir (**BOA, 20-54-8**). Ancak 12 Mayıs 1927 tarihli bir gazete haberinde Birinci Vakıf Apartmanının inşasıyla ilgili Mimar Kemalettin'le görüşülmüş ve Kemalettin Bey bu apartmanın müteahhide yüz seksen üç bin liraya ihale olduğunu söylemiştir. Apartmanın inşasının oldukça ilerlediği ifade edilen haberde Kemalettin Bey müteahhitlerin şimdiye kadar olan mesaisinden memnun olduğunu ve binanın inşasının ekim ayında biteceğini eklemiştir (**Hakimiyet-i Milliye, 1927**).

Birinci Vakıf Apartmanı devlet kurumlarına kiraya verilmiş ve bu apartmanda önemli misafirler ağırlanmıştır. Bruno Taut bu apartmanda üç gün kalmış ve kaldığı süre zarfında aralıksız olarak Atatürk'ün katafalkı üzerinde çalışmıştır (Altar, 2019).

Apartmanın inşasından bir yıl sonra 1929 yılında binanın 1. ve 2. daireleri Divan-ı Muhasebat (Sayıştay)'a kalorifer ve su masrafları vakfa ait olmak üzere bir seneliği altı bin liraya kiraya verilmiştir (BOA, 3-28-13). Bu noktada apartman dairelerinin aylık ortalama kira bedelinin 500 lira olduğu söylenebilir. İktisat Vekaleti'ne bağlı olan Teftiş Heyeti, Neşriyat, Ziraat ve Baytar Müdürlükleri için Belvü Palas oteli kiralanmıştır. Konuyla ilgili 1931 tarihli belgede bu müdürlükler için Belvü Palas'ın alt katındaki apartmanın ayda yüz elli liraya kiraya verildiği yazmaktadır (BOA, 24-82-3). Dolayısıyla bir dönem binanın hem otel hem de konut olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Jansen'in Ankara'nın planlamasıyla ilgili çalışmalarında Birinci Vakıf Apartmanı'nı büyütmek için bir plan hazırlamıştır. Yedi adet Evkaf Evi'nin bulunduğu alanda evlerden beşinin yıkılıp Birinci Vakıf Apartmanı'nın her iki ucuna üçer katlı ek binalar yapılması düşünülmüştür (Şekil 5.61).

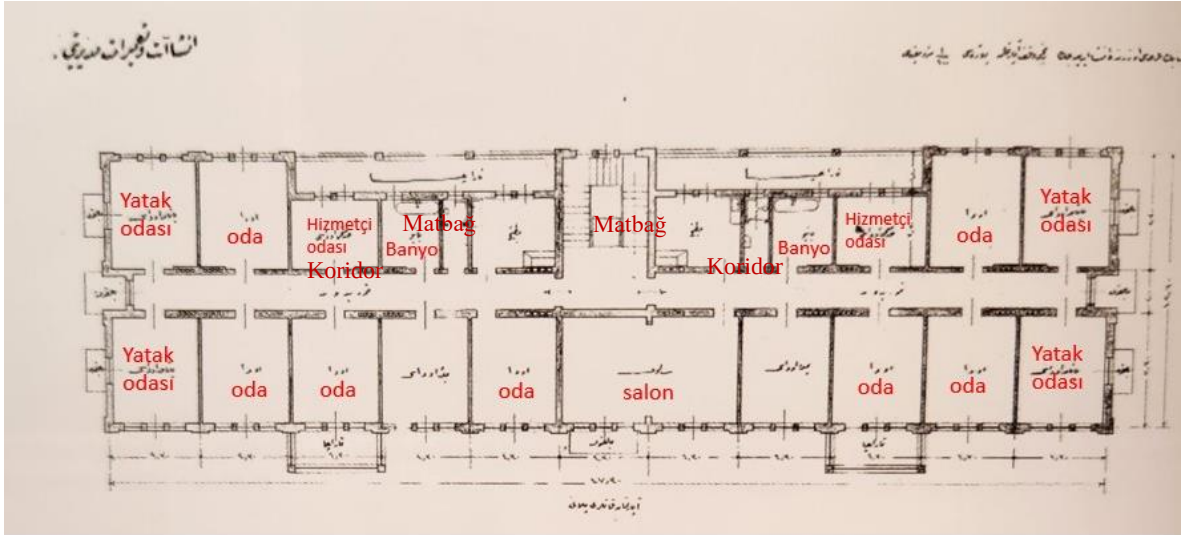

Şekil 5.61: Jansen'in Belvü Palas'ı büyültme projesi (Atılım Üniversitesi, Genel Arşiv Koleksiyonu 1938).

5.5.2. Mekan Organizasyonu

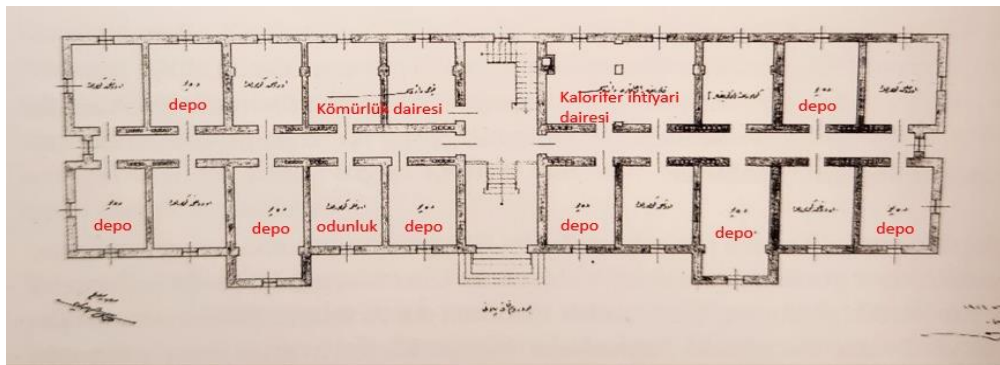
Birinci Vakıf Apartmanı bodrum üzerine dört katlı dikdörtgen biçimli bir yapıdır. Toplam sekiz daire bulunan apartmanın her katında karşılıklı iki daire vardır. Dairelerden birinin salonu daha büyük olup bu oda haricinde daireler simetrik olarak tasarlanmıştır. Büyük olan dairenin salonu hariç her iki dairede de odalar aynı büyüklüktedir. Dairelere apartmanın orta aksında arka cepheye yaslanan merdiven aracılığıyla ve merdivenin ortasındaki asansörle ulaşılmaktadır.

Dairelerdeki odalar uzunca bir koridorun etrafına karşılıklı olarak sıralı bir biçimde yerleştirilmiştir. Banyo, tuvalet, mutfak ve hizmetçi odası yan yana olup uzun dikdörtgen “taraça” adlı bir balkonun arkasındadır. Yapının ön cephesinde daha küçük boyutta her katta üçer tane balkon bulunmaktadır. Bu balkonlardan ikisi büyük dairenin biri küçük dairenindir (Şekil 5.62). Büyük bir olasılıkla çamaşırla ilgili işlerde kolaylık sağlanması amacıyla hizmetçi odası büyük balkona açılacak şekilde yerleştirilmiştir. Hakimiyet-i Milliye gazetesinde Mimar Kemalettin Birinci Vakıf Apartmanı’nın planlarıyla ilgili şu sözleri söylemiştir: “Apartman dört kat olacaktır, her katta; bir salon yedi oda matbah, banyo, tuvalet mahallerini havi olmak üzere iki daire mevcuttur. Ayrıca da her dairenin çamaşır kurutması için ayrı terası bulunacaktır.” (Hakimiyet-i Milliye, 1927).

Şekil 5.62: Birinci Vakıf Apartmanı normal kat planı (Günel arşivinden işlenerek, 2009).

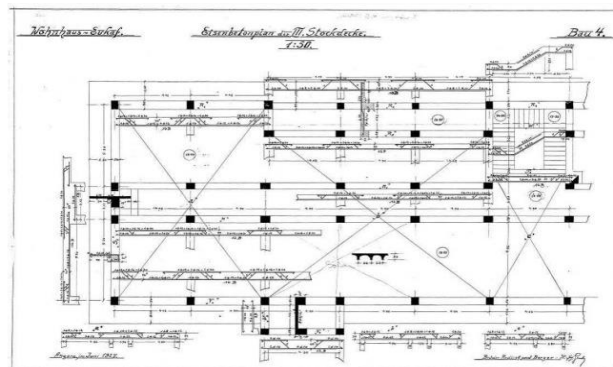
Bodrum kat planında her dairenin bir deposu olacak şekilde toplam sekiz adet depo tasarlanmıştır. Bodrum katta ayrıca iki depo büyüklüğünde kalorifer ve ihtiyari dairesi, kömürlük dairesi ve odunluk bulunmaktadır (**Şekil 5.63**).

Şekil 5.63: Birinci Vakıf Apartmanı bodrum kat planı (Günel arşivinden işlenerek, 2009).

5.5.3. Yapım Sistemleri ve Malzemesi

Birinci Vakıf Apartmanı betonarme karkas sistemde inşa edilmiştir. Apartmanın betonarme ve statik proje paftaları yapının inşasını üstlenen Brüder Redlich ve Berger tarafından hazırlanmıştır (**Şekil 5.64**).

Şekil 5.64: Birinci Vakıf Apartmanı betonarme detay paftası (Uzun, 2008).

Birinci Vakıf Apartmanı Mimar Kemalettin'in tasarladığı ilk asansörlü konut yapısıdır. O dönem Ankara'daki en yüksek yapılardan biri olan apartman kullanıcının her türlü konfor ihtiyacını karşılamak üzere tasarlanmıştır. Binanın elektrik iç tesisatları döşenmiş, kalorifer ve su tesisatı yapılmıştır. Mimar Kemalettin Birinci Vakıf Apartmanı'nın sahip olduğu özellikleri karısı Sabiha Hanım'a yazdığı bir mektupta şu şekilde anlatmaktadır

Evkaf evlerinin arkasında inşaatı ihale olunan apartman binası büyük sekizer odalı, matbah, banyo, hela çamaşırhanesi tamam, kalorifer ve elektrik ve asansör tertibatını havi sekiz apartman olacaktır. Tekmil pencereler çift pencere ve sütunludur. Rahat ve sıhhi bir mesken halinde ikmal edilecek olan bu bina gelecek sene eylülünde tamamen teslim edilecektir. (Yavuz, 2009).

Vakıf Evleri'nin banyo malzemelerinin Avrupa'dan ithal olduğu göz önüne alınırsa Birinci Vakıf Apartmanı'nın planlarındaki banyo çizimleri alafranga düzende olduğundan dolayı ıslak hacimler için gereken malzemelerin Avrupa'dan getirilmiş olma olasılığı yüksektir.

5.5.4. Bezeme Programı ve Mimari Tarz

Birinci Vakıf Apartmanı'nın tüm cepheleri bakışık bir düzende tasarlanmıştır. Ön cephedeki pencerelerin tümü, arka cephede ise pencerelerin büyük bir bölümü üçlü düzende tasarlanmıştır. Böylece dairelerin iyi ışık alması sağlanmıştır. Cephelerde üçüncü katta bulunan pencereler yarım daire kemerli olup diğer pencerelerin tümü dikdörtgen çerçevelidir. Üçüncü kat pencere köşelikleri alçı kabartmayla ince bir hat şeklinde vurgulanmıştır. Yarım daire kemerli pencerelerin bu köşelikleri milli mimari stilde genellikle Selçuklu ve Osmanlı motifleriyle süslenmesine karşın Birinci Vakıf Apartmanı'nda bu alanlar boş bırakılıp daha sade bir görünüm verilmiştir.

Ön cephede yer alan balkonlardan ikisi üzeri örtülü çıkma balkonlardır. Balkonların üzeri kırma çatılıdır. Bu çıkmalar sade bir yapıda olan cepheye hareket kazandırmıştır. Binanın çatısı milli mimari üslup anlayışıyla geniş saçaklı bir biçimde tasarlanmıştır (Şekil 5.65).

Şekil 5.65: Birinci Vakıf Apartmanı ön cephesi (Ankara Hatırası Koleksiyonu).

Yapının proje çizimlerinde arka cephede zemin kattan birinci kata kadar olan kısımda yatay çizgilerle kesme taş görünümü verilmek istendiği anlaşılmaktadır. Bu cephe çiziminde orta aksta yer alan üçlü pencerelerin eğimli olarak tasarlandığı ve en üst katta dairesel bir pencere düşünüldüğü görülmektedir. Servis alanlarına açılan uzun balkonun ikişer sütunu bulunmaktadır (Şekil 5.66).

Şekil 5.66: Birinci Vakıf Apartmanı cephe çizimi (Günel, 2009).

5.6. İkinci Vakıf Apartmanı

5.6.1. Yapım Hikayesi

İkinci Vakıf Apartmanı Ankara Ulus'ta inşa edilmiş yedi katlı bir binadır (**Şekil 5.67**). Mimar Kemalettin İkinci Vakıf Apartmanı'nı 1926-1927 yılları arasında tasarlamıştır. Binanın inşası 1927 tarihinde Erzurumlu Hacı Ahmetzade Nafiz, Mehmet Galip ve Fesçizade İbrahim Galib'e dokuz yüz yetmiş beş bin liraya ihale edilmiştir. Devlet arşivlerinde bulunan belgeye göre apartmanın inşasının iki senede bitirileceği ve inşaa bedelinin dört taksitle dört senede ödeneceği kararlaştırılmıştır (**BOA, 24-35-17**). 1927 yılının mayıs ayında "Evkaf Şehrimizde Büyük Apartmanlar Yaptırıyor" başlıklı bir haberde Mimar Kemalettin İkinci Vakıf Apartmanı için şu sözleri söylemiştir:

Osmanlı bankasıyla İtalya sefarethanesi arasındaki parka nazır olan sahada da apartman olacak bir bina yaptıracağız. Bu binanın projeleri ikmal edilmiştir. Binanın alt katında mağaza ve dükkanlar bulunacaktır. İkinci katın parka nazır olan cephesinde gazino ve üzerinde bilardo ve oyun mahalleri bulunacak ve cephesinde de boru ittihezına elverişli daireler olacaktır. Bu katında daire... bir balkon bulunacaktır. Ortadaki avlu kısmında musiki ve konferans salonu yapılacaktır. Bu katın yukarısındaki üç katta da dört ila yedi odalı olmak üzere muhtelif büyüklükte daireler bulunacak ve en üst katta da bir çatı arası yapılacaktır. (Hakimiyet-i Milliye, 12 Mayıs 1927).

Şekil 5.67: İkinci Vakıf Apartmanı.

23 Haziran 1927 tarihli bir gazete haberinde İkinci Vakıf Apartmanı'nın Kemalettin Bey'e ait olan sulu boya ön cephe resmi verilmiş ve apartmanın inşasının on beş gün sonra yani 7 Temmuz'da başlanacağı ifade edilmiştir (**Şekil 5.68**). Haberin başlığında

bina ile ilgili “Evkafın Muazzam Apartmanı” ifadesi kullanılmıştır (**Hakimiyet-i Milliye, 23 Haziran 1927**).

Şekil 5.68: İkinci Vakıf Apartmanı sulu boya ön cephe çizimi (**Hakimiyet-i Milliye, 23 Haziran 1927**).

Apartmanın inşası 1930 yılında tamamlanmıştır. 28 Ekim 1929 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde binanın inşasının büyük oranda bittiğine dair bir haber yazılmıştır. Bu haberde dahili bazı tesisatının yaptırılmakta olduğu İkinci Vakıf Apartmanı’nın inşasının üç ay sonra tamamlanacağı söylenmiştir. Bununla beraber Evkafın diğer apartman ve evlerinde olduğu gibi İkinci Vakıf Apartmanı’nın da daire daire müzayedeye konularak kiraya verileceği yazılmıştır (**Şekil 5.69**). Bugün Küçük Tiyatro adıyla bilinen binanın kullanımı Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü’ne aittir.

Şekil 5.69: 28 Ekim 1929 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde İkinci Vakıf Apartmanı (**Hakimiyet-i Milliye, 28 Ekim 1929**).

5.6.2. Vaziyet Planı ve Çevre İlişkileri

İkinci Vakıf Apartmanı Ankara Altındağ'da 729 ada, 1 parselde yer almaktadır. İstiklal Caddesi üzerinde bulunan apartmanın kısa cepheleri Çirmen Sokak ve Adatepe Sokağı'na bakmaktadır. Apartmanın çevresinde Gençlik Parkı, Ziraat Bankası Müzesi, PTT Pul Müzesi, Ulus Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ve Merkez Bankası Ankara Şubesi vardır (Şekil 5.70).

Şekil 5.70: İkinci Vakıf Apartmanı'nın konumu (Web 9).

5.6.3. Mekan Organizasyonu

İkinci Evkaf Apartmanı'nın mekan çeşitliliği bakımından en zengin içeriğe sahip olan kat planları zemin ve birinci kat planlarıdır. Zemin katta mağazalar, kahvehane ve tiyatro salonu vardır. Zemin katın büyük bir bölümünü orijinal kat planlarında "Musiki ve Hitabet Salonu" olarak adlandırılan tiyatro salonu kaplamaktadır. Bu katın çeperlerinin yaklaşık dörtte üçü mağazalara ayrılmıştır. İstiklal Caddesi'ne bakan cephenin bir kısmı kahvehane bölümü olarak tasarlanmış ve bu alan haricinde zemin katın çeperlerinin büyük bir bölümü mağazalara ayrılmıştır. Binanın altı adet girişi bulunmaktadır. Binaya bütün cephelerden giriş verilmiştir. Girişlerin hemen yanına üst katlara ulaşımı sağlayan merdiven ve asansörler yerleştirilmiştir. Binada konut birimlerine ve çatı katına ulaşımı sağlayan toplam dört adet merdiven ve dört adet asansör vardır.

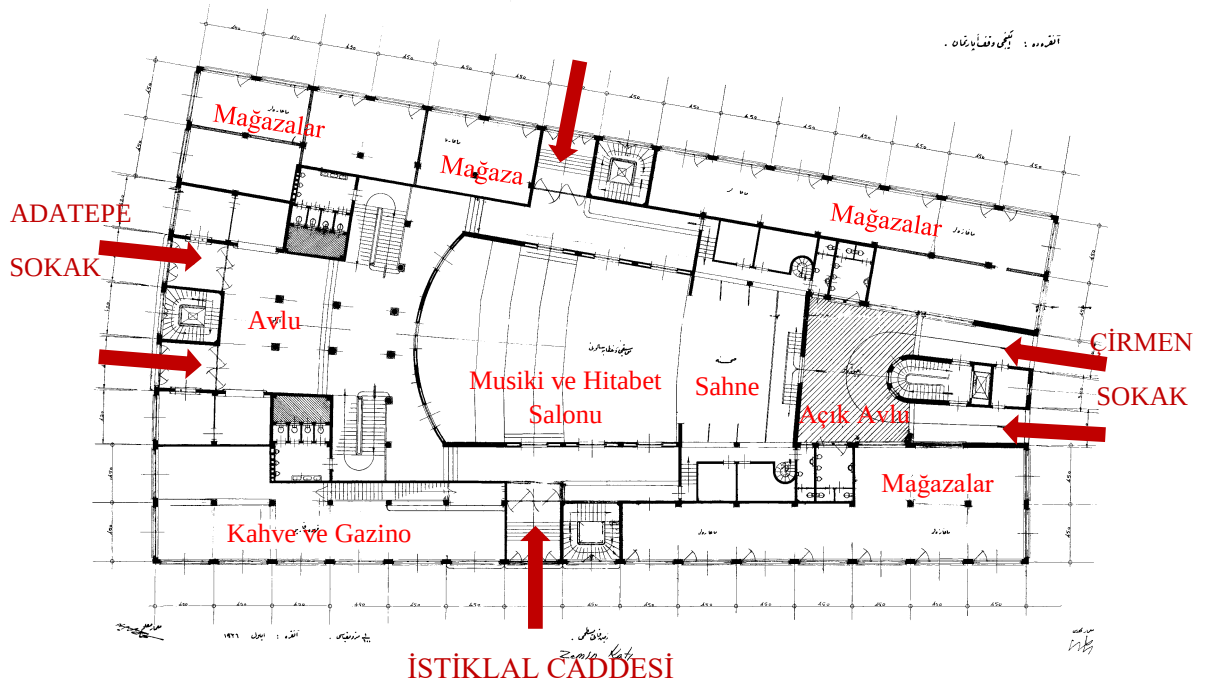
Binanın Çirmen Sokak ve Adatepe Sokağı'na bakan cephelerinden çift giriş verilmiştir ve bu girişlerin devamında biri kapalı diğeri açık olmak üzere iki adet avlu vardır. Binaya Adatepe Sokak tarafından girildiğinde kapalı avludan geçildikten sonra tiyatro salonunun ana girişine ulaşılmaktadır (**Şekil 5.71**). Salonun önünde bir fuaye bulunmakta ve bu fuayede tiyatro salonunun üst kat girişine ulaşımı sağlayan karşılıklı olarak yerleştirilmiş çift kollu merdivenler tasarlanmıştır. Bu alanda altı adet taşıyıcı kolon vardır ve bu kolonlar bitkisel motif süslemeli ve baklava desenli sütun başlıklıdır (**Şekil 5.72**). Binaya Çirmen Sokak yönünden girildiğinde ise bir açık avludan sonra salonun sahne bölümüne geçilmektedir (**Şekil 5.73**).

Şekil 5.71: İkinci Vakıf Apartmanı fuaye.

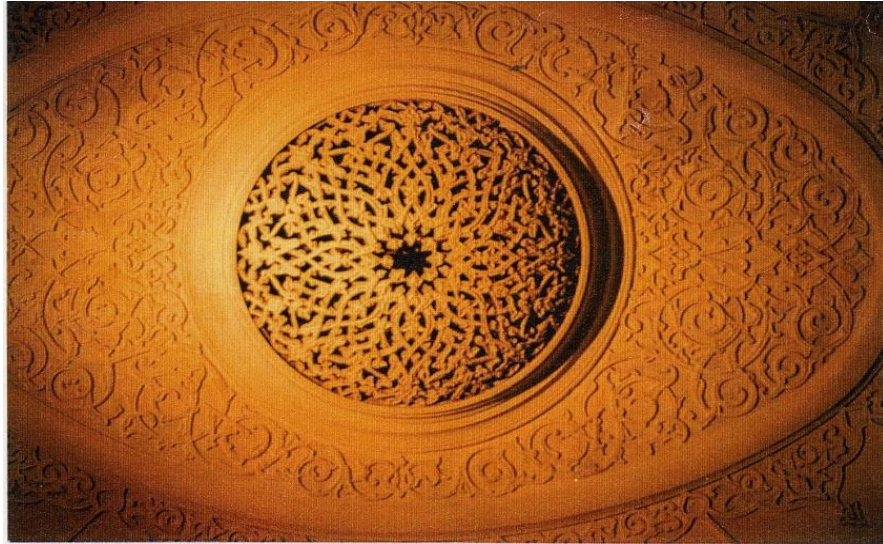

Şekil 5.72: İkinci Vakıf Apartmanı fuayedeki kolon detayı.

Şekil 5.73: İkinci Vakıf Apartmanı zemin kat planı (Ankara VGM Arşivi'nden işlenerek).

Tiyatro salonu oldukça dikkat çekici bir biçimde bezenmiştir Alçı kabartma süslemelerin büyük bir bölümü tavandaki oval bir kubbede yoğunlaşmıştır (Şekil 5.74).

Şekil 5.74: İkinci Vakıf Apartmanı kubbe detayı (Ankara VGM Arşivi).

Dikdörtgen bir çerçeve içinde olan bu kubbenin merkezinde ve çevresinde daire şeklinde içi bezemeli şekiller simetrik bir düzendedir (Şekil 5.75) (Şekil 5.76).

Dikdörge çerçevenin her bir köşesinde de dör adet daire biçiminde alçı kabartma süslemeler vardır. Bu süsleme düzeni klasik Osmanlı cami kubbelerinin süslemelerine benzerdir.

Şekil 5.75: İkinci Vakıf Apartmanı tiyatro salonu.

Şekil 5.76: İkinci Vakıf Apartmanı tiyatro salonu kubbesi.

Tiyatro salonunun kubbesinin etrafındaki dikdörtgen çerçevenin her iki yanında motifli kuşaklar vardır. Bu kuşakların içinde ve kubbenin içineki dairesel süslemelerde

klasik Osmanlı motiflerinden çarkıfelek penç, hatayi ve yaprak desenleri bulunmaktadır (Şekil 5.77) (Şekil 5.78).

Şekil 5.77: İkinci Vakıf Apartmanı tiyatro salonu tavan süslemelerinde penç ve hatayi motifleri.

Şekil 5.78: İkinci Vakıf Apartmanı tiyatro salonunun kubbesinin süslemelerinde çarkıfelek ve hatayi motifleri.

Tiyatro salonunun üst katında Bursa tipi kemerler ve bu kemerleri taşıyan mukarnas başlıklı sütunlar vardır (Şekil 5.79) (Şekil 5.80).

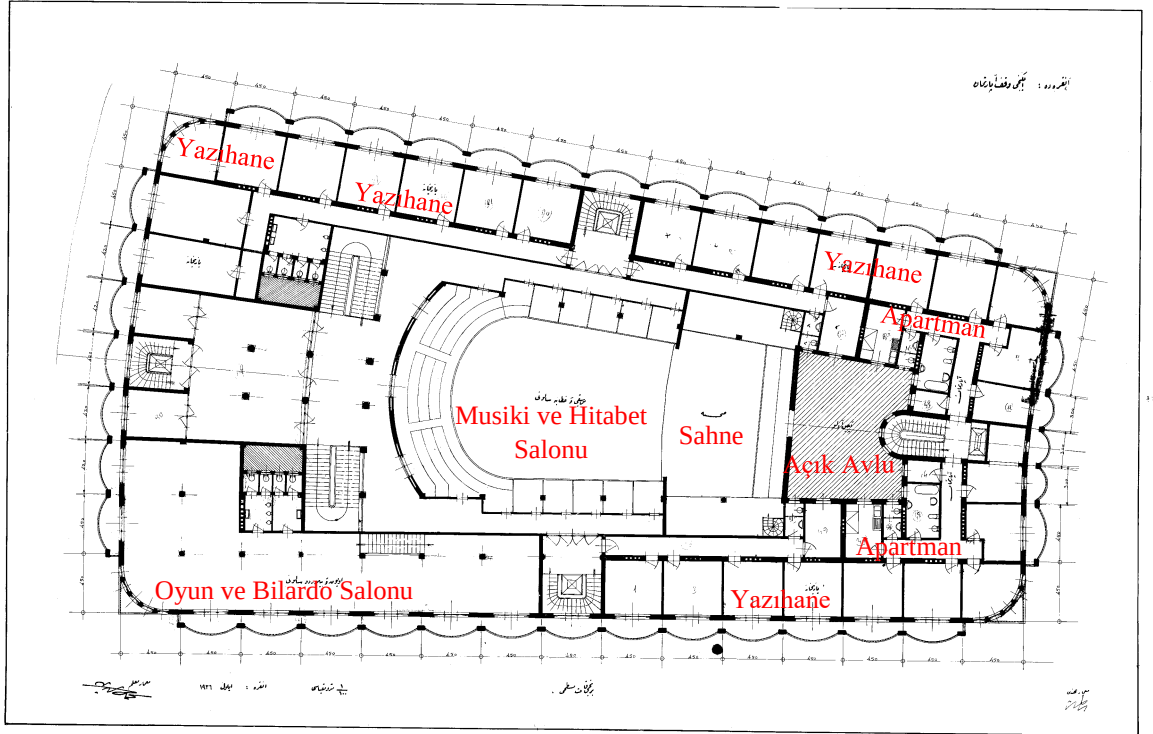
Şekil 5.79: İkinici Vakıf Apartmanı tiyatro salonu üst katı.

Şekil 5.80: İkinici Vakıf Apartmanı tiyatro salonunun üst katındaki Bursa tipi kemerlerin mukarnas başlıklı sütunları.

İkinci Vakıf Apartmanı'nın zemin kat planında olduğu gibi birinci kat planında da farklı amaçlara hizmet eden mekanlar oluşturulmuştur. Bu katta tiyatro salonunun üst bölümü, oyun ve bilardo salonu, yazıhaneler ve iki adet apartman dairesi vardır. İkinci Vakıf Apartmanı'ndaki bu mekan çeşitliliği nedeniyle bina dönemin basını tarafından yakından takip edilmiştir. Gazetelerde oyun ve bilardo salonuyla ilgili şu sözler söylenmiştir: “Ankaralı yeni binalarını ağaçları gibi, çocukları gibi sayar. Türk Ocağı binasının yanından geçerken: Bitse de tiyatrosuna gitsek!; İkinci Vakıf Apartmanının yanından geçerken: Bitse de bir bilardo oynasak! der.” (Hakimiyet-i Milliye, 29 Eylül 1928).

Zemin katta olduğu gibi bu katın da büyük bir bölümü tiyatro salonuna ayrılmıştır. Tiyatro salonunun her iki yanında iki uzun koridor bulunmakta ve bu koridorlardaki kapılardan salonun üst bölümündeki localara giriş sağlanmaktadır. Zemin katta kahvehane bölümünün üstüne gelecek şekilde birinci kata oyun ve bilardo salonu tasarlanmıştır. Kahvehanenin içindeki tek kollu merdivenle üst kattaki oyun ve bilardo salonuna ulaşım sağlanmıştır. Birinci katta normal kat planlarındaki dairelerle benzer bir şekilde bölümlenmiş on sekiz adet yazıhane bulunmaktadır (Şekil 5.81).

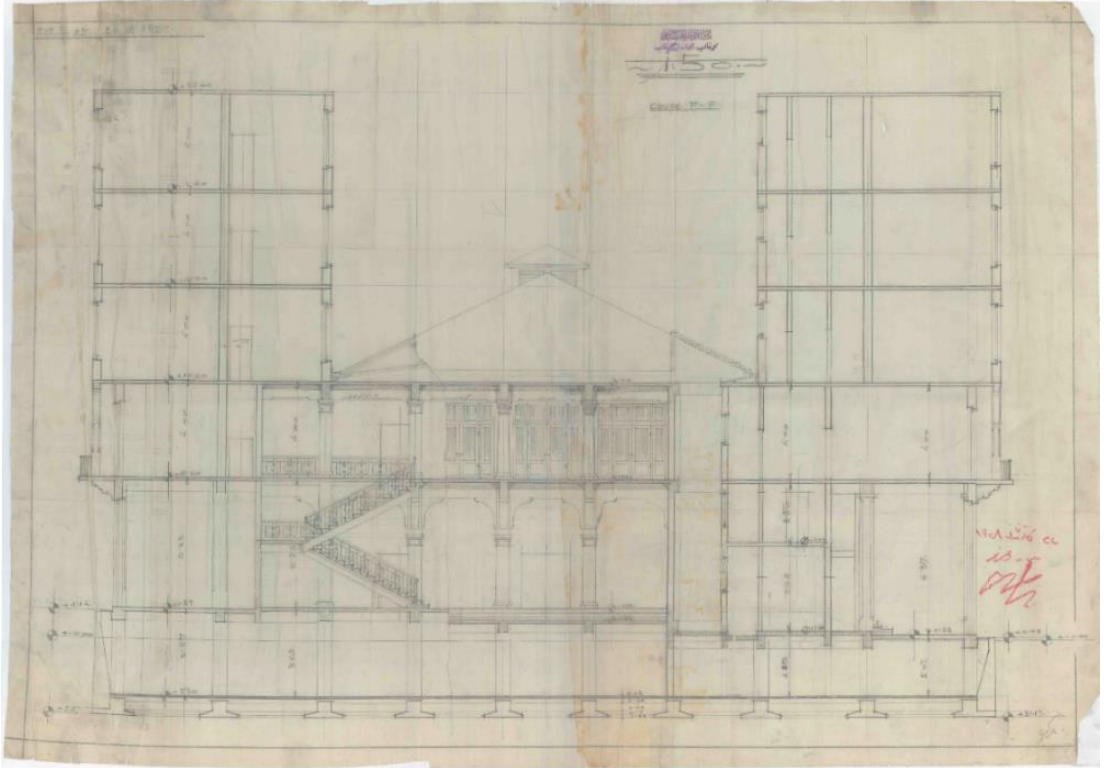

Şekil 5.81: İkinci Vakıf Apartmanı birinci kat planı (Ankara VGM Arşivi'nden işlenerek).

Mimar Kemalettin oluşturduğu bu mekan çeşitliliğinden memnuniyeti İkinci Vakıf Apartmanı'nı tasarladığı sırada 1926 yılında karısı Sabiha Hanım'a yazdığı bir mektuptaki şu sözlerden anlaşılmaktadır:

Evkaş evleri sırasında, parka nazır inşa olunacak olan bu bina, birinci ve ikinci katlarında (foyer) fuayesi ve tuvalet yerlerini havi müzeyyen bir musiki salonunu, büyük gazino, bilardo ve oyun salonlarını, müteaddid mağazaları, büroları (?), haneleri, üçüncü, dördüncü ve beşinci katlarında teknil müştemilatı ve tertibat-ı sıhhiyeyi havi apartmanları ihtiva edecektir. Apartmanların adedi yirmi altıdır. Musiki salonu yazın serin ve kışın sıcak olacak suretde en yeni tecrid ve teshin-i hava tertibatıyla tecrid edilecektir (Yavuz, 2009).

İkinci Vakıf Apartmanı'nın normal kat planlarında her bir katta sekiz daire bulunmaktadır. Binada dairelere çıkan dört adet merdiven olduğu için katlarda her iki daireye bir merdiven aracılığıyla ulaşılmaktadır. Dolayısıyla tiyatro salonunun yüksekliği birinci kata kadar devam ettiği için konut birimlerinin bulunduğu katlarda bu bölüm büyük bir iç avlu şeklindedir (Şekil 5.82). Dairelerdeki mekan dağılımına bakıldığında servis mekanlarının avluya bakacak şekilde yerleştirilirken odaların ise binanın çeperlerine konumlandırıldığı görülmektedir. Böylelikle binanın ortasındaki avluya dairelerin koridor bölümleri bakmaktadır (Şekil 5.83) (Şekil 5.84).

Şekil 5.82: İkinci Vakıf Apartmanı kesiti (Ankara VGM Arşivi).

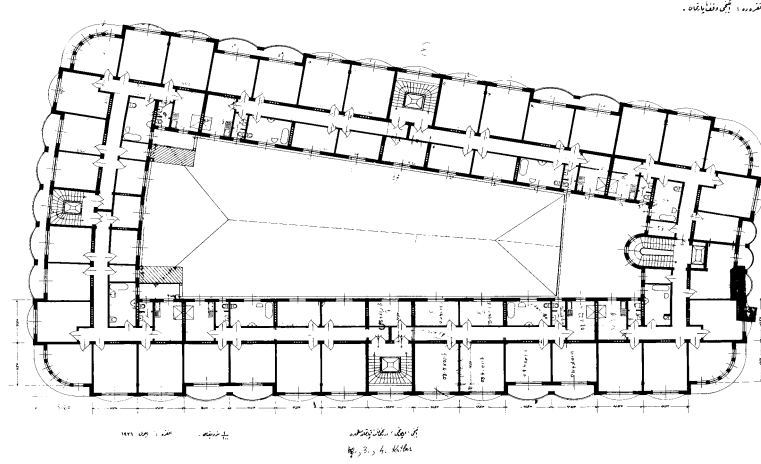

Şekil 5.83: İkinci Vakıf Apartmanı hava boşluğu (Ankara VGM Arşivi).

Şekil 5.84: İkinci Vakıf Apartmanı hava boşluğuna bakan pencereler (Ankara VGM Arşivi).

Dairelerin cephelerine bakan odaların büyüklükleri hemen hemen aynı boyuttur. Apartmanda salon, yemek odası veya yatak odası ayrımı odaların metrekarelerinden anlaşılamamaktadır. Dairelerdeki tuvalet, banyo ve mutfak yan yana olup iç avluya bakmaktadır. Tuvalet ve banyolar alafrangadır (Şekil 5.85).

Şekil 5.85: İkinci Vakıf Apartmanı normal kat planı (Ankara VGM Arşivi).

Dairelerin iç avluya bakan odalarından birinin hizmetçi odası diğerinin kiler olması muhtemeldir. Çünkü İkinci Evkaf Apartmanı'nın planlarının anlatıldığı bir gazete haberinde dairelerde hizmetçi odası ve kiler haricinde 4 veya 5 oda bulunduğu yazılmıştır. Haberde apartmanın çatı katında da çamaşırvhaneye birlikte hizmetçi odalarının olacağı eklenmiştir (Hakimiyet-i Milliye, 23 Haziran 1927). Dairelerde odalar arası sirkülasyon uzun ve dar koridorlarla sağlanmıştır (Şekil 5.86) (Şekil 5.87).

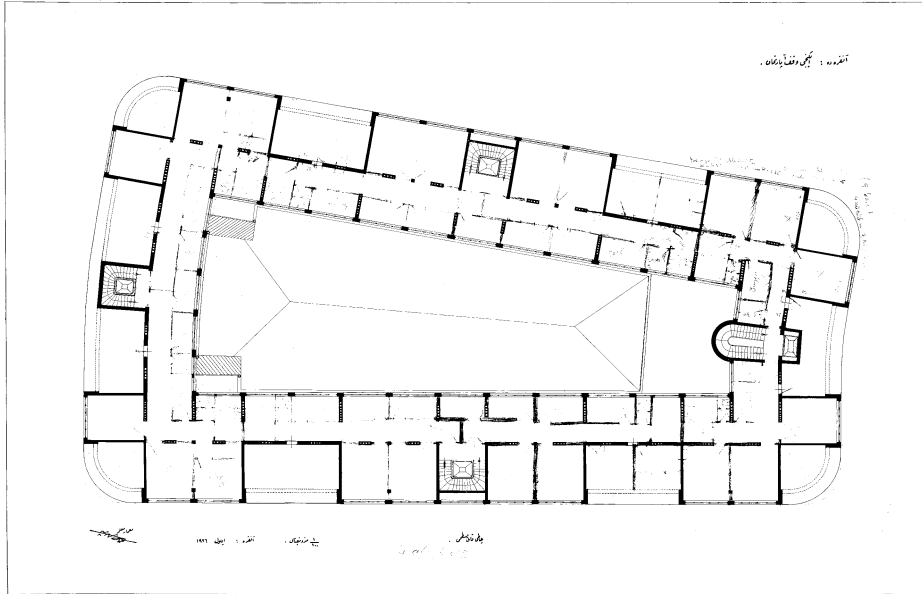

Şekil 5.86: İkinci Vakıf Apartmanı iç mekan fotoğrafı (Ankara VGM Arşivi).

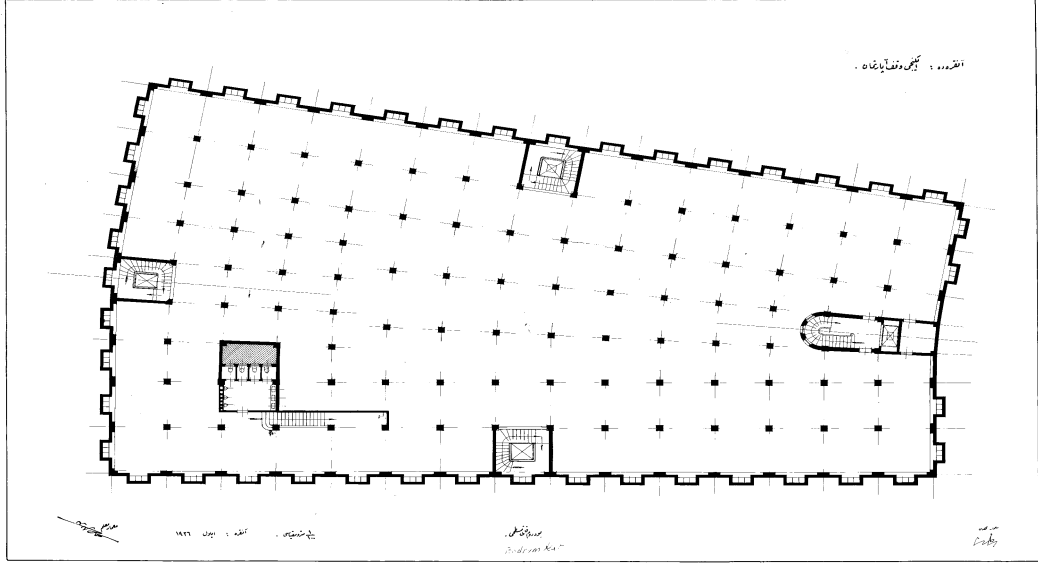
Şekil 5.87: İkinci Vakıf Apartmanı daire girişi (Ankara VGM Arşivi).

Apartmanın çatı katında çamaşır kurutma bölümleri, hizmetçi odaları, banyo ve tuvaletler vardır (Şekil 5.88).

Şekil 5.88: İkinci Vakıf Apartmanı çatı katı planı (Ankara VGM Arşivi).

Bodrum kat planında apartmandaki dört merdivenle ve kahve ve gazino bölümündeki tek kollu merdivenle bu kata ulaşılabilir. Bu merdivenin hemen önünde tuvaletlerin olması nedeniyle bu tuvaletler büyük bir ihtimalle kahve ve gazino bölümü için düşünülmüştür (Şekil 5.89). Apartmanın bahsedildiği gazete haberinde bodrum katta kömür ve odunlukların yapılacağı yazılmıştır (Hakimiyet-i Milliye, 23 Haziran 1927).

Şekil 5.89: İkinci Vakıf Apartmanı bodrum kat planı (Ankara VGM Arşivi).

5.6.4. Yapım Sistemleri ve Malzemesi

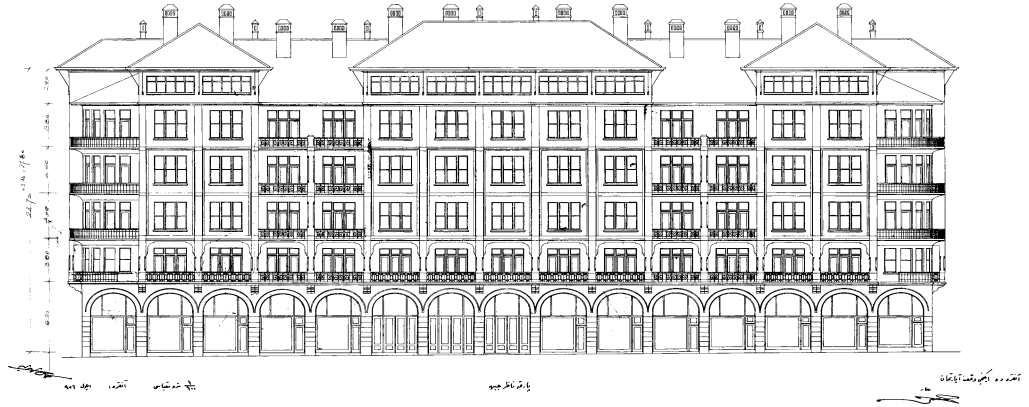
1995 yılında binanın otel olarak kullanılması düşünülmüş ve binanın yapım sistemleri ile ilgili bir rapor hazırlanmıştır. Bu raporda yer alan bilgilere göre İkinci Vakıf Apartmanı tamamen betonarme karkas sistem ile inşa edilmiştir. Temel sistemi sürekli. Döşemeler ortalama 14 cm kalınlığındadır. Kat yükseklikleri bodrum katta 3.13m, zemin katta 5.32m, birinci katta 4.80m ve diğer katlarda ise 4.03m'dir. Raporda ayrıca apartmanın o dönemin şartnamelerine göre oldukça emniyetli bir şekilde inşa edildiği ve beton kalitesinin normalin üzerinde olduğu yazılmıştır (Ankara VGM Arşivi).

Yapının kapı pencere doğramaları ahşap, merdivenler mermer malzemeden yapılmıştır. Yapının balkon parmaklıkları demirdendir. Binaya kalorifer, sıcak ve soğuk hava tesisatı yaptırılmıştır (BOA, 30-60-20). Evkaf Müdüriyeti'nin teklifi

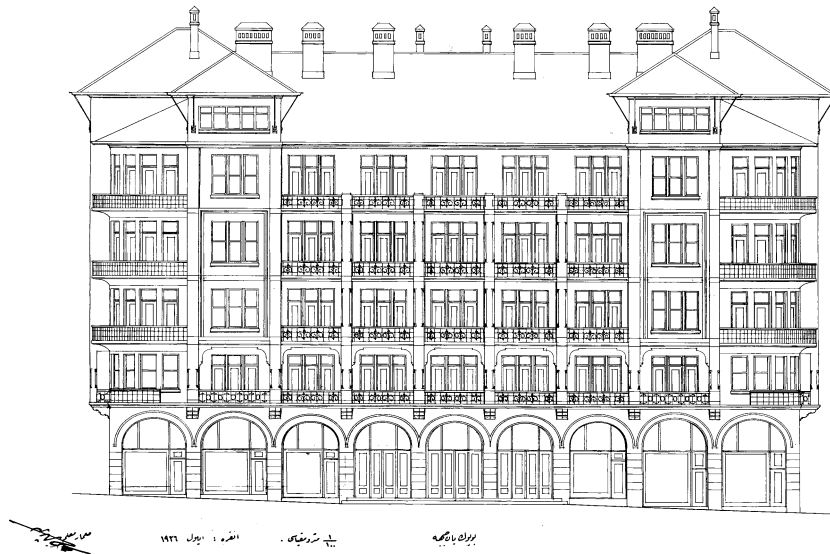
üzerine havagazı tesisatının pazarlıkla yapılması İcra Vekilleri'nce kabul edilmiştir (BOA, 5-41-2). Binanın elektrik, telefon ve zil tesisatı on dört bin lira maliyetle 1928-1930 yılları arasında yapılmıştır (BOA, 24-41-2).

5.6.5. Bezeme Programı ve Mimari Tarz

İkinci Vakıf Apartmanı'nın cephe tasarımları simetrik bir düzendedir. Yapının cephe tasarımı süsten arındırılmış, sade ve dengelidir (Şekil 5.90) (Şekil 5.91). Buna karşılık balkon bölümlerindeki detaylarda bu sadeliği kıracak mukarnas başlıklı sütunlar ve demir parmaklıklarda süslemeler vardır (Şekil 5.92).

Şekil 5.90: İkinci Vakıf Apartmanı ön cephe çizimi (Ankara VGM Arşivi).

Şekil 5.91: İkinci Vakıf Apartmanı yan cephe çizimi (Ankara VGM Arşivi).

Mağazaların üstündeki katlar dışarı taşırılmış ve birinci kattaki balkonların altına dalgalı taş konsollar yerleştirilmiştir (**Şekil 5.92**). Yapının köşeleri çeyrek daire yuvarlak hatlardan oluşur. İstiklal Caddesi'ne bakan ön cephedeki dikdörtgen açıklıklı balkonların köşeleri pahlanmış, Çirmen ve Adatepe Sokak tarafına bakan cephelerdeki balkonların üstlerine yarım daire kemerler tasarlanmıştır. Böylece bütüncül ve dengeli bir şekilde cephelerdeki keskin hatlar yumuşatılmıştır. Binanın çatısı ise geniş saçaklıdır ve binanın cephesi bu saçakları destekleyen eliböğründeler ile ulusal mimarinin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Mağazaların bulunduğu katların cephelerine kesme taş görünümü verilmiştir (**Şekil 5.93**).

Şekil 5.92: İkinci Vakıf Apartmanı balkonları.

Şekil 5.93: İkinci Vakıf Apartmanı.

5.7. Üçüncü Vakıf Apartmanı

5.7.1. Yapım Hikayesi

Mimar Kemalettin Üçüncü Vakıf Apartmanı'nı 1925-1927 yılları arasında tasarlamıştır (**Şekil 5.94**). Ankara'da inşa edilmesi düşünülen apartmanın özgün plan ve cephe çizimlerinde Aralık 341 (1925) tarihi kayıtlıdır (**Yavuz, 2009**). Ali Cengizkan Kemalettin Bey'in ölümünden sonra Üçüncü Vakıf Apartmanı'nın Himaye-i Etfal merkez binasının yanına daha kısa bir blok şeklinde arsaya uyarlanıp inşa edilmiş olma ihtimalinden bahsetmiştir. Burada bahsi geçen bina Çocuk Sarayı Apartmanı'dır (**Cengizkan, 2009**).

Şekil 5.94: Üçüncü Vakıf Apartmanı projesi (**Yavuz, 2009**).

Yıldırım Yavuz Kemalettin Bey'in mektuplarında yeni ve büyük bir apartman binasından bahsettiğini ve bu binanın Kemalettin Bey'in sulu boya ön cephe çizimini hazırladığı apartman olabileceğini ifade etmiştir. Ali Cengizkan gibi Yıldırım Yavuz da Üçüncü Vakıf Apartmanı'nın sonradan daha küçük bir boyutta Çocuk Sarayı Apartmanı olarak inşa edildiğini söylemiştir (**Şekil 5.95**). Yavuz, Mimar Kemalettin'in ölümünün ardından projenin Vakıflar mimarları tarafından değiştirilerek gerçekleştirilmiş olması ihtimali üzerinde durmuştur. Yıldırım Yavuz Kemalettin Bey'in hazırladığı sulu boya çiziminin Üçüncü Vakıf Apartmanı için bir ön eskiz çalışması olarak yapıldığını varsaymaktadır (**Yavuz, 2009**).

Şekil 5.97: Ankara Samanpazarı meydanı (Atatürk Kitaplığı Arşivi, KRT_026228).

Apartmanın cephe çiziminde de binanın hemen yanında bitişik nizamda ve etrafındaki geleneksel evler görülmektedir (Şekil 5.98) (Şekil 5.99) (Yavuz, 2009).

Şekil 5.98: Üçüncü Vakıf Apartmanı görünüş çiziminde apartmanın yanında görünen geleneksel ev (Yavuz, 2009).

Şekil 5.99: Üçüncü Vakıf Apartmanı yakınında görünen geleneksel evler (Yavuz, 2009).

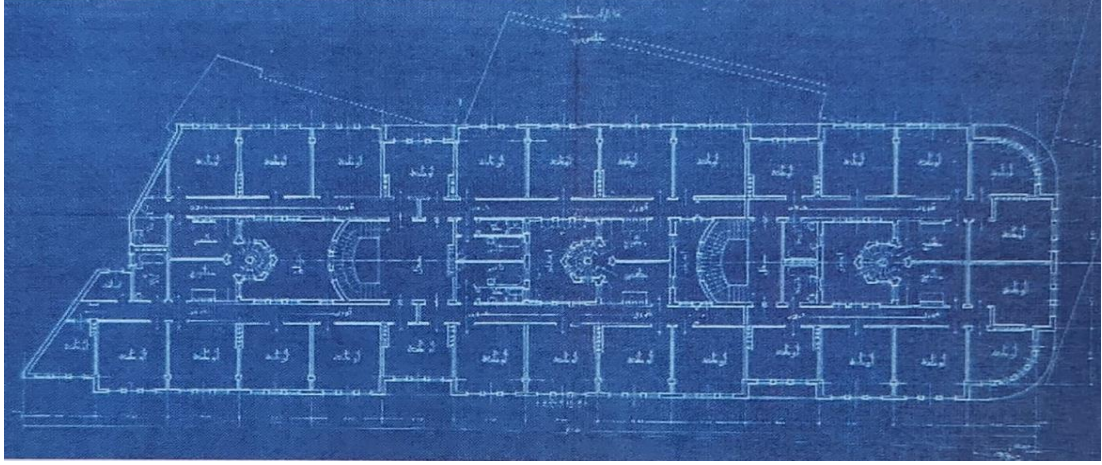
Samanpazarı Osmanlı Devleti zamanında “Yukarı Yüz” denilen Kale’nin ve çevresinin altındaki “Aşağı Yüz” bölümünde yer almaktadır. Kağnıpazarı’nın yakınında bulunan Samanpazarı’nda kağnılarla gelen saman satılmaktaydı. Bu alandaki önemli yapılara Kurşunlu Cami, Leblebicioğlu Cami, Örtmeli Hundi Hoca Cami örnek gösterilebilir (Oygür, 2016).

5.7.3. Mekan Organizasyonu

Üçüncü Vakıf Apartmanı eğimli bir arazide dikdörtgen biçiminde altı katlı bir yapı olarak tasarlanmıştır. Zemin kat üzeri üç kat ve çatı katından oluşan binanın genel kullanım şeması İkinci Vakıf Apartmanı ile benzerdir. Dolayısıyla zemin katların işyeri, çatı katının ise çamaşırlık olarak tasarlanmış olma ihtimali yüksektir.

Apartmanın sadece bir adet normal kat planına ulaşılabilmıştır. Bu plana göre bir katta altı daire vardır. Apartmanda konut birimlerine ulaşımı sağlayan iki adet merdiven bulunmakta ve bu merdivenlerden biri dört diğeri iki daireye açılmaktadır. Apartmanda dört adet aydınlık boşluğu tasarlanmıştır. Bu boşluklardan ikisi merdivenlerin arkasındadır. Dairelerin koridorlarında bulunan pencereler bu aydınlık boşluklarına bakmaktadır. Bu sayede doğal binaya daha fazla ışığın girmesi sağlanmıştır. Daireler yaklaşık aynı boyutta olup mutfak haricinde dört veya beş odalıdır. Mutfak banyo ve tuvalet apartmanın orta bölümünde çözümlenmiş, odalar ise

cephelere bakacak şekilde konumlandırılmıştır. Planlarda banyoların alafranga olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır (Şekil 5.100).

Şekil 5.100: Üçüncü Vakıf Apartmanı normal kat planı (Cengizkan, 2009).

Apartmandaki odaların büyük bir bölümü aynı boyutta olup salon, yemek odası veya hizmetçi odası olarak isimlendirilmemişlerdir. Dairelerin tümü koridorludur. Odalar ve ıslak hacimler bu uzun koridorun etrafına sıralanmıştır. Her dairenin bir veya iki odası balkonludur. Plandaki ana merdivenlerin dışında üç adet dairesel merdiven vardır. Dairesel merdivenlerin dairelerdeki mutfaklara çıkması nedeniyle büyük olasılıkla bu üç merdiven hizmetli merdiveni olarak tasarlanmıştır.

5.7.4. Bezeme Programı ve Mimari Tarz

Üçüncü Vakıf Apartmanı'nın her odasının üçlü geniş penceresi olduğundan bu durum cepheye şeffaf bir görünüm vermiştir. İki kat yüksekliğinde zemin kattaki cam yüzeyleri de büyük tutulmuştur. Böylece apartmana doğal ışığın iyi bir şekilde girmesi sağlanmıştır. Ön cephenin üçüncü ve beşinci kat pencereleri dikdörtgen çerçeveli olup bunların arasında dördüncü kat pencereleri yarım daire kemerlidir. Kemerli pencerelerin ve beşinci kat pencerelerinin köşelikleri kıvrımlı motiflerle süslenmiştir. Zemin kat duvarlarına yatay çizgilerle kesme taş görünümü verilmesi düşünülmüştür. Apartmanın ön cephesinde yer alan her iki giriş kapısının demir süslemeleri vardır. Dairelerdeki balkonların süslemeli parmaklıkları vardır. Apartmanın saçakları geniş ve dalgalı bir şekilde tasarlanmıştır (Şekil 5.101).

Şekil 5.101: Üçüncü Vakıf Apartmanı cephe çizimi (Cengizkan, 2009).

5.8. Devlet Demiryolları Apartmanı

5.8.1. Yapım Hikayesi

Mimar Kemalettin Demiryolları Apartmanı'nı 1927 yılında tasarlamıştır (Şekil 5.102). Ankara'da Devlet Demiryolları ve Limanları çalışanları için uygun bir konut binası yapılması düşünülmüş ve bu binanın tasarımı için Kemalettin Bey görevlendirilmiştir. Binanın inşası 23 Mayıs 1927'de Cumhuriyet Türk Anonim Şirketine 283.000 liraya ihale olunmuştur. Binanın geçici olarak Devlet Demiryolları ve Limanları İdare-i Umumiyesi'ne tahsis edilmesi düşünülmüştür.

Şekil 5.102: Devlet Demiryolları Apartmanı.

Binanın temel atma töreni 11 Ağustos'ta yapılmıştır (**Şekil 5.103**). Temel atma törenine Nafia Vekili Behiç Bey ve demiryolları müdürlüğünden önemli kişiler katılmıştır (**Şekil 5.104**).

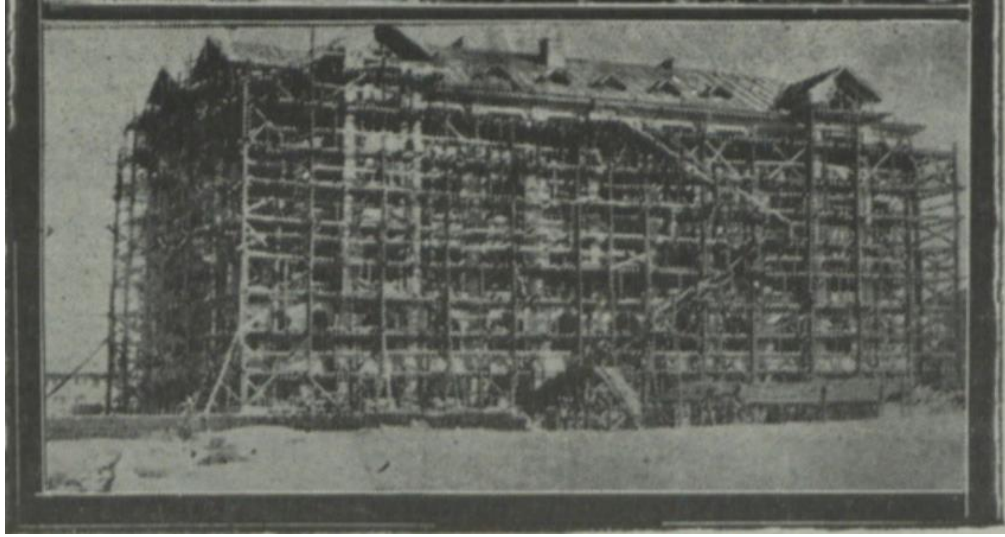

Şekil 5.103: Demiryolları Apartmanı temel atma töreninden bir fotoğraf (**Devlet Demiryolları Mecmuası, 1 Eylül 1927**).

Şekil 5.104: Nafia Vekili Behiç Bey ve Devlet Demiryolları erkanı (**Servet-i Fünun, 1 Eylül 1927**).

Apartmanın inşasının 3 Eylül 1928'de bitmesi planlanmıştır (**Servet-i Fünun, 1 Eylül 1927**). Fakat dönemin gazete haberleri incelendiğinde binanın inşasının bu tarihte bitmediği anlaşılmaktadır. 10 Eylül 1928 tarihli bir haberde apartmanın inşasının devam ettiği ve binanın müteahhit tarafından kanuni evvelde (aralık) teslim edileceği yazılmıştır (**Şekil 5.105**).

Şekil 5.105: İnşası devam eden Demiryolları Apartmanı (**Hakimiyet-i Milliye**, 10 Eylül 1928).

Devlet Demiryolları İdaresi apartmana 4 Mayıs 1929 tarihinde taşınmaya başlamıştır. Demiryolları İdaresi Koçzade Apartmanı'nda ikamet etmekte iken Demiryolları Apartmanı'nın inşasının tamamen bitmesi ile bu binaya taşınmıştır. Konuyla ilgili bir gazete haberinde 15 Mayıs'ta Nafia Vekaleti'nin de taşınacağı ve Nafia Vekaleti'nin bu binanın sahibi ile bir senelik kontrat yaptığı yazılmıştır (**Şekil 5.106**).

Şekil 5.106: İnşası yeni tamamlanan Demiryolları Apartmanı (**Hakimiyet-i Milliye**, 5 Mayıs 1929).

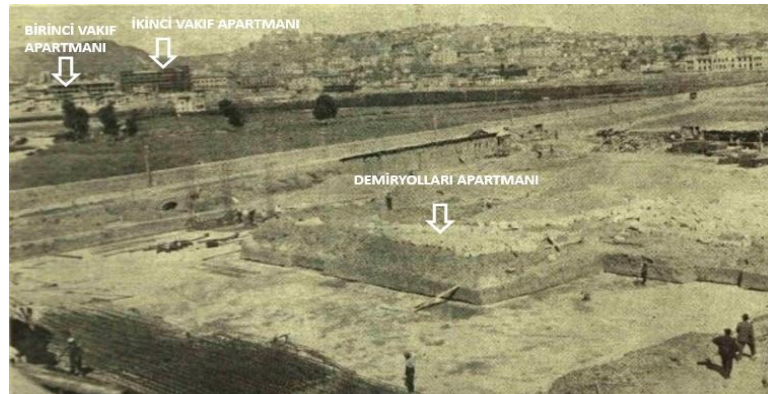
Bir senelik kontratın bitmesinin ardından Demiryolları Apartmanı asıl yapım amacına uygun olarak hiçbir zaman bir konut binası olarak kullanılmamıştır. Bir süre Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü olarak kullanılan binada 1947 yılından sonra Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eser ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Devlet Demiryolları Meslek Okulu ikamet etmiştir (Erdoğan ve Günel, 2007). Günümüzde ise yapı Medipol Üniversitesi Merkez Kampüs binası olarak kullanılmaktadır.

5.8.2.Vaziyet Planı ve Çevre İlişkileri

Demiryolları Apartmanı Ankara Altındağ 29216 ada ve 19 parselde bulunmaktadır (Şekil 5.107). Bina Kemalettin Bey'in tasarladığı vakıf konutlarının bulunduğu alana yakın bir konumdadır (Şekil 5.108).

Şekil 5.107: Demiryolları Apartmanı'nın konumu (Web 9).

Şekil 5.108: Demiryolları Apartmanı temelinin karşısında Birinci Vakıf Apartmanı ve inşası devam eden İkinci Vakıf Apartmanı (Servet-i Fünun, 1 Eylül 1927).

Talat Paşa Bulvarı'na bakan apartmanın İkinci Vakıf Apartmanı ile arasında Gençlik Parkı vardır. Apartmanın yakın çevresinde Ankara Tren Garı, Atatürk Konutu (Direksiyon Binası) ve Demiryolları Müzesi bulunmaktadır (Şekil 5.109) (Şekil 5.110). Bir otel olarak 1924 yılında inşa edilen Demiryolları Müzesi Kemal Süha Esen tarafından milli mimari üslupta tasarlanmıştır (Yakın, 2021).

Şekil 5.109: Demiryolları Müzesi.

Şekil 5.110: Demiryolları Müzesi ve arkasında Demiryolları Apartmanı.

5.8.3. Mekan Organizasyonu

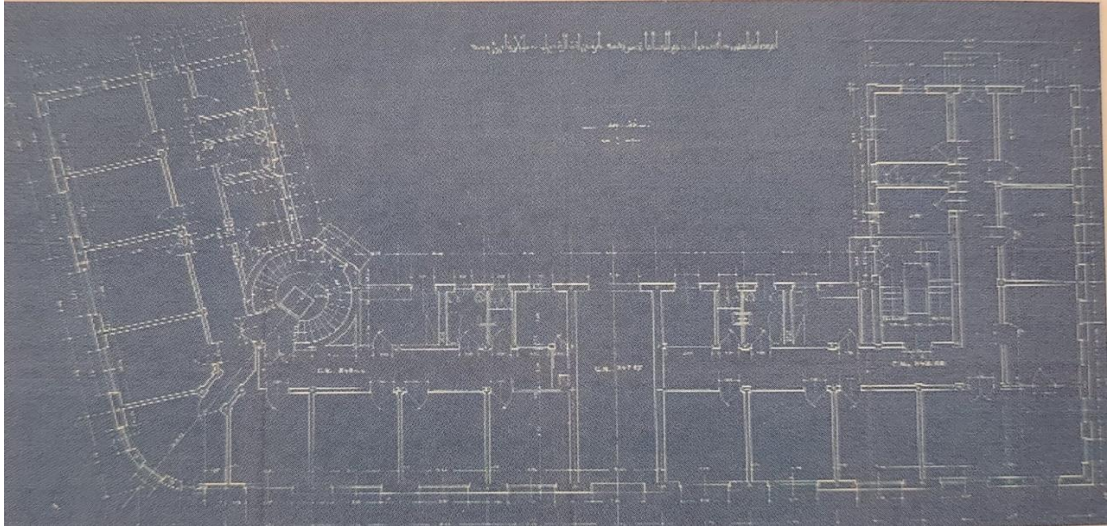
Demiryolları Apartmanı bodrum ve çatı katıyla birlikte toplam altı katlı bir binadır. Devlet Demiryolları Arşivinde bulunan bir cephe çizimine göre apartmanın ilk başta daha büyük bir yapı olarak tasarlandığı anlaşılmaktadır (**Şekil 5.111**). Daha sonra bilinmeyen nedenlerden dolayı apartmanın sadece bir bölümü inşa edilmiştir (**Yavuz, 2009**).

Apartmanın özgün planlarındaki bazı alanlar önceden düşünülen büyük apartman projesi göz önüne alındığında bir anlam kazanmaktadır. Hem arşivde bulunan ön cephe çizimi hem de planlardaki odaların ve servis alanlarının konumu incelendiğinde Demiryolları Apartmanı projesinin büyük bir olasılıkla aslında büyük bir iç avlulu çok katlı konut projesi olarak tasarlandığı söylenebilir.

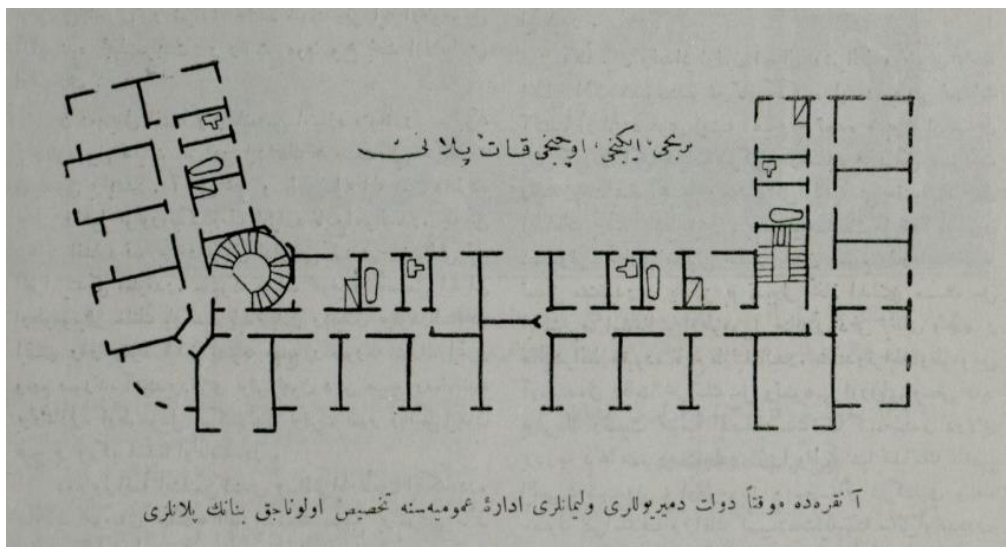
Şekil 5.111: Büyük Demiryolları Apartmanı projesi ön cephe çizimi (**Yavuz, 2009**).

Demiryolları Apartmanı'nın zemin kat planında üç daire bulunmaktadır. Dairelerden birisi diğer iki dairenin iki katı büyüklüğündedir. Ancak bu büyük dairenin sekiz odasının olması sonradan bu alanın iki daireye bölünebilecek şekilde tasarlanmış olma ihtimalini akla getirmektedir. Küçük dairelerden birinde beş diğerinde altı oda vardır. Her iki dairenin bir odası hariç diğer odaları yaklaşık aynı boyuttadır. Daha küçük olan diğer odalar ıslak hacimlerle bir arada çözülmüştür. Mimar Kemalettin'in diğer çok katlı konut yapılarında ıslak hacimlere yakın olan küçük odayı hizmetçi odası olarak tasarlaması nedeniyle Demiryolları Apartmanı'nda da bu alanın aynı işleve sahip olması muhtemeldir. Projenin ilk başta avlulu bir apartman projesi olarak tasarlandığı düşünülürse mutfak, tuvalet, banyo ve bu küçük odanın yan yana olup avluya bakacak şekilde konumlandırıldığı anlaşılmaktadır. Apartmanın orta aksında bir kapalı geçit bulunmaktadır. Bu geçidin de iç avluya ulaşımı sağladığı düşünülebilir (**Şekil 5.112**).

Şekil 5.112: Devlet Demiryolları Apartmanı zemin kat planı (Cengizkan, 2009).

Apartmanın normal kat planlarındaki konut birimlerine ulaşımı sağlayan iki adet merdiveni vardır. Bu merdivenlerden biri iki kollu diğeri döner merdiven şeklindedir. Döner merdivenin bulunduğu bölümde iki daire olup bu dairelerin planı zemin kattaki beş ve altı odalı olan dairelerin planlarıyla eştir. Normal kat planında iki kollu merdiven sahanlığından iki ayrı daireye geçilmektedir. Bu iki daire de beş odalıdır. Zemin kattaki kapalı geçidin bulunduğu alan normal kat planlarında oda şeklinde tasarlanmıştır. Dairelerde odalar arası sirkülasyon koridor ile sağlanmıştır. Dairelerde tuvalet ve banyo yan yana konumlandırılmış olup banyo alafranga, tuvalet alaturka şeklinde tasarlanmıştır (Şekil 5.113).

Şekil 5.113: Devlet Demiryolları Apartmanı birinci, ikinci ve üçüncü kat planı (Devlet Demiryolları Mecmuası, 1 Eylül 1927).

Servet-i Fünun Mecmuası'nda apartmanın her katında dörder daire ve bodrum katının ön cephesinde iki apartman dairesi olacağı yazılmıştır. Dergide binanın toplam on sekiz daireye sahip olacağı eklenmiştir (**Servet-i Fünun, 1 Eylül 1927**). Demiryolları Mecmuası'nda apartmanın çatı katında çamaşır yıkama ve kurutma yerlerinin olacağı yazmaktadır (**Demiryolları Mecmuası, 1 Eylül 1927**).

5.8.4.Yapım Sistemleri ve Malzemesi

Demiryolları Mecmuası'nda binanın betonarme olarak inşa edileceği ve bodrum katta duvarların moloz taşla diğer katlarda ise tuğla ile doldurulacağı bilgisi verilmiştir (**Demiryolları Mecmuası, 1 Eylül 1927**). Binanın üzeri asbest levhalarla kaplı, betonarme, kırma bir çatı ile örtülmüştür (**Yavuz, 2009**). Apartmanın pencere doğramaları ahşap, balkonların parmaklıkları ve kapalı geçidin kapısı demir malzemeden yapılmıştır. Balkonlar taş konsollarla taşınmaktadır.

5.8.5. Bezeme Programı ve Mimari Tarz

Demiryolları Apartmanı'nın cepheleri bakışık olarak tasarlanmıştır. Ön cephede ve Talat Paşa Bulvarı'na bakan cephede ikinci kat düzeyinden başlayıp çatı katına kadar devam eden iki adet kapalı cumba biçiminde çıkma yapılmıştır (**Şekil 5.114**).

Şekil 5.114: Demiryolları Apartmanı kapalı cumba biçiminde çıkma.

Ön cephede orta aksta bulunan odaların balkonlarıyla birlikte bu iki çıkma cepheye hareket kazandırmıştır. Binanın Talat Başa Bulvarı'na bakan yönü ile ön cephenin kesiştiği bölüm yuvarlatılarak yumuşak bir geçiş yapılmıştır. Apartmanın cephe tasarımları sade bir düzendedir. Binadaki zemin kat pencereleri hariç tüm pencereler dikdörtgen çerçevelidir. Zemin kat pencereleri geniş ve sivri kemerlidir (Şekil 5.115).

Şekil 5.115: Demiryolları Apartmanı (SALT Araştırma, FOTO_AHANKA218, 1929).

Apartmanın saçakları geniş tutulmuştur. Tüm saçakların altına üçgen motifli bir kuşak tasarlanmıştır. Kapalı cumbaların çatı pencerelerinin üzeri alçı kabartma süslemelerle bezenmiştir (Şekil 5.116). Bu süslemenin tam ortasında ay yıldız motifi vardır (Şekil 5.117).

Şekil 5.116: Demiryolları Apartmanı çatı penceresinin üstündeki alçı kabartma süslemeler.

Şekil 5.117: Demiryolları Apartmanı ay yıldız motifli süsleme detayı.

6. DEĞERLENDİRME

6.1.Yapım Hikayesi

Mimar Kemalettin'in tasarladığı konut yapılarının yapım hikayeleri göz önüne alındığında bu konut yapılarından 5 konut projesinin vakıf arazileri üzerine inşa edildiği görülmüştür. Üçüncü Vakıf Han'ın olduğu bölgede önceden Kuloğlu Camisi ve Sübyan Mektebi, Harikzedegan Apartmanları'nın inşa edildiği alanda öncesinde Nazır Hüseyin Ağa Medresesi ve Laleli Medresesi bulunmaktadır. Ankara Evkaf Evleri, Birinci Vakıf Apartmanı ve İkinci Vakıf Apartmanı'nın bulunduğu alan ise önceden Kızılbey Vakfı'na ait bir arazidir. Üçüncü Vakıf Apartmanı'nın inşası için Kuloğlu Camisi'nin yıkılması o bölgede daha çok gayrimüslimlerin ikamet etmesi sebebiyle çok büyük bir sıkıntı teşkil etmemiştir. Kemalettin Bey yıkılan camiyi aynı adla Bostancı'da yeniden inşa etmiştir. Kuloğlu Camisi'yle birlikte yanında bulunan mektep de yıkıldığından Mimar Kemalettin Bostancı'da Kuloğlu Camisi'nin yanında bir mektep de inşa etmeyi ihmal etmemiştir. Ankara'daki konutların inşa edildiği Kızılbey Vakfı'na ait alanda herhangi bir tarihi eser bulunmadığı için Ankara'daki vakıf konutlarının inşa edilme sürecinde arsayla ilgili bir sorun çıkmamıştır.

Fakat Harikzedegan Apartmanları ile ilgili incelenen belgelere göre bu apartmanların inşa edilmesi için medresenin yıkılmasına Meşihat ve Fetvahane itiraz ettiklerinden dolayı apartmanların Laleli Camisi'nin yanında bulunan arsaya yapılması kararı ertelenerek alınmıştır. Devlet arşivlerindeki araştırılan belgelerde bu alanda bilinenin aksine 1911 yangınından etkilenen yıkık harap bir medrese olmadığı aslında bu alanda iki medrese olup sadece birinin kullanılamayacak kadar yıkık durumda olduğu tespit edilmiştir. İtiraz dilekçeleri Sultan Vahdettin'e kadar ulaşmış ve Vahdettin'in sadece yıkık olan medresenin yıkılmasına izin vermiş olmasına rağmen her iki medrese de yıkılmış ve Harikzedegan Apartmanları inşa edilmiştir. Mimar Kemalettin'in tarihi mimari eserler konusunda hassasiyeti ve Üçüncü Vakıf Apartmanı'nın inşası için yıkılan Kuloğlu Camisi'ni yeniden inşa etmesi düşünüldüğünde buradaki medreseler için de bir çözüm geliştirmiş olabileceği akla gelmektedir. Fakat apartmanların inşa edileceği alanın İstanbul'un işgal edildiği 1918-1920 yılları arasında seçilmesi, Kemalettin Bey'in 1919'da Evkaf Kurumundaki görevine son verilmesi ve 1922

yılında Kudüs'e gitmesi medreselerle ilgili herhangi bir faaliyet göstermesine engel olmuş olabilir.

Mimar Kemalettin'in konut yapılarından sadece Harikzedegan Apartmanları'nın orta sınıf Türk toplumu için inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kemalettin Bey'in tasarladığı köşk yapısı Hicaz Valisi olan Ahmet Ratıp Paşa için yapılmış, Üçüncü Vakıf Han gayrimüslimlerin yoğun olduğu bir bölgede inşa edilmiş ve Ankara'daki vakıf konutları üst düzey memurlar için tasarlanmıştır. Bu nedenle Harikzedegan Apartmanları projesi Mimar Kemalettin'in diğer konut yapıları içinde ayrı bir öneme sahiptir.

Yangınzedelerin acil konut ihtiyacını karşılamak amacıyla tasarlanan Harikzedegan Apartmanları inşa edilmeden önce Tarihi Yarımada dışında bir bölgeye müstakil konutlardan oluşan bir numune köyü inşa edilmesi planlanmıştır. Projeyi yakından takip eden Tasvir-i Efkar gazetesindeki haberler incelendiğinde bir ay boyunca bu projeyi uygulama çabası verildiği fakat bütçe yetersizliğinden dolayı yangınzedeler için ayrı ayrı müstakil ev yapmaktan vazgeçildiği anlaşılmaktadır. Büyük bir bölümü toplumun orta sınıfını oluşturan yangınzedeler için öncelikle numune köy projesinin düşünülmesi ve bu köy projesindeki evlerin müstakil ve bahçeli olması önemlidir. Dönemin basınında bu projeye yönelik eleştiriler bütçe yetersizliği ve ulaşım problemleri üzerine olmuştur. Konutların mekânsal özelliklerine dair herhangi bir olumsuz eleştiriye rastlanmamıştır. Öte yandan harikzedeler için çok katlı apartmanlar inşa edilmesi düşünülünce Tasvir-i Efkar gazetesindeki eleştiriler bu konutların mekânsal özellikleri ile ilgili olmuş ve apartman projesi Türk toplumunun yaşayış biçimine ve adetlerine uygun bulunmamıştır. Müstakil ev ve apartman projelerine yönelik bu eleştiriler halk için dönemin "uygun" konutunun nasıl olması gerektiği hakkında bilgi vermektedir.

Harikzedegan Apartmanları projesi aynı zamanda Geç Osmanlı Dönemi'nde yükselen milliyetçiliğin bir toplu konut projesine nasıl yansıdığını göstermektedir. Çok katlı apartman projesinin Rum bir mimar olan Kyriakidis'e yaptırılması Tasvir-i Efkar gazetesindeki haberlerde hoş karşılanmamıştır. Bununla birlikte çok katlı apartman projesi Mimar Kemalettin tarafından yapıldığında dönemin çeşitli gazetelerindeki makalelerde bu denli büyük bir konut projesinin Türk ve Müslüman kimseler tarafından yapılmasından gurur duyulduğu yazılmıştır.

6.2.Konum

Kemalettin Bey'in İstanbul'daki konut yapıları Çamlıca, Beyoğlu ve Fatih olmak üzere farklı semtlerde bulunmasına karşın Ankara'daki konut yapılarının tümü Altındağ ilçesi için tasarlanmıştır. İstanbul'daki bu yapılar farklı semtlerde bulunmakla birlikte bu semtlerdeki insanların yaşayış biçimleri de birbirinden farklılık göstermektedir. Daha çok Hristiyan azınlıkların yaşadığı Beyoğlu'nda bulunan Üçüncü Vakıf Han'ın çevresinde de benzeri çok katlı apartmanlar vardır ve bu bölgede oturan insanlar apartman yaşantısına alışıktır. Fakat çok katlı büyük 4 bloktan oluşan Harikzedegan Apartmanları bulunduğu Fatih'te müstakil hanelerin yoğunlukta olması nedeniyle apartman blokları bu bölge için farklı bir konut yapısıdır. Çalışma sürecinde incelenen gazete haberlerine göre bütçe yetersizliği ve ulaşım problemleri nedeniyle yangınzede evlerinin Tarihi Yarımada'da inşa edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu tarihi bölgede evlerin yapılması için geniş bir arazi bulunmadığından yangınzede evlerinin çok katlı bir konut projesi olarak inşa edilmesinin zorunlu bir karar olduğu söylenebilir. Konutların inşası için seçilen alanda tarihi medreselerin bulunması nedeniyle Meşihat ve Fetvahane ile yaşanan sıkıntılar bu durumu destekler niteliktedir.

Kemalettin Bey'in Ankara'daki konut yapılarından Evkaf Evleri ve Birinci Vakıf Apartmanı aynı parselde İkinci Vakıf Apartmanı ise bu binaların hemen yan parseline inşa edilmiştir. Demiryolları Apartmanı ise Evkaf konutlarına yaklaşık 1 kilometre, Samanpazarı'nda inşa edilmesi düşünülen apartman ise 1.2 kilometre uzaklıktadır. Evkaf Evleri'nin bulunduğu alanda Osmanlı Döneminde yerleşim birimi bulunmazken Cumhuriyetin ilanından sonra bu bölgenin memurlar için bir yerleşim bölgesi haline getirildiği görülmektedir. İnşa edilmesi düşünülen Samanpazarı Apartmanı'nın görünüş çizimi incelediğinde bu apartmanın hemen yanında geleneksel evler bulunmakla birlikte apartman çevresinin de geleneksel Türk evlerinin yoğun olduğu bir bölge olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Ankara'daki geleneksel mahalle dokusunu koruma noktasında herhangi bir uyum endişesinin olmadığı anlaşılmaktadır.

6.3. Mekan Organizasyonu

Mimar Kemalettin'in konut yapılarındaki mekan organizasyonu incelendiğinde onun özellikle çok katlı konut yapılarında belirli bir tipoloji geliştirdiği görülmektedir.

Bütün çok katlı konut yapılarında birebir aynı olmamakla beraber alt katta mağazalar, en üst katta ortak çamaşırlık, bodrum katlarda her daireye özel veya ortak depolar, ışıklık ya da ortak avlu gibi alanlar tasarlamıştır.

Mimar Kemalettin konut yapılarında İstanbul'da sofalı, Ankara'da ise daha çok koridorlu planlar tasarlamayı tercih etmiştir.

İstanbul'daki çok katlı konut yapılarında dolaşımın yalnızca koridorla sağlandığı bir plan tipolojisi görülmemektedir. Ahmet Ratıp Paşa Köşkü ve Üçüncü Vakıf Han'da bütün odalarla olmasa da sofa konut içindeki çoğu alanla bağlantılıdır. Harikzedegan Apartmanları'nda dolaşım alanı olarak hem sofa hem de koridorlu bir plan çözümü tasarlamıştır. Kemalettin Bey'in Ankara'daki çok katlı konut yapılarının tümü koridorlu bir plana sahiptir. Ankara Evkaf Evleri ise bazıları koridorlu hem de sofalı planlara sahip yapılardır.

Ahmet Ratıp Paşa Köşkü hariç tüm konut yapılarındaki odaların boyutu benzer büyüklüktedir. Ahmet Ratıp Paşa Köşkü'nde salon ve diğer odalar metrekare farkından ayırt edilirken diğer konut yapılarında planlarda eğer odaların ismi yazılmamışsa salon veya yatak odası gibi odalar ayırt edilememektedir.

Mimar Kemalettin'in konut yapıları eski Türk evlerinde olduğu gibi çevresine "kapalı" bir anlayışla tasarlamamıştır. Ankara'daki müstakil Evkaf Evleri bahçesiz, avlusuz ve sokağa bakacak bir şekilde tasarlanmış olup bu evler gerektiği takdirde bir müstakil konut içinde dört veya iki ailenin barınabileceği bir tarzda inşa edilmiştir. Kemalettin Bey'in çok katlı konut yapılarından Harikzedegan Apartmanları ve İkinci Vakıf Apartmanı'nda apartman kullanıcılarını bir araya getirecek ortak alanlar tasarladığı görülmektedir. Demiryolları Apartmanı'nın da ilk projesinin ortak avlulu bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Harikzedegan Apartmanları'nda her blokta yaklaşık 30 daire bulunması ve bu dairelerin girişlerinin ortak avluya açılması kullanıcıların birbirleriyle olan iletişimini güçlendirmektedir.

İkinci Vakıf Apartmanı'nın zemin ve birinci katlarında gazino ve kahvehane, tiyatro salonu, oyun ve bilardo salonu, mağazalar ve yazıhaneler sadece apartman kullanıcılarının değil dışarıdan halkın da kullanabileceği ortak mekanlar olarak tasarlanmıştır. Bu mekanlara ek olarak tiyatro salonunun ve oyun ve bilardo salonunun bulunduğu birinci katta aynı zamanda iki apartman dairesinin de bulunması apartman kullanıcılarının oldukça sosyal bir alanda ikamet etmesini sağlamaktadır.

Kemalettin Bey'in avlusu veya ışıklığı bulunan çok katlı konut yapılarındaki plan düzenlemeleri birbirine benzerdir. Harikzedegan Apartmanları'nda, İkinci Vakıf Apartmanı'nda, Üçüncü Vakıf Apartmanı'nda ve ilk projede avlulu olması düşünülen Demiryolları Apartmanı'nda ıslak hacimler planlarda avluya bakacak şekilde yerleştirilmiş, odalar ise binaların çeperlerine konumlandırılmıştır. Bu noktada Kemalettin Bey'in asıl yaşam alanlarını ortak alanlardan uzaklaştırıp kullanıcıya bir ölçüde mahremiyet sağladığı görülmektedir.

Mimar Kemalettin'in konut yapıları dönemin mimarlarının konut yapılarıyla bazı noktalarda benzerlik göstermektedir. Tevhide Hanım Köşkü'yle Mimar Kemalettin'in tasarladığı Ahmet Ratıp Paşa Köşkü arasında plan çözümü yönünden bazı benzerlikler bulunmaktadır. Her iki konutun da planı simetrik olarak tasarlanmıştır. Sofanın bu simetrik planın merkezinde olması ve merdivenin sofanın orta aksında yer alması diğer benzerlikler arasındadır. Harikzedegan Apartmanları için Kemalettin Bey'in öğrencisi Sedat Çetintaş avlulu kervansaray benzetmesi yapsa da bu proje daha çok Fransa'daki Familistère'in plan düzeniyle benzerlik göstermektedir. Çocuk Sarayı Apartmanı ile Ankara'daki Mimar Kemalettin Bey'in tasarımı olan İkinci Evkaf Apartmanı cephe düzeni bakımından büyük benzerlikler göstermektedir. Her iki binanın da genel şekli dikdörtgen bir formda olup köşelerin yuvarlatılmış olması, pencere ve balkon düzeni, çatı katındaki girintili çıkıntılı görünüm ve geniş saçaklar kullanılması birbirine benzer özelliklerdendir. Fakat Hakimiyet-i Milliye gazetesindeki Çocuk Sarayı Apartmanı ile ilgili haber incelendiğinde bu apartmanın İkinci Evkaf Apartmanı ile sadece cephe biçimlenişi ile değil plan düzenlemesi yönünden de önemli benzerlikler barındırdığı anlaşılmaktadır. Her iki apartman binasında da giriş katlarda mağazalar ve bir salon, asma katta müstakil yazıhaneler, çatı katında ortak çamaşırlık ve etrafı kapalı çamaşır kurutma mekanları bulunmaktadır. Benzerlik seviyesinin bu derece yüksek olması Çocuk Sarayı Apartmanı projesinde Cemal Bey ve Kemalettin Bey'in birlikte çalışmış olma ihtimalini akla getirmektedir.

6.4. Yapım Teknikleri

Kemalettin Bey tasarladığı konut yapılarında döneminin gelişen yapım sistem ve tekniklerini uygulamıştır. Kemalettin Bey'in ahşap, kagir ve betonarme gibi farklı sistemlerini konut yapılarında başarıyla uygulamıştır. Harikzedegan Apartmanları

Tarihi Yarımada'da betonarme sistemde inşa edilen ilk çok katlı toplu konut projesidir. Ankara'daki konut yapılarının tümü betonarme sistemde inşa edilmiştir. Bu konutlarda elektrik, kalorifer ve su tesisatı yapılmıştır. Ankara'daki Birinci Vakıf Apartmanı ve İkinci Vakıf Apartmanı asansörlü olacak şekilde tasarlanmıştır. Ahmet Ratıp Paşa Köşkü'nde geleneksel yapım teknikleri ile beraber çelik yapım sistemi kullanılması, köşkün çatısında içerideki galeri boşluğunu aydınlatma amaçlı demir aksamı büyük bir cam ışıklık bulunması Kemalettin Bey'in meslek hayatının ilk döneminde de yeni yapım sistemlerini başarıyla uyguladığını göstermektedir.

6.5. Bezeme Programı ve Mimari Tarz

Mimar Kemalettin'in konut yapıları onun diğer yapı türlerine nazaran mimari stil bakımından çeşitlilik gösterir. Ahmet Ratıp Paşa Köşkü'nde art nouveau stilinde süslemeler vardır, Üçüncü Vakıf Han neoklasik üslupta tasarlanmıştır. Kemalettin Bey diğer konut yapılarını milli üslupta tasarlamıştır. Geniş saçaklar bu yapıların ortak özelliğidir. Özellikle Ankara'daki çok katlı konut yapılarının mimarın diğer yapılarına göre sade bir cephe düzenine sahip olması önemlidir. Ankara'da Evkaf konutlarının inşa edildiği alanın yakınında bulunan Osmanlı Bankası, Meclis Binaları, Ziraat Bankası, Ankara Palas gibi milli üsluptaki diğer yapılarda milli mimari öğeler yoğun bir biçimde cephede kendini gösterirken Birinci ve İkinci Vakıf Apartmanı bu yapılara göre oldukça sade bir düzende tasarlanmıştır. Mimar Kemalettin birçok yapısında uyguladığı sivri kemerli pencereleri bu apartman yapılarında kullanmayı tercih etmemiştir. Bununla birlikte Birinci ve İkinci Vakıf Apartmanı'yla aynı alanda bulunan müstakil Evkaf Evleri'ndeki sivri kemerli pencereler, kagir korkuluklar, alçı kabartma bezemelerle milli mimari stil kendini göstermektedir. Mimar Kemalettin'in konut yapıları da dahil olmak üzere birçok yapısının cephe düzenlemesi simetrik iken Evkaf Evleri'nde asimetrik bir cephe düzeni vardır. Mimar Kemalettin'in konut yapılarının cephelerinde ve bezemelerinde uyguladığı farklı stiller onun konut yapılarında daha serbest bir yaklaşımla tasarım yaptığını göstermektedir.

7. SONUÇ

Birinci Milli Mimarlık Akımı'nın öncü mimarı kimliğiyle öne çıkan Mimar Kemalettin'in konut yapıları incelendiğinde Kemalettin Bey'in mimari tasarım dilini milli üslup stili çerçevesinde kesin çizgilerle sınırlandırmanın doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Kemalettin Bey'in konut yapılarında mimarın diğer yapı türlerinde görülmemiş bir üslup çeşitliliği bulunmaktadır. Kemalettin Bey art nouveau, neoklasik ve milli üslup stilinde konut yapıları tasarlamıştır fakat milli üslupta tasarladığı konut yapıları da mimarın diğer yapı türlerine göre Birinci Milli Mimarlık Akımı öğelerini yoğun bir şekilde barındırmamaktadır. Bu bakımdan Kemalettin Bey'in özellikle çok katlı konut yapılarını daha sade ve yalın bir anlayışla tasarladığı söylenebilir.

Mimar Kemalettin'in İstanbul ve Ankara'daki konut tasarımları bazı yönlerden farklılıklar göstermektedir. Kemalettin Bey İstanbul'daki konut yapılarını Ankara'daki konut yapılarına nazaran daha tarihselci bir yaklaşımla tasarlamıştır. Kemalettin Bey'in İstanbul'daki konut yapılarında art nouveau, neoklasik ve barok stilde tasarımsal öğeler bulunurken Ankara'daki konut yapılarında müstakil Evkaf Evleri hariç tutulursa milli üslup da dahil olmak üzere tarihselci mimarlık anlayışından nispeten arınmış konut yapıları tasarladığı söylenebilir. Mimar Kemalettin'in hem İstanbul'da hem de Ankara'da ortak alanları bulunan konut yapıları vardır. İstanbul'da Üçüncü Vakıf Han ve Harikzedegan Apartmanları'nda ortak çamaşırlık, kömürlük, depo veya ortak avlu vardır. Ankara'daki konut yapılarında da bu ortak mekanlar bulunmaktadır fakat Kemalettin Bey'in her iki şehirdeki ortak kullanım alanlarını dönemin konut kültürü, ekonomik şartlar ve çevredeki diğer yapılar göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekir. İstanbul'daki Üçüncü Vakıf Han'ın bulunduğu çevre incelendiğinde bu apartman yapısının en üst katta ortak çamaşırlık, bodrum katta ise ortak kömürük ve depo bulunan neoklasik tarzda apartmanların yoğun olduğu bir bölgede inşa edildiği görülmektedir. Harikzedegan Apartmanları'nın yapım hikayesine bakıldığında ise ekonomik şartların zorluğu, alan sıkıntısı ve yangında evlerini kaybetmiş insanlara mümkün olduğu kadar kısa zamanda ev inşa edilmesi gerekliliği gibi koşullar içinde müstakil konut yerine çok katlı apartman yapılmasına karar verildiği görülmektedir. Bu noktada Kemalettin Bey'in Harikzedegan

Apartmanları'nda oluşturduğu ortak alanların mecburi bir tarafı olduğu söylenebilir. Kemalettin Bey'in Ankara'daki çok katlı konut yapıları ise yerleşim yerinin az olduğu bir bölgede inşa edilmiştir. Dolayısıyla bu yapıların çevresinde herhangi belirli bir mimari stilde yapılaşma veya alan sıkıntısı yoktur. Ankara'daki konut yapılarında yeni yapım sistemleri ve malzeme kullanımı ve Kemalettin Bey'in o dönem Ankara'daki en yüksek apartman yapılarını tasarladığı düşünülürse bu yapılara ayrılan bütçede ekonomik açıdan bir sıkıntı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu noktada İkinci Vakıf Apartmanı önemli bir örnektir. İkinci Vakıf Apartmanı, tiyatro salonu, bilardo salonu, ofisler, kahvehane, çamaşırhane gibi ortak mekanları sayesinde kullanıcıları arasındaki iletişimi üst düzeyde tutan bir konut yapısıdır. Bu yapının içindeki büyük tiyatro salonu sadece İkinci Vakıf Apartmanı sakinlerini değil, dışarıdan gelenleri de ağırlayacak şekilde tasarlanmıştır. Binanın alt katındaki dükkânlar ve kahvehane de hem sakinlere hem de dışarıdan gelenlere hizmet vermektedir. Dolayısıyla İkinci Vakıf Apartmanı, kullanıcılarına sadece kendi aralarında değil, aynı zamanda dış kent yaşamıyla da güçlü bir iletişim sağlamaktadır. Mimar Kemalettin, İkinci Vakıf Apartmanı'ndaki sosyal ortak mekanları tasarlarken, daha önceki konut yapı projelerinde olduğu gibi, kullanıcıların güncel ve öngörülen veya doğaçlama ihtiyaçlarını ön planda tutmuş olmalıdır. Çünkü İstanbul'daki Harikzedegan Apartmanları her ne kadar ortak avluları bulunan konut yapıları olsa da bu ortak avlular her bir bloğa özel olarak tasarlanmıştır. Bu avlulara ancak dar sokaklar vasıtasıyla ulaşılması da Kemalettin Bey'in bu blokların dışarıyla iletişimini güçlü tutmak gibi bir amacı olmadığını göstermektedir. İkinci Vakıf Apartmanı'na bakıldığında ise dışarıdan halkın bu apartmanın dairelerinin de bulunduğu birinci kattaki salonlara dahi girebilmesi Kemalettin Bey'in İstanbul ve Ankara halkına bakış açısındaki farkı göstermektedir.

İstanbul ve Ankara'daki konut yapılarında farklılık oluşturan bir diğer etken iki şehrin ikliminin farklı olmasıdır. Ankara karasal iklim yapısına sahipken İstanbul'un Ankara'ya göre daha nemli ve sıcak bir havası vardır. Kemalettin Bey her iki şehirde de ortak avlulu konut yapıları tasarlamıştır. Fakat İstanbul'daki Harikzedegan Apartmanları'nda ortak avludan apartman dairelerine açık koridorlarla ulaşım sağlanırken Kemalettin Bey Ankara'daki çok katlı konut yapılarında böyle bir uygulama tercih etmemiştir. Ankara'daki konut yapılarında büyük ışıklıklar veya hava

boşluğu tasarlayan Kemalettin Bey'in bu tercihiinde Ankara'nın sert ikliminin etkili olduğu söylenebilir.

Mimar Kemalettin dönemin yayın organlarında yayınlanan geleneksel Türk evleriyle ilgili makalelerden haberdar olsa gerektir. Dönemin aydınları tarafından nostaljik bir tavırla kaleme alınan geleneksel Türk evinin modern bir üslupla yeniden yaratılması fikrine Mimar Kemalettin'in katılmadığı söylenebilir. Çünkü Kemalettin Bey'in tasarladığı çok katlı konut yapıları geniş saçak kullanımı dışında hem plan hem de cephe tasarımı açısından geleneksel evlerden ayrılmaktadır. Kemalettin Bey'in konut mimarisine dair özel bir makalesi bulunmamakla beraber konut mimarisinde yerli malzeme ve ustalar kullanılması gerektiği ve çok katlı apartmanların toplumun yaşayış biçimine uygun olmadığı yönünde ifadeleri vardır. Ayrıca Mimar Kemalettin'in Cumhuriyet öncesine ait konut mimarisıyla ilgili tüm makaleleri, toplumun yaşam biçimi, refahı ve sağlığı açısından en uygun konut tipolojisinin müstakil ev olduğu fikrini güçlü bir şekilde yansıtır. Mimar Kemalettin o dönemde Avrupa tarzı çok katlı konut yapılarını şiddetle reddetmiştir. Mimar Kemalettin cumhuriyetin ilanından önce Osmanlı Devleti döneminde dile getirdiği konut mimarisine dair bu düşüncelerini Osmanlı toplumunun sosyal yapısını dikkate alarak söylemiştir. Her ne kadar Harikzedegan Apartmanları Osmanlı döneminde daha çok müstakil evlerin bulunduğu Fatih semtinde inşa edilse de incelenen arşiv belgelerinden yola çıkarak bu projenin zorunlu bir seçim olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla Harikzedegan Apartmanları projesi Fatih semtinde uzun yıllar müstakil konutlarda ikamet eden halk için ani bir şekilde yeni bir yaşam biçimini dayatmaya yönelik bir proje değildir. Mimar Kemalettin'in İstanbul'daki diğer çok katlı konut yapısı Üçüncü Vakıf Han ise Hristiyan azınlığın yoğun olduğu ve çoğunlukla apartmanların bulunduğu bir bölge olan Beyoğlu'nda inşa edildiğinden bu apartman yapısı sosyal yaşamda herhangi bir değişim önermemektedir.

Mimar Kemalettin'in cumhuriyetin ilanından sonra konut mimarisine ilişkin bilinen yazılı fikirleri olmasa da düşüncelerinin izleri Ankara için tasarladığı çok katlı konut yapılarında ve özellikle İkinci Evkaf Apartmanı binasında izlenebilmektedir. Büyük bir değişimin yaşandığı cumhuriyetin ilk yıllarında Mimar Kemalettin'in üst düzey memurlara kiraya vermek amacıyla sosyal alanlara sahip çok katlı konut yapıları tasarlaması, sosyal ve kültürel yapıda öngördüğü değişikliklerin erken bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

- Acar D., (2015), “19.Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul’da Ahşap Yapım Sistemlerinin Değişimi: Gelenekselin Rasyonelleştirilmesi”, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Acırlı Z., (2022), “Loos’un Konut Tasarımlarında Yer Alan Tiyatro Localarının Görsel Etkileşim Açısından İrdelenmesi”, Sanat&Tasarım Dergisi, 12 (1), 43-56.
- Aksoy Z., Varol Ç., (2015), “Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Vakıf Taşınmazlarının Mekânsal Dönüşüm Süreçleri: Ankara Örneği” Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 44, 105-129.
- Algan U., (2022), “Art Nouveau, Art Deco ve Bauhaus Arasında, İstanbul Mimarlığında Üslup Melezlenmeleri: İnönü Caddesi Özelinde Cephe Analizleri Üzerinden Bir Okuma”, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Alpagut L., (2012), “Cumhuriyetin Mimarı: Ernst Arnold Egli: Türkiye Yılları, Anılar ve Ankara için Yapılar” Boyut Yayınları, İstanbul.
- Altar A., (2019), “Sanatın Işığında 78 Yıl”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Ankara Bankalar Caddesi, (t.y.), Fotoğraf, SALT Araştırma.
- Ankara: Belvü Palas Büyültme İkinci Proje, (1938), Atılım Üniversitesi Genel Arşiv Koleksiyonu.
- Ankara Düyun-i Umumiye Binası, (20.yy), Fotoğraf, Kültür Envanteri.
- Arseven C. E., (1909), “Constantinople de Byzance a Stamboul”, Hathitrust Digital Library, Paris.
- Aslanapa O., (2015), “Türk Sanatı”, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Aslanoğlu İ., (2010), “Erken Cumhuriyet dönemi mimarlığı: 1923-1938”, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Aslanoğlu İ., (1988), “Modernizmin Tanımı, Sınırları, Erken Yirminci Yüzyıl Mimarlığında Farklı Tavrılar”, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 8 (1), 59-66.
- Avcı Horasanlı D., (2018), “Housing The Modern Nation: The Transformation of Residential Architecture In Ankara During the 1920’s”, Doctoral Dissertation, Middle East Technical University.
- Avcı Horasanlı D., Altan E., (2018), “The Residential Architecture of Ankara during the 1920s: The Housing Types in the Settlement Zones of the New Capital City”, Journal of Ankara Studies, 6 (2), 183-210.

Ayverdi E. H., (t.y.), “19. Yüzyılda İstanbul’u gösteren harita-Map showing Istanbul in 19th century” , SALT Araştırma.

Badur M., (2018), “Çamlıca Kız Lisesi/ Ahmet Ratıp Paşa Köşkü Yapı Detaylarının Koruma ve Restorasyonu Üzerine Bir Araştırma”, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi.

Bakırköy Kartaltepe Âmine Hatun Cami, (Fotoğraf t.y.), SALT Araştırma.

Batur A., (2003), “M. Vedad Tek Kimliğinin İzinde Bir Mimar”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Batur A., vd., (1979), “İstanbul’da Ondozuncu Yüzyıl Sıra Evleri”, O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi, 5 (2), 185-205.

Baysun M., (1960), “Mustafa Reşîd Paşa’nın Siyasî Yazıları”, Tarih Dergisi, 11 (15), 124-125.

Belvü Palas Oteli, (t.y.), Fotoğraf, Ankara Hatırası Koleksiyonu.

BOA, (1920), “Mimar Aleksandır ile Şehremaneti arasındaki itirazat ve müdafaat”, (DH.UMVM., 58-38).

BOA, (1919), “Harikzedegan için şimdiye kadar cem edilerek İtibar-ı Milli Bankası’na tevdi edilen iane akçesi hakkında” (BEO., 4559-341897).

BOA, (1918), “Meclis-i Meşayih’in malumatı olmadıkça tekke ve zaviyelere harikzedegan iskan olunmaması”, (BEO., 4532 – 339863).

BOA, (t.y.), “Berlin’de bir hastahane inşasına dair plan ve yazışmalar”, (YEE-406).

Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi’nde yapılmış Mermercizade İş Hanı, (t.y.), Fotoğraf, SALT Araştırma.

Borsi K., (2018), “Hans Scharoun’s ‘Dwelling Cells’ and the Autonomy of Architecture”, The Journal of Architecture, 23 (7-8), 1104-1142.

Cengizkan A., (2009), “Mimar Kemalettin ve Çağı”, TMMOB Mimarlar Odası : Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Cengizkan A., (2009), “Mehmet Nihat Nigisberk’in Katkıları: Evkaf İdaresi ve Mimar Kemalettin”. İçinde: “Mimar Kemalettin ve Çağı”, TMMOB Mimarlar Odası : Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Cengizkan A., (2022), “Ankara “Yeni Şehir”in Kuruluşu: “Erken Cumhuriyet Konutu”nu Anlamak”, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 1 (39), 56-23.

Cephanecigil V. G., (2009), “Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Mimarlık Tarihi İlgisi ve Türk Eksenli Milliyetçilik (1873-1930)”, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.

Çeber K., (2021), “Geç Osmanlı Dönemi Mimarisi’nden Bir Temsil: Ankara Sanayi Mektebi”, Turkish Studies, 16 (7), 65-84.

Çelik Z., (2019), “19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul”, Ayhan Matbaası, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Çetintaş S., (1944), “Mimar Kemalettin’in Mesleği ve Sanat Ülküsü (Eserleri)”, 5, 160-173.

Çilli Ö., (2009), “Tanzimat Sonrası Osmanlı Otel Mimarisi ve Pera Palas”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi.

Çıkış Ş., (2011), “Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi İzmir Konutu: Yerellik ve Melezlik”, METU JFA, 28 (2), 45-61.

Çonoğlu S., (2019), “Ziya Gökalp Türkçülüğün Esasları”, İmak Ofset, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Çuluk S.,(2020), “İlk betonarme apartman 1922’de Laleli’de yapıldı”, Tarih Dergisi,76.

Dağ M. N., İnan A. S., (2016), “Ankara Vakıf Eserleri”,Ankara Kalkınma Ajansı, Ankara.

Dağdelen İ., (2015), “İstanbul Yangın Haritaları”, Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, 1, (592-597).

Danışman H. H. G., (2009), “Ertuğrul Gazi Mescidi’nden Laleli Apartmanları’na, Yığma Duvarlardan Betonarmeye: Osmanlı Yapı Teknolojisinin Evrimi”. İçinde: A. Cengizkan (Ed.), “*Mimar Kemalettin ve Çağı*”,TMMOB Mimarlar Odası: Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Demirbel Y. R., (1941), “Meşhur Mimarlar V: Prof Mimar M. Vedad Tek”, Arkitekt, (129-130), 231-233.

Dere M. E., (2021), “Erken Cumhuriyet Mimarisini Ernst Egli Üzerinden Okumak”, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi.

Derviş P., (1999), “Mimar Vedat Tek Konutlarının İşlevsel Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.

Devlet Demiryolları Mecmuası, (1927), “Devlet Demiryolları ve Limanları İrade-i Umumiyesi Tesisat ve İnşaatından Ankara’da Büyük Bir Apartmanın Vaziye Esas Resmi”, 31, 271-273.

Doktor Ahmed Süheyl, (1925), “Şark Odası”, Milli Mecmua, 2 (38), 626-627.

Doktor Ahmed Süheyl, (1925), “Türk Evi”, Milli Mecmua, 2 (41), 668-671.

Doktor Ahmed Süheyl, (1926), “İzmit Hatıraları”, Milli Mecmua, 3 (72), 1162-1165.

Doktor Ahmed Süheyl, (1927), “Türk Evi Mimarisi Hakkında Birkaç Söz”, İstanbul Şehremaneti Mecmuası, 3 (36), 732-739.

Duran R., (21 Aralık 2020), “Arif Hikmet Koyunoğlu (1889-1982)”, Atatürk Ansiklopedisi.

Düzdağ M. E., (2019), “Safahat Mehmed Akif Ersoy”, TDV Yayın Matbaacılık, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Ece Kaya B., Örmecioğlu H. T., (2023), “Claude-Nicolas Ledoux ve Le Corbusier’in İdeal Kent Arayışları ve İşçi Yerleşkeleri: Saline Royale ve Cité Frugés Tasarımları”, Kent Akademisi Dergisi, 16 (2), 1037-1054.

Ernst Egli, (1930), “Mimari Muhit”, Türk Yurdu, 30-224, 32-36.

Eldem S. H., (1954), “Türk Evi Plan Tipleri”, Pulhan Matbaası, İstanbul.

Engin V., Gülsoy U., (2015), “İstanbul’un Aydınlatılmasında Elektrik Dönemi”. İçinde: İ. Mehmet, A.Salim, “Büyük İstanbul Tarihi”, c.9, İBB Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul.

Erdoğan A., Günel G., Narince M., (2007), “Cumhuriyet ve Başkent Ankara”, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara.

Erol F. B., (2013), “İstanbul Vakıf Hanları ve Koruma Sorunları”, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi.

Evkaf Apartmanı, (1932), Fotoğraf, SALT Araştırma.

Fındıkgil Doğuoğlu M., (2009), “Kemaleddin’in Berlin’i”. İçinde: A. Cengizkan (Ed.), “Mimar Kemalettin ve Çağı”, TMMOB Mimarlar Odası: Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Mübarek Galip, (1926), “Ankara’nın Evleri”, Muallimler Birliği Mecmuası, 1 (8), 354-359.

Gececi M., Düzgün Bekdaş H., Kara Pilehvarian N., (2021), “Mimar Mehmed Nihad Nigizberk ve Çalışmaları”, Yakın Mimarlık Dergisi, 4 (2), 65-89.

Gözübüyük Melek D., (2004), “New interpretations of domestic space and life: The emergence of apartment buildings in nineteenth century İstanbul”, Master’s Thesis, Middle East Technical University.

Gündoğdu Ş., (2022), “İkinci Meşrutiyet döneminde İslamcılığın Türkçülük eleştirisi”, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24 (2), 33-45.

Günel G., (2009), “I. Vakıf Apartmanı”. İçinde: A. Cengizkan (Ed.), “*Mimar Kemalettin ve Çağı*”, TMMOB Mimarlar Odası: Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Günel G., Kılıcı A., (2015), “Ankara Şehri 1924 Haritası: Eski Bir Haritada Ankara’yı Tanımak”, Ankara Araştırmaları Dergisi, 3 (1), 78-104.

Günergun F., (2008), “Osmanlı Mühendis ve Mimarları Arasında İlk Cemiyetleşme Teşebbüsleri”. İçinde: Ç. Ünalın (Ed.), “Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti: Belgeleriyle”, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara.

Güneş N., Sagdıç Z., (2024), “Bir Karşılaştırmalı Modernizm Mirası Okuması: Berlin Siemensstadt Siedlung ve Moskova Narkomfin Binası”, Digital international journal of Architecture Art Heritage, 3 (2), 20-40.

Hakimiyet-i Milliye, (10 Eylül 1928), “Demiryolları Müdüriyeti Umumiye Binası”, s.1, Milli Kütüphane Arşivi.

Hakimiyet-i Milliye, (12 Mayıs 1927), “Evkaf Şehrimizde Büyük Apartmanlar Yaptırıyor”, s.1, Milli Kütüphane Arşivi.

Hakimiyet-i Milliye, (13 Mayıs 1928), “Himaye-i Etfal Cemiyetinin Yaptırmakta Olduğu Yeni Apartman”, s.1, Milli Kütüphane Arşivi.

Hakimiyet-i Milliye, (23 Haziran 1927), “Evkafın Muazzam Apartmanı İhale Edildi”, s.1, Milli Kütüphane Arşivi.

Hakimiyet-i Milliye, (23 Temmuz 1924), “Evkafın Yeni İnşaat Faaliyetleri”, s.1, Milli Kütüphane Arşivi.

Hakimiyet-i Milliye, (28 Ekim 1929), “İkinci Vakıf Apartmanı”, s.1, Milli Kütüphane Arşivi.

Hakimiyet-i Milliye, (29 Eylül 1928), “Her Sabah Bu Parçaları Dikkatle Okuyunuz”, s.1, Milli Kütüphane Arşivi.

Hakimiyet-i Milliye, (5 Mayıs 1929), “Devlet Demir Yolları İdaresi”, s.1, Milli Kütüphane Arşivi.

Hasan Fehmi Ataç Apartmanı, (t.y.), Fotoğraf, Mimarlar Odası Arşivi.

Hermann Muthesius, (1979), “The English House”, (Çev. J.Seligman), New York : Rizzoli, Great Britain. (Orijinal yayın tarihi: 1904).

Hollingsworth J., (2012), “Kiez Kieken: Observations of Berlin”, Fordham University Modern Languages and Literatures Student Publications, 1, 7-11.

Hüseyin Avni, (1922), “Eski Ev”, Dergah, 3 (32), s.129, Milli Kütüphane Arşivi.
İstanbul’da harik mahalleri, (1918), Harita, Şehremaneti Hey’et-i Fenniyesi, Atatürk Kitaplığı Arşivi.

Karahan O., (2015), “Türkiye’de Betonarmenin Erken Kullanımı ve Gelişimi Sürecinde Hennebique Betonarme Sistemi”, Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi, 14, 67-76.

Kartal H. B., Kartal A. N., (2020), “Mimar Kemaleddin ve Harikzedegan (Tayyare) Apartmanları Üzerine Bir Deneme”, Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat Mimarlık Dergisi, 3 (6), 318-341.

Karyağdı Hatun Türbesi, (t.y.), Fotoğraf, SALT Araştırma.

Kerimoğlu H. T., (2008), “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Rum Politikası 1908-1914”, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.

Khan H.U., (2001), “International style: Modernist architecture from 1925 to 1965”, Taschen, New York.

KTVKK, (t.y.), KTVKK İstanbul 1 Numaralı Bölge Müdürlüğü, Ahmet Ratıp Paşa Köşkü dosyası.

Koçu R. E., (1963), “Bostancı Camii, Kuloğlu Cami”, İstanbul Ansiklopedisi, C. 6, s. 2996, Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul.

Kos K., (2019), “İstanbul Şehir Tarihi ve Mimarisi”, (Çev. T. Demirkan), Yeditepe Yayınevi, İstanbul.(Orijinal yayın tarihi: 1918).

Cemal Bey, Hüsnü Bey, Mehmet Nihat Nigizberk ve Mimar Kemaleddin, (1925), Fotoğraf, SALT Araştırma.

Kula S., (2014), “Beaux Arts Kökenli Bir Mimar Olarak Alexandre Vallauray’nin Meslek Pratiği ve Eğitimciliği Açısından Kariyerinin İrdelenmesi”, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.

Lallement M., (2012), “An Experiment Inspired by Fourier: J.B. Godin’s Familistere in Guise”, Journal of Historical Sociology, 25 (1), 31-49.

Loos A., (1998), “Ornament and Crime: Selected Essays”, (Çev. M. Mitchell), Ariadne Press, California. (Orijinal yayın tarihi: 1908).

Lorenz W., (2014), “Measurability of Loos’ Rejection of The Ornament”, Shape, Form and Geometry, 1 (1), 495-504.

Milli Mecmua, (1930), “Milli Mimari Anketimize Mimar Vedat Beyin Cevabı”, 11 (119), s.72-73, Taha Toros Arşivi.

Mimar Hikmet, (1928), “Türk Mimarisi”, Türk Yurdu, 21-1(4), 41-43.

Mimar Kemaleddin, (1910), “Mimari-i İslam”, Osmanlı Mühendis ve Mimar Mecmuası, 1(7-11).

Mimar Kemaleddin, (13 Nisan 1920), “Takma ve Kabil-i Nakil Evler”, Tasvir-i Efkâr, s.2, Milli Kütüphane Arşivi.

Mimar Necati, (1929), “Ankara’da kamu binalarının inşaatlarında görev alan Mimar Necati’nin hazırladığı fotoğraflar”, SALT Araştırma.

Mühendis Mektebi Mecmuası, (1920), “Harikzedegan Katevleri’nin Şerait Fenniyesi”, 1 (12), s.182-185, Sinan Çuluk Arşivi.

Nalbantoğlu G., (1981), “An Architectural and Historical Survey on the Development of the Apartment Buildings in Ankara 1923-1950”, Master’s Thesis, Middle East Technical University.

Nureddin İbrahim, (1927), “Eski Türk Evleri”, Fikirler Dergisi, 20, s.7-8, Atatürk Kitaplığı Arşivi.

Nureddin İbrahim, (1928), “Yeni Ankara’da Eski Türk Evleri” Yeni Kitap Mecmuası, 9, 28-32.

Okay C., (2008), “Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti ve Belgeler”. İçinde: Ç. Ünalın (Ed.), “Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti Belgeleriyle”,TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara.

Osmanlı Bankası Ulus Şubesi Binası, (1946), Fotoğraf, SALT Araştırma.

Oygür A. V., (2016), “Samanpazarı”, Ankaramızı Tanıyalım.

Öğrenci P., (1998), “19. Yüzyıl özgün konut tipleri bağlamında Sarıca Ailesi yapıları mimar C. Pappas ve Arif Paşa Apartmanı”, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi.

Öncel A. D., (2010), “Apartman: Galata’da Yeni Bir Konut Tipi”, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Özkan S., (1975), “Türk-Alman Dostluk Yurdu Öneri Yarışması, 1916”, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 2 (1), 177-210.

Özkan S., (2009), “Cumhuriyet İçin Çalışmak: Ankara”. İçinde: A. Cengizkan (Ed.), “Mimar Kemalettin ve Çağı”,TMMOB Mimarlar Odası: Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Öztürk V., (2023), “Tarihi Yapıların Yükseköğretim Yapısı Olarak İşlevlendirilmesi: Frej Apartmanı”, İdealkent, 15 (41), 558-575.

Pala Y., (2022), “Modern Mimarinin Doğu Berlin’de Prefabrik Yapılara Sosyal Konutta Yansıması”, Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat Mimarlık Dergisi, 5 (2), 455-470.

Pervititch J., (1927), “Plan cadastral d’assurances. Agha-Hamam. Tchoukour-Djouma. No: 32”, SALT Araştırma.

Pervititch J.,(1934), “Rehber Planı-İstanbul-Vefa-Süleymaniye-Şehzadebaşı-

Vezneciler-Koska-Langa-Aksaray-Cerrahpaşa-Yenikapı-Nişanca”, SALT Araştırma.

Samanpazarı Meydanı, (t.y.), Fotoğraf, Nadir Eserler, Atatürk Kitaplığı Arşivi.

Sağdıç Z., (1999), “Sıraev Kavramının İncelenmesi Ve Osmanlı Mimarisi’nde Akaretler Sıraev Grubunun Yeri Ve Önemi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.

Sedat Simavi, (8 Ekim 1920), “Laleli’de İnşa Takrir Edilen Harikzedegan Evlerinin Vaziye Esası Resmi Dün İcra Olundu”, Dersaadet, s.1, Beyazıt Devlet Kütüphanesi.

Servet-i Fünun, (1895), “Ahırkapı Kereste Fabrikası” , 9 (234), s.1, Milli Kütüphane Arşivi.

Servet-i Fünun, (1926), “Ankara’da evkafın yeni inşa ettirdiği haneler”, s.213, Milli Kütüphane Arşivi.

Sezer Ö., (2019), “Bauhaus’un Modern Mimari Kültürünün Yayılmasındaki Rolü”, *Mimarist*, 2, 48-55.

Shaw M., (1991), “Promoting An Urban Vision: Le Corbusier And The Plan Voisin”, Master’s Thesis, Massachusetts Institute of Technology.

Şenyurt O., (2002), “1800-1950 Yılları Arasında İstanbul’da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar”, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi.

Tanin, (1 Eylül 1908), “Osmanlı Mimar ve Mühendis Cemiyeti”, s.4, Milli Kütüphane Arşivi.

Tasvir-i Efkar, (14 Kasım 1919), “Cami ve Medreselerdeki Harikzedeler Nezinde”, s.4, Milli Kütüphane Arşivi.

Tasvir-i Efkar, (16 Kasım 1919), “Yangından Çıkan Felaketzedeler Arasında” s.4, Milli Kütüphane Arşivi.

Tasvir-i Efkar, (18 Mayıs 1919), “Harikzedegan İçin”, s.2, Milli Kütüphane Arşivi.

Tasvir-i Efkar, (19 Kasım 1919), “Sur Haricinde Mahalle”, s.2, Milli Kütüphane Arşivi.

Tasvir-i Efkar, (25 Ekim 1919), “Harik Komisyonu Makarratı”, s.4, Milli Kütüphane Arşivi.

Tasvir-i Efkar, (25 Kasım 1919), “Harik Komisyonu Kararını Değiştirdi”, s.3, Milli Kütüphane Arşivi.

Tasvir-i Efkar, (25 Kasım 1919), “Sur Haricinde Numune Mahallesi Muvafık Mı?”, s.3, Milli Kütüphane Arşivi.

Tasvir-i Efkar, (30 Ekim 1919), “Harik Komisyonu Tarafından Yaptırılacak Evler”, s.4, Milli Kütüphane Arşivi.

Tasvir, (4 Temmuz 1922), “Mimarları Müslüman, Banileri Müslüman, Ustaları Müslüman, Allah Cümlesinden Razı Olsun”, s.1. Hakkı Tarık Us Arşivi.

Tasvir-i Efkar. (5 Aralık 1919), “Yangından Çıkan Zavallılar Arasında”, s.4, Milli Kütüphane Arşivi.

Tasvir-i Efkar, (6 Mart 1920), “Harikzedegan Apartmanları”, s.1, Milli Kütüphane Arşivi.

Taş K., Göksüçukur B., (2019), “Osmanlı Dönemi Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük Fikir Akımları ve Din”, Dini Araştırmalar, 22(56), 463-488.

Tekeli İ., İlkin S., (1997), “Mimar Kemalettin’in Yazdıkları”, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, Ankara.

Tosyevizade Rıfat Osman, (1926), “Edirne Abideleri: “Edirne’de Türk Evleri”, Milli Mecmua, 3 (71), 1147-1149.

Tosyevizade Rıfat Osman, (1926), “Edirne Abideleri: Edirne’de Türk Evleri”, Milli Mecmua, 4 (74), 1194-1199.

Tosyevizade Rıfat Osman, (1926), “Edirne Abideleri: Edirne’de Türk Evleri”, Milli Mecmua, 4 (78), 1261-1265.

Tural E., (2008), “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Evkaf-ı Hümayun Nezareti’nde Bürokratik Reform”, Vakıflar Dergisi, 31, 205-226.

Uğur Ö. T., (2020), “Mimar Kemaleddin’den Art Nouveau tarzının eşsiz örneği: Çamlıca Kız Lisesi”, GZT Arkitekt.

Uzun T., (2008), “Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlık Pratiğinde Bilgi ve Yapım Teknolojileri Değişimi Erken Betonarme İstanbul Örnekleri: 1906-1930”, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi.

Ünalın Ç., (2009), “Meşrutiyet Dönemi Cemiyetleşme Hareketleri ve Bir Osmanlı Aydını Olarak Mimar Kemalettin”. İçinde: A. Cengizkan (Ed.), “Mimar Kemalettin ve Çağı”, TMMOB Mimarlar Odası: Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Vedat Tek, (1931), “İstanbul İkametgahları”, Arkitekt, 10, 319-321.

VGM, (t.y), Vakıflar Genel Müdürlüğü 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi, Üçüncü Vakıf Han dosyası.

VGM, (t.y), Vakıflar Genel Müdürlüğü Ankara Arşivi, İkinci Vakıf Apartmanı dosyası.

Weinberg F.P. J., (t.y.), Fotoğraf, “Türkiye Ziraat Bankası Anonim Şirketi, Merkezi İdare Binası”, SALT Araştırma.

Weinberg F.P. J., (t.y.), Fotoğraf, “Ankara Albümü”, SALT Araştırma.

Weinberg F.P. J., (t.y.), Fotoğraf, “Ankara Tren Garı İdare Binası”, Yegâne Deposu: Mihçioğlu Halil Naci, Ankara, SALT Araştırma.

Yakın Ö., (2021), “Demiryolu Yapılarının Ankara’daki Oluşumu”, Online Journal of Art and Design, 9 (4), 38-54.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, (2005), “Ankara”, (Çev. H. Deniz), İletişim Yayınları, (Orijinal yayın tarihi 1920).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, (2009), “Kıralık Konak”, (Çev. H. Abbas), İletişim Yayınları, İstanbul.(Orijinal yayın tarihi 1934).

Yavuz M., (2004), “Mimar August Jasmund Hakkında Bilmediklerimiz”, Sanat Tarihi Dergisi, 13 (1), 181-205.

Yavuz Y., (2009), “İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin, 1870-1927”, TMMOB Mimarlar Odası : Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Yavuz Y., (2015), “Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Heyet-i Fenniyesi İlk Başmimarı Mimar Kemalettin”, Restorasyon Yıllığı Dergisi, 11, 6-24.

Yeni Mecmua, (1923, Mayıs 1), “Hanlar ve Evler Hakkında Bir Tetebbu”, 4, s.190-193, Atatürk Kitaplığı Arşivi.

Yusuf Akçura, (2020), “Üç Tarz-ı Siyaset”, (Çev. M. Yeni), Ötüken Neşriyat, İstanbul. (Orijinal yayın tarihi: 1904).

Web 1, <https://archeyes.com/the-looshaus-by-adolf-loos-a-manifesto-of-ornamentation-and-crime/>, (Erişim Tarihi: 31/08/2024).

Web 2, <https://www.researchgate.net/profile/Hillel-Schocken-2/publication/309634775/figure/fig5/AS:424243616849924@1478158968486/Figure-Plan-Voisin-1925-Source-Fondation-Le-Corbusier.png>, (Erişim Tarihi: 01/09/2024).

Web 3, <https://www.berlin.de/sehenswuerdigkeiten/3560991-3558930-hufeisensiedlung-britz.html>, (Erişim Tarihi: 23/08/2024).

Web 4, <https://harvardartmuseums.org/collections/object/168398>, (Erişim Tarihi: 17/10/2024).

Web 5, https://www.researchgate.net/figure/Hans-Scharoun-Plans-Siemensstadt-1929-Akademie-der-Kuenste-Berlin_fig9_319890990, (Erişim Tarihi: 13/10/2024).

Web 6, https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Rag%C4%B1p_Pa%C5%9Fa_K%C3%B6%C5%9Fk%C3%BC&oldid=33066495., (Erişim Tarihi: 22/09/2024).

Web 7, <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/ragip-pasa-kizi-kosku/>., (Erişim Tarihi: 23/06/2024).

Web 8, <https://gazi.edu.tr/view/page/252904/mimar-kemaleddin-eserleri>., (Erişim Tarihi: 17.06.2024).

Web 9, https://earth.google.com/earth/d/1KSrfQQIAKgW8mq0Tu0RInM2F_yzphRt?usp=sharing., (Erişim Tarihi: 24/10/2024).

Web 10, https://earth.google.com/earth/d/1p3hsjd6d_9hpzzrAnykDPFEvetXzss7n?usp=sharing., (Erişim Tarihi: 24/10/2024).

Web 11, www.camilerveturbeler.com., (Erişim Tarihi: 27/05/2024).

Web 12, https://ankarabaruthane.blogspot.com/2016/06/ankara-evkaf-evleri_7.html., (Erişim Tarihi: 28/05/2024).

ÖZGEÇMİŞ

Ahsennur YALÇIN, 2015 yılında Düzce Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümüne başladığı lisans eğitim hayatını 2020 yılında tamamlamıştır. 2021 yılında Gebze Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başlamıştır.

TEZ ÇALIŞMASI KAPSAMINDA YAPILAN YAYINLAR

Yalçın, A., Kula, S., (2023), “İstanbul Harikzedegan Apartments Project”, International Committee for Pre-Ottoman and Ottoman Studies Symposium, CİÉPO, Tirana.

Yalçın, A., Kula, S., (2023), “Erken Cumhuriyet Döneminde Yeni Bir Konut Yapısı: İkinci Evkaf Apartmanı”, Mimar Kemaleddin Bey Sempozyumu: Cumhuriyetin 100. Yılında Türk Mimarlığı, Ankara.

Yalçın, A., Kula, S. (2023). “Geç Osmanlı Döneminde Bir Toplu Konut Projesi: Harikzedegan Kat Evleri”, Gebze Teknik Üniversitesi 7. Lisansüstü Araştırmalar Sempozyumu, Kocaeli

Yalçın, A., Kula, S. (2024). An Innovative Residential Building of the Early Turkish Republican Period: İkinci Evkaf Apartmanı (Second Apartment Building of Foundations Directorate). Gazi University Journal of Science Part B: Art Humanities Design and Planning, 12(3), Article 3.

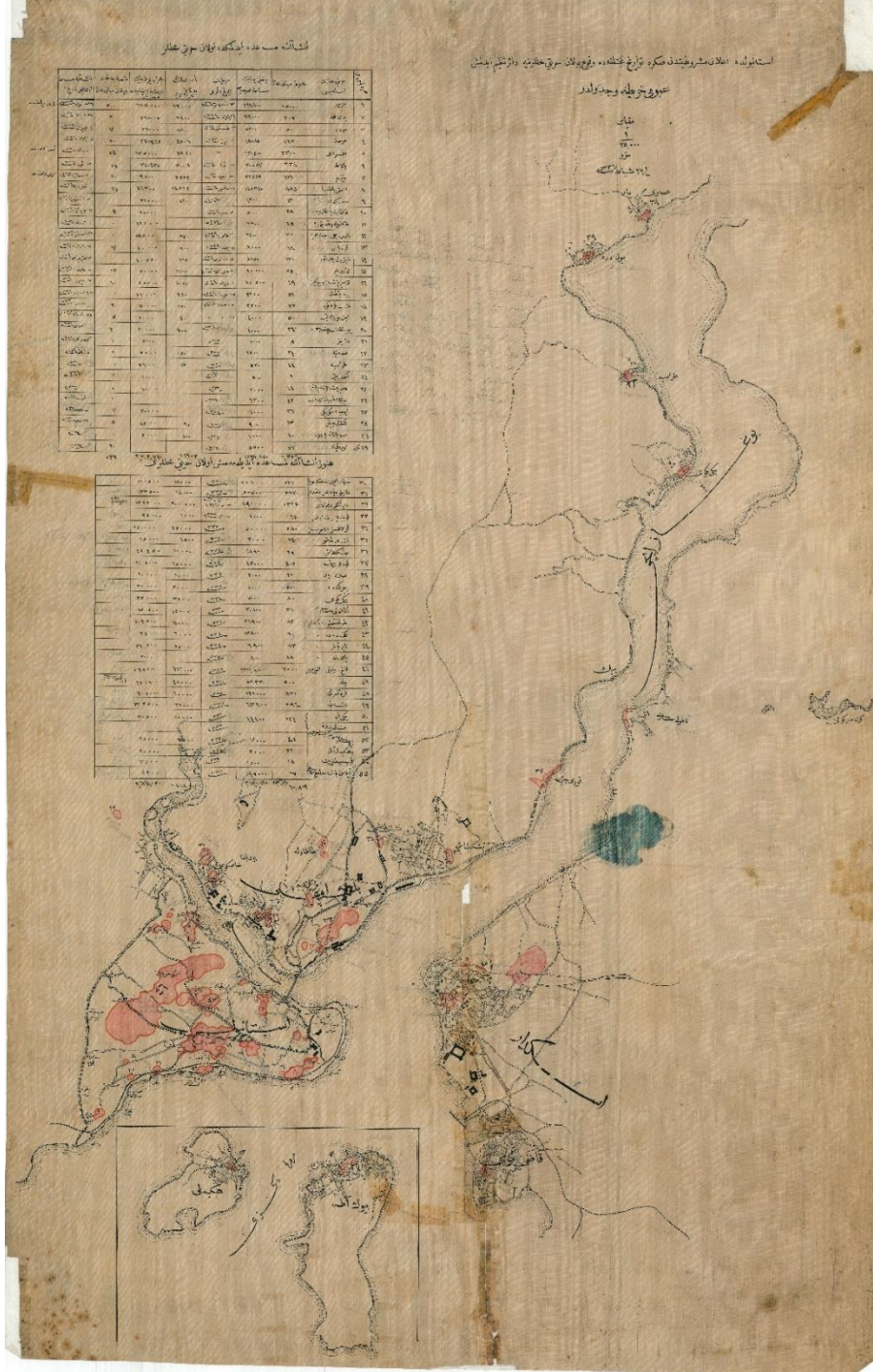
EKLER

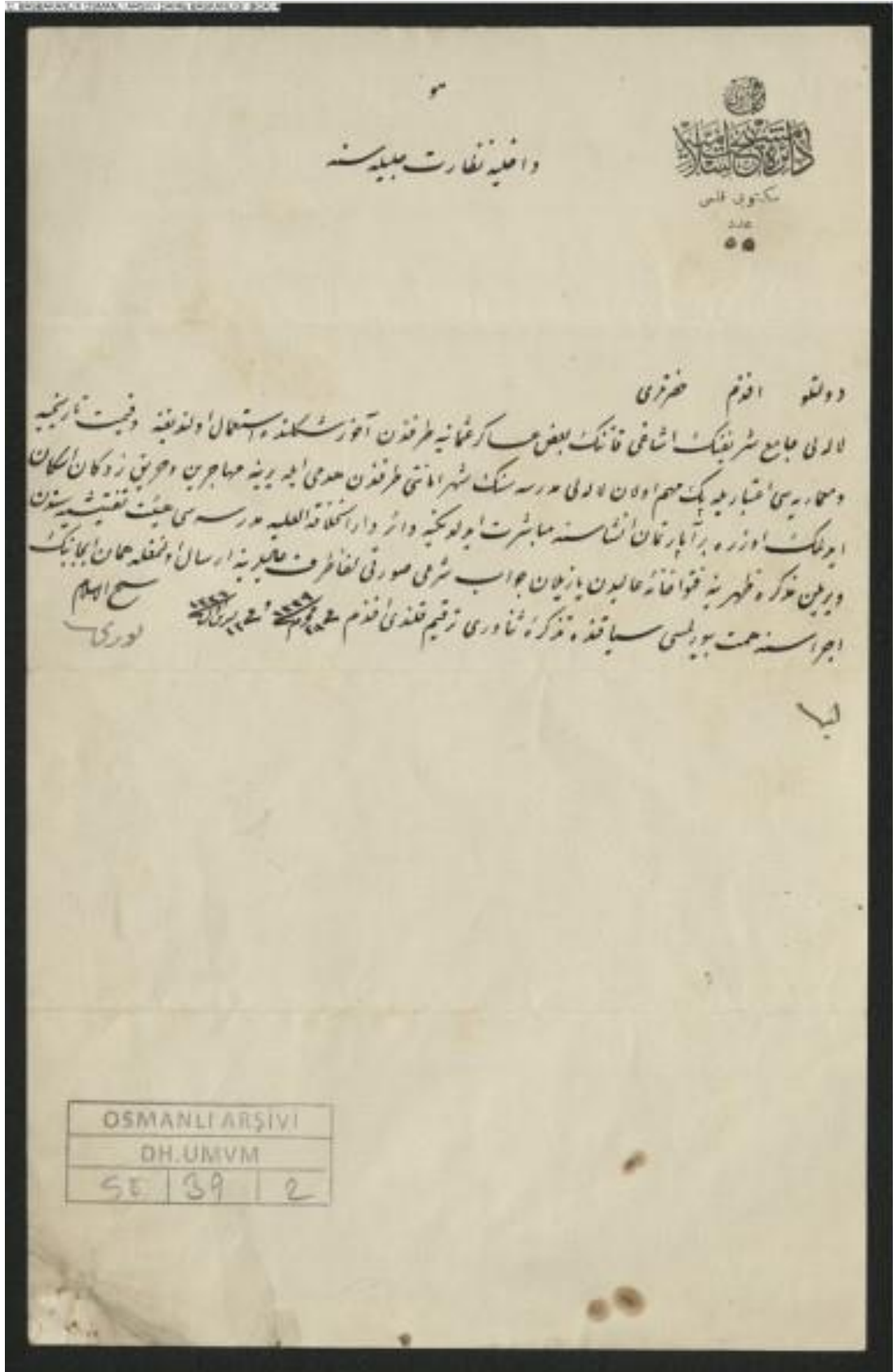
Ek-A: 20. yüzyıl İstanbul yangın haritası.

Ek -B: Birincil kaynak olarak yararlanılan arşiv belgeleri.

Ek-A: 20. Yüzyıl İstanbul Yangın Haritası

Harita A.1: İstanbul'da harik mahallerine dâir tanzim edilmiş umumi harita ve cetveldir (HRT_008274, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi).

DH.UMVM.00058.00039.002

Belge B.1: Belgenin çevirisi.

Darü'l-Meşayihu'l İslamiyesi

Mekteb Kalemi

Aded

Darü'l hilafetü'l-'aliye medresesi heyet teftişinin 7 cemaziyelevvel sene 226 tarihli raporu üzerine fetvahâne-i aliyesine yazılan icâb-ı şer'îye sûretidir.

Mukaddema evkâf nezaret-i celilesi tarafından Laleli Medresesi ile Nazır Hüseyin Ağa Medresesi arsalarının istibdâli hakkında vuk' u olan istiftaya ahir-i havale buyurulan melfûf rapor-mend ricasına nazaran Laleli Medresesi'nin i'mareti lazım olub nakd ile istibdâli caiz olmaz ama Nazır Hüseyin Ağa Medresesi'nin deyû rakabe tarikiyle olsun vakfında mesaid gale bulunduğu takdirde mevki'-i kadiminden veya şehir emanetine ira idilecek ve malı şerifli bir mevzu'da ihya ve inşa ve gale bulunmadığı suretinde bedeli meş' olan nakid ile istibdâl idilerek aher bir mahall münasibden vakfı namına kalavel bir medrese bina idilmesi iktiza ider ol-babda deyû 8 Şaban sene 338 ve ahiren yine müşarûn-ileyhaden 'ayn hadiseye dair vurûd iden tezkireye hadiseden olduğu gibi mütenevvi' vakıf birden ibaret olan harîk mahallerinde tevsi' tarik bahanesiyle şehir emaneti tarafından ba'zı parçaların bila-bedel vela zarûret hudud-ı meşhur zabt olunmuş ve diğer parçaların bedeline veya başka vakıfdan olarak bedel ile ahire virilmesine selahiyyet-i şer'îyeye müstened olmamağla komisyon-u ali riyasetinin mahakim tezkiresinden iş'ar buyurulan işbu muamele-i gayr meşru'atın mebhûs 'ana olan istibdâli şekl-i meşru'ya ifrâg idemeyecek ma'ruzundur ol-babda deyû fi 9 Zilkade sene 338 tarihinde cevab şer'î tahrir olunduğu ve bundan ahur haline ifrag olunduğu beyan olunan mahallın tahliyesi ve bila-mesnevi'-i şer'î mühim olunduğu suretde medresenin hal-i sabıkına irca' mukteziyyat-ı şer'î aliyesine bulunduğu ma'ruzundur.

Asliye-yi muzafatdır.

Belge B.1: Belgenin çevirisi devam.

Darü'l-Meşayihü'l-İslamiyye

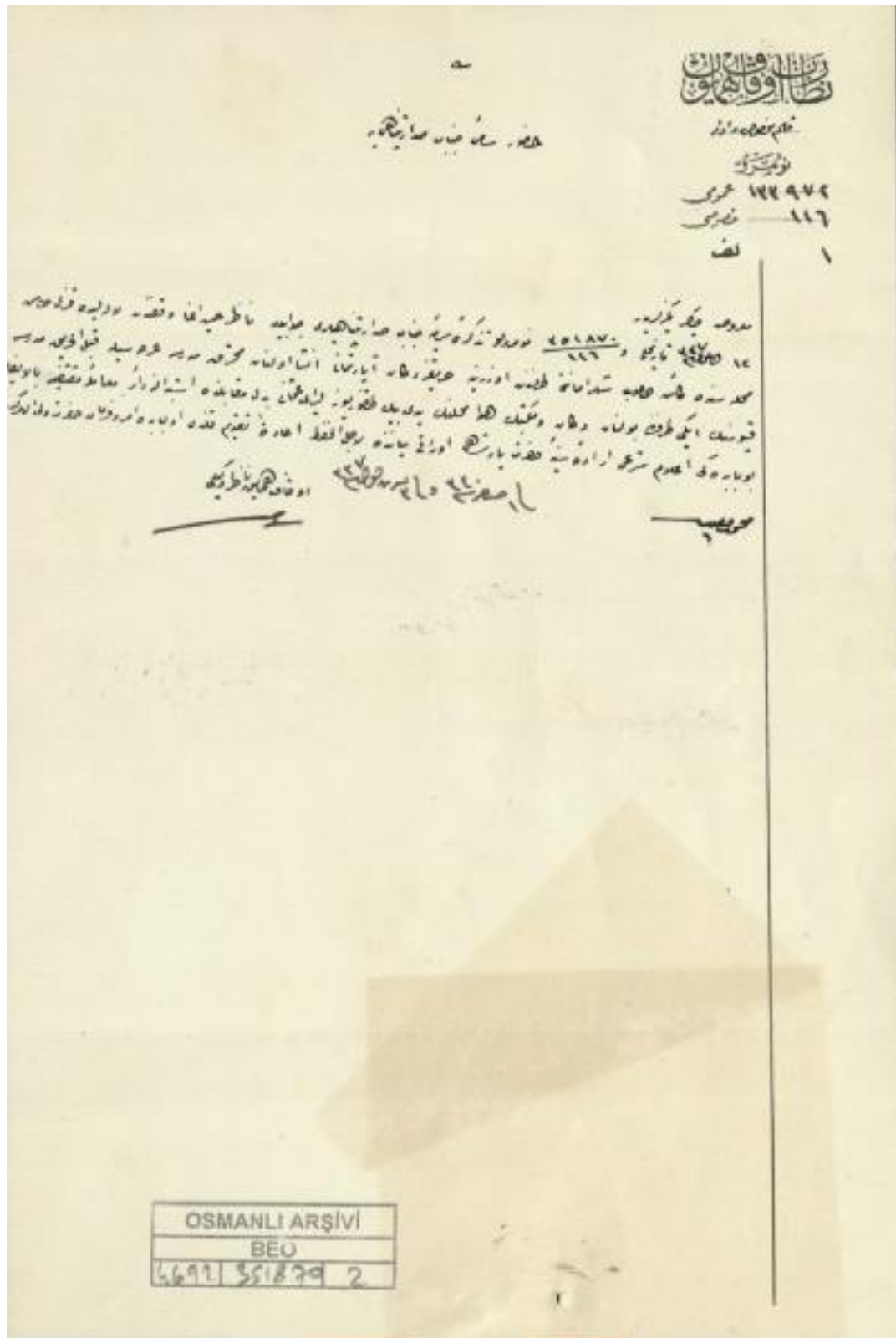
Dâhiliye Nezareti Celilesine

Devletlü efendim hazretleri

Laleli cami'-i şerifinin aşağı katı ba'zı asakir-i Osmaniye tarafından ahur şeklinde isti'mal olunduğuna ve kıymet-i tarihiye narenciye ve mi'mariyesi i'tibariyle pek mühim olan Laleli Medresesi'nin şehir emaneti tarafından hedmi ile yerine muhacirin ve harîk dükkân iskân idilmek üzere bir apartman inşasına mübaşeret idildiğine dair darü'l-hilafetü'l-aliye medresesi heyet-i teftişiyesinden virilmeyen mezkûre zahirine fetvahâne-yi aliden yazılan cevap-ı şer'î sûreti nefean taraf-ı alilerine irsâl olunmağla heman icabının icrâsına himmet buyurulması siyâkından tezkire-yi senâviri terkim kılındı efendim. Fi 29 Muharrem sene 1339 ve fi 12 Cemaziyelevvel sene 1336.

Şeyhülislam Nuri

[illegible]

Belge B.2: Belgenin çevirisi.

Sadaret-i Azimi Mektubu Kalemî

Evkaf-ı Hümayunda Nezareti Celilesine

Kalem Numarası Numarusu	Tebyizi	Müsevvedi	Evrak
1760		Muharrerdir	289
Mukabele İdenler Tarih-i Tevdi‘	Tarih Tebyizi	Tarih-i Tesvid	Kalma
	9	9 Muharrem sene 29	
	12	12 Safer sene 27	

7 Safer sene 337 tarihli ve 111 hususu numaralı tezkire devletine cevabdır.

Nazır Hüseyin Ağa vakfından Laleli’de Kızıлтаş mahallesinde kain olup şehir emanet tarafından üzerine harîk dükkan apartmanı inşa olunan muhterik medrese arsasıyla kable’l-harika medrese kapusunun iki tarafında bulunan dükkan ve mektebde dava mahallinin yedi bin dokuz yüz osmaniyye altınından bedel mukabilinden istibdâli hakkında ba-yed-i şikâyet irade-i seniyye hazreti hilafet-penahi suret-i mazûfedir cevab-ı alilerine iş‘ar kılınmağla icraya inhaya hüccet-i şerifim kılına buyurularak

Ve mezkûr i‘lamı imha la-havale

11 Safer 27 tarihli irade-i seniyye mucebince

İrade-i seniyye

Evrak binasında hıfz itmek üzere iadesine.

Belge B.2: Belgenin çevirisi devam.

Nezaret-i Vakfı Hümayûn

Kalem mevzusu

Numaru

133972 umumi

117 hususu

1 nifa

Huzur-ı sami cenab-ı sadaret-penahiye

Ma'rûz-ı çaker-i kemineleridir.

12 Safer sene 337 tarihli ve 351870/ 116 numaralı tezkiresine cenab-ı sadaret-penahi cevabıdır. Nazır Hüseyin ağa vakfindan Laleli'de Kızıлтаş mahallesinde kain olup şehir emaneti tarafından üzerine harîk dükkan apartmanı inşa olunan muhterik medrese arsasıyla kable'l-harîk medrese kapusunun iki tarafında bulunan dükkân ve mektebde dava mahallinde yedi bin dokuz yüz para-yı Osmani bedel mukabilinde istibdâline dair mua'mele-yi mukteziye bila-ifa bu-babdaki i'lam şer'i irade-i seniyye hazret-i padişaha evrâkı meyânından ceda el-hıfz ia'de-i takdim kılndı. Ol-babda emr-u ferman hazret-i veliyü'l-emrindir.

Fi 1 Safer sene 340 ve fi 3 Teşrin-i evvel sene 337

Evkaf-ı Hümayûn Nâzır Vekili

Sami

[illegible]

Belge B.3: Belgenin çevirisi.

Sadaret-i Azimi Mektubu Kalemi

Kalem Numarası Numarusu	Tebyizi	Müsevvedi	Evrak
3084			
Mukabele İdenler Tarih-i Tevdi‘	Tarih Tebyizi	Tarih-i Tesvid	Kalma
	2 Rebülevvel sene 330		
	3 Teşrin-i sani Sene 337		

Taraf-ı Ali Hazet-i Şehinşahi

Harîk dükkân apartmanı yapılmak ve kısmen yola terk idilmek üzere istimlak edilmiş olan muhterik Laleli Medresesi arsası hakkında harîk komisyon alisince bir karar ittihazı ve rü‘yet bulunduğuna o zamana kadar ders vekâletiyle evkâf-ı hukuka müşavirliği tarafına mahkeme-yi evkâfından ikâme edilmiş olan da‘vanın te‘hir rü‘yeti için mahkeme-yi mezkûre kadılığına tebligât ifası menut re‘y-i ali meşihat-penahidir ol-babda...

Merbût buluna mucebince

Harîk dükkân apartmanı yapılmak ve kısmen yola terk idilmek üzere istimlâk edilmiş olan muhterik Laleli Medresesi arsası hakkında harîk komisyon alisince bir karar ittihazı ve rü‘yet bulunduğuna o zamana kadar ders dükkânıyla evkâf-ı müşarünileyh tarafına mahkeme-yi evkâfdan ikâme edilmiş olan da‘va te‘hir rü‘yeti için mahkeme-yi mezkûre yazısına hüccet idiliş gününe kadar tebligât ifası hakkında zat-ı sami hazret-i meşihat-penahi bir tezkire nazırı hususunda zat-ı devletlerine arzı zat-ı hazret-i sadaret-penahi tarafına emr-u ferman buyurulmuştur. Bu babda bir emirleri var ise şerifliği için inha’ eylediğim ma‘rûzdur. Ferman olan...

[illegible]

[illegible]

Belge B.4: Belgenin çevirisi.

Evveliyat numarası	Mübeyyizi	Müsevvidi	Huzur-ı seniyye-i cenab-ı Sadaretpenahiy e	Tashih eden zevat
Tevdi' tarihi	Tebyiz tarihi	Tesvid tarihi		Hülasa -i meal

13 Eylül 1336 tarihli ve 142 numaralı tezkire-i aliyelerine cevaptır.

Laleli'de harikzedegana mahsus olarak inşa olunacak apartmanın şartname ve projeleri hakkında itiraz üzerine mezkur proje ve şartnamelerle itirazname vukuunda bir kere de Nafia Nezaret-i celilesi hey'et-i fenniyesince tetkik olunmasına lüzum görülerek ve müstedi mimar Alexander efendi tarafından verilen istidaname leffen ırsal kılınmış olmağla keyfiyetin nezaret-i müşarun ileyhaya işar ve neticesinden malumat i'tası muvafık-ı himem-i aliyeleridir ol babda

İmza

18 Eylül 1336

Bazı itirazat ve mütalaatı havi Mimar Alexander efendi tarafından verilen arzuahl bi't-tetkik cereyan eden muamelenin inbası zımnında Şehremaneti Vekaletine gönderilmiştir. Bu kere Şehremaneti itirazat ve meriyat-ı vakıanın batıl ve bir esasta kanun-ı ari bulunduğu hey'et-i fenniye ifadesine atfen işar olmuştur. Meselenin hususat-ı fenniyyeye talikine binaen her iki tarafın itirazat ve müdafaasının tetkiki ile icabının tayini Nafia Hey'et-i Fenniyesine râci' bulunmuş ve emanetin inkıraz tezkeresiyle Alexander efendinin arzuhal ve evrak-ı müteallikesine leffen takdim kılınmış olmağla ifa-yı muktezası zımnında keyfiyetin Nafia Nezaret-i celilesine emr ve erbabına müsaade-i seniyye-i fehimaneleri şayan buyurulmak babında

Alexander

18.9.1336

Yeniden müsvedde olarak yazılması

Çeviri: İrfan Dağdelen

Belge B.4: Belgenin çevirisi devam.

Evveliyat numarası	Mübeyyizi	Müsevvidi	Huzur-ı seniyye-i cenab-ı Sadaretpenahiy e	Tashih eden zevat
Tevdi' tarihi	Tebyiz tarihi	Tesvid tarihi		Hülasa -i meal

Laleli'de harikzedegana mahsus olarak inşa olunacak apartmanın şartname ve projeleri hakkında bazı itirazât ve mütalaatı havi Mimar Alexander Efendi tarafından verilen arzuhal bi't-tetkik cereyan mütalaanın inbası zımnında Şehremaneti Vekaletine gönderilmişti.

Bu kere Emanet-i müşarun ileyhadan alınan tezkerede itirazât ve müddiiyân-ı Vâkıanın batıl ve bir esas kayıttan ari bulunduğu hey'et-i fenniye ifadesine atfen işar olunmuştur. Meselenin hususat-ı fenniyeye taallukuna binaen her iki tarafın itirazı tetkik ile icabının tayini Nafia Hey'et-i Fenniyesine râci' bulunmuş ve Emanetin ânif'ül-arz tezkeresiyle Alexander Efendinin arzuhal ve avrak-ı müteallikasını leffen takdim kılınmış olmakla ifâ-yı muktezası zımnında keyfiyetin Nafia Nezaret-i celilesine emr ve izbarına müsaade-i samiye-i fehimaneleri buyurulmak babında

19.9.1336

Çeviri: İrfan Dağdelen